शुक्लयजुर्वेदः

स्तरगतोद्देश्यम्

१. वैदिकवाङ्मयावगाहिप्रवचनाख्यानस्वशास्त्रेतिहासनिबन्धन-तुलनात्मकाध्ययनादिजनकगम्भीरज्ञानोत्पादनेन शास्त्रीयविचारानुसन्धानप्रवचनप्रचारसमर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम्।

२. वैदिकवाङ्मयावगाहिप्रवचनाख्यानस्वशास्त्रीयेतिहास-निबन्धनकर्मोपासनज्ञानकाण्डगतमन्त्रार्थनिर्वचन-तुलनात्मकाध्ययनाध्यापनादिशक्त्युत्पादकगभीरज्ञानोत्पादनेन शास्त्रीयविचारानुसन्धान-प्रवचन-प्रचार-समर्थायाः स्नातकोत्तरस्तरोपयुक्तायाः जनशक्तेः समुत्पादनम्।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	वेदमन्त्रार्थज्ञानम्	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	श्रौतयज्ञप्रकृतिज्ञानम्	१००	४०
तृतीयपत्रम्	मन्त्रार्थनिर्वचनज्ञानम्	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	विधिज्ञानम्	१००	४०
पञ्चमपत्रम्	वेदपदार्थानुसन्धानम्	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम - वेदमन्त्रार्थज्ञानम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१: स्वशाखासम्बद्धमन्त्रभागस्य ऋषिदेवताच्छन्दोविनियोगादि-सहितार्थज्ञानोत्पादनम्।

२. इष्टिपशुसोमप्रकृतिकयज्ञविशेषज्ञानोत्पादनम् ।
३. वैदिकशब्दनिर्वचनस्वरसंस्कारविषयकसाधिकारज्ञानोत्पादनम् ।
४. वैदिककर्ममीमांसापूर्वकविधिभेदापूर्वादिधर्मभावनाजनकज्ञानोत्पादनम् ।

प्रकरणविभाग:

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषया:	पाठघण्टा:	अङ्का:
क	शतरुद्रीयहोममन्त्रार्थनिरूपणम्	३६	२०
ख	चित्यारोहणवसोर्धारादिमन्त्रार्थनिरूपणम्	३६	२०
ग	सौत्रामणीयागमन्त्रार्थनिरूपणम्	१८	१०
घ	सेकासन्धादिहौत्रान्तयाज्याप्रैषादि-मन्त्रार्थनिरूपणम्	३६	२०
ङ	अश्वमेधादियज्ञमन्त्रार्थनिरूपणम्	३६	२०
च	अश्वाङ्गदेवताहोमखिलयज्ञादिमन्त्रार्थ-निरूपणम्	१८	१०
योग:		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनसंहिताया महीधरभाष्यसहिताया: षोडशा(१६)ध्यायस्य निम्नाङ्किता: ६० मन्त्रा: -

१. नमस्ते रुद्र.
२. या ते रुद्र.
३. यामिषुम्.
४. शिवेन वचसा.
५. अध्यवोचदधि.
६. असौ यस्ताम्र:.
७. असौ योऽवसर्पति.
८. नमोऽस्तु नीलग्रीवाय.
९. प्रमुञ्च धन्वन:.
१०. विज्यं धनु:.
११. या ते हेति:.
१२. परितेधन्वन:.
१३. अवतत्य धनु:.
१४. नमस्त आयुधाय.

१५. मानो महान्तम्.	१६. मानस्तोके.
१७. नमो हिरण्यबाहवे.	१८. नमो बब्लुशाय.
१९. नमो रोहिताय.	२०. नमः कृत्स्नायतया.
२१. नमो वञ्चते.	२२. नमऽउष्णीषिणे.
२३. नमो विसृजद्भ्यः.	२४. नमः सभाभ्यः.
२५. नमो गणेभ्यः.	२६. नमः सेनाभ्यः.
२७. नमस्तक्षभ्यः.	२८. नमः श्वभ्यः.
२९. नमः कपर्दिने.	३०. नमो ह्रस्वाय.
३१. नमऽआशवे.	३२. नमो ज्येष्ठ्याय.
३३. नमः सोभ्याय.	३४. नमो वन्याय.
३५. नमो विल्मिने.	३६. नमो धृष्णवे.
३७. नमः स्रुत्याय.	३८. नमः कुप्याय.
३९. नमो वात्याय.	४०. नमः शङ्गवे.
४१. नमः शंभवाय.	४२. नमः पर्णाय.
४३. नमः सिकत्याय.	४४. नमो व्रज्याय.
४५. नमः शुष्क्याय.	४६. द्रापेऽअन्धसस्पते.
४७. इमा रुद्राय.	४८. या ते रुद्रशिवा.
४९. परि नो रुद्रस्य.	५०. मीढुष्टम.
५१. विकिरिद्र.	५२. सहस्राणि सहस्रशः
५३. असंख्याता.	५४. अस्मिन्महति.
५५. ये वृक्षेषु	५६. ये तीर्थानि.
५७. येऽन्नेषु	५८. नमोऽस्तुरुद्रेभ्यो ये दिवि.
५९. नमोऽस्तु...येऽन्तरिक्षे.	६०. नमोऽस्तु..ये पृथिव्याम्.

ख) प्रकरणे

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनसंहिताया महीधरभाष्यसहितायाः सप्तदशा(१७) ध्यायस्य निम्नाङ्कितानां ३६ मन्त्राणामर्थावगतिः-

१. अस्मन्नूर्जम्.	२. इमा मेऽअग्न.
३. समुद्रस्य त्वावकया.	४. हिमस्य त्वा.

५.	अपामिदम्.	६.	अग्ने पावक.
७.	स नः पावकः.	८.	नमस्ते हरसे.
९.	नृषदेवेडप्सु..	१०.	ये देवा देवानाम्.
११.	प्राणदाऽअपानदा.	१२.	न तं विदाथ.
१३.	विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट.	१४.	आशुः शिशानः.
१५.	सङ्क्रन्दनेन.	१६.	सऽइषु हस्तैः.
१७.	बृहस्पते परि दीया.	१८.	बलविज्ञायः.
१९.	गोत्रभिदम्.	२०.	अभिगोत्राणि०
२१.	इन्द्रऽआसाम्.	२२.	इन्द्रस्य वृष्णः०
२३.	उद्धर्षय०	२४.	अस्माकमिन्द्रः.
२५.	अमीषाञ्चित्तम्.	२६.	अवसृष्टा परापत.
२७.	प्रेता जयता.	२८.	असौ या सेना.
२९.	यत्र वाणाः.	३०.	मर्माणि ते.
३१.	उदेनमुत्तराम्.	३२.	चित्तिं जुहोमि.
३३.	सप्त तेऽअग्ने.	३४.	घृतं मिमिक्षे.
३५.	चत्वारि शृङ्गा.	३६.	धामन्ते विश्वम्.

तथा च अष्टादशा(१८) ध्यायस्य निम्नाङ्किता २३ मन्त्राः -

१.	वाजश्च मे.	२.	प्राणश्च मे.
३.	सत्यञ्च मे श्रद्धा.	४.	ब्रीहयश्च मे.
५.	अश्मा च मे.	६.	स्त्रुचश्च मे.
७.	एका च मे.	८.	चतस्त्रश्च मेऽष्टौ.
९.	पयःपृथिव्याम्.	१०.	ऋताषाडृतधामा.
११.	यस्तेऽअग्ने सूर्ये.	१२.	तत्वा यामि.
१३.	स्वर्णे घर्मः.	१४.	दिवो मूर्धासि.
१५.	इष्टो यज्ञो भृगुभिः	१६.	इष्टोऽअग्निः.
१७.	प्रतरेण परिधिना.	१८.	यद्दत्तं यत्परा.
१९.	यत्र धारा.	२०.	वार्त्रहत्याय.
२१.	सह दानुम्.	२२.	वैश्वानरो नः.
२३.	पृष्टो दिवि.		

ग) प्रकरणे

महीधरभाष्यसहितायाः शुक्लयजुर्वेदसंहितायाः ऊनविंशा (१९) ध्यायस्य निम्नाङ्कितानाम् ३० मन्त्राणामर्थाः-

१. स्वाद्वीन्त्वा.	२. परीते षिञ्चता.
३. पुनाति ते.	४. तेजोऽसि तेजो मयि.
५. या व्याघ्रम्.	६. देवा यज्ञमतन्वत.
७. सोमस्य रूपम्.	८. आसन्दीरूपम्.
९. हविर्धानं यदश्विना.	१०. आश्रावयेति.
११. व्रतेन दीक्षाम्.	१२. सुरावन्तम्.
१३. पितृभ्यः स्वधायिभ्यः.	१४. पुनन्तु मा पितरः.
१५. पुनन्तु मा देवजनाः.	१६. ये समानाः समनसः.
१७. द्वे सृतीऽअशृणवम्.	१८. इदं हविः.
१९. अङ्गिरसो नः.	२०. येन पूर्वे.
२१. उपहूताः पितरः.	२२. आयन्तु नः पितरः.
२३. येऽअग्निष्वाता येऽअनग्निष्वाता.	२४. यमग्ने.
२५. ये चेह पितरः.	२६. उशन्तस्त्वा.
२७. सोमो राजाऽमृतम्.	२८. रेतो मूत्रम्.
२९. सरस्वतीयोन्याम्.	३०. तेजः पशूनाम्.

घ) प्रकरणे

महीधरभाष्यसहितायाः शुक्लयजुर्वेदसंहिताया विंशा- (२०)ध्यायस्य निम्नाङ्कितानां ४० मन्त्राणामर्थावगतिः -

१. क्षत्रस्य योनिरसि.	२. निषसाद धृतव्रतः.
३. देवस्य त्वा सवितुः.	४. कोऽसि कतमोऽसि.
५. शिरो मे.	६. जिह्वा मे.
७. बाहू मे.	८. पृष्टीर्मे.
९. नाभिर्मे.	१०. प्रतिक्षत्रे प्रतितिष्ठामि.
११. त्र्या देवाऽएकादश.	१२. यद्देवा देवहेडनम्.
१३. यदि दिवा यदि.	१४. यदि जाग्रद्यदि.

१५.	यद्ग्रामे यदरण्ये.	१६.	समुद्रे ते हृदयम्.
१७.	द्रुपदादिव.	१८.	उद्वयं तमसस्परि.
१९.	एधोऽस्येधिषीमहि.	२०.	अभ्यादधामि.
२१.	समिद्धमिन्द्र.	२२.	आयात्विन्द्रोऽवसे.
२३.	समिद्धोऽअग्निः.	२४.	तनूपा भिषजा.
२५.	इन्द्रायेन्दुम्.	२६.	आजुह्वाना सरस्वती.
२७.	अश्विना नमुचे.	२८.	कवष्यो न.
२९.	तिस्रस्त्रेधा सरस्वती.	३०.	क्रतुथेन्द्रः.
३१.	अश्विना हविः.	३२.	यऽइन्द्रऽइन्द्रियम्.
३३.	अश्विना गोभिः.	३४.	युवꣳसुरामम्.
३५.	अश्विना तेजसा.	३६.	गोमदूषुणा.
३७.	चोदयित्री सूनृनाम्०.	३८.	महोऽअर्णः.
३९.	इन्द्रायाहिचित्रभानो.	४०.	अश्विना पिबताम्.

महीधरभाष्यसंहितायाः शुक्लयजुर्वेदसंहितायाः एकविंशा(२१) ध्यायस्य निम्नाङ्कितविंशतिमन्त्रार्थावगतिः -

१.	इमम्मे वरुण.	२.	तत्वा यामि.
३.	त्वन्नोऽअग्ने.	४.	सत्वन्नोऽअग्ने.
५.	सुनावमारुहेयम्.	६.	आ नो मित्रावरुणा.
७.	तनूनपाच्छुचिव्रत.	८.	तिस्रऽइडा सरस्वती.
९.	वसन्तेन ऋतुना.	१०.	ग्रीष्मेण ऋतुना.
११.	वर्षाभिर्ऋतुना.	१२.	शारदेन ऋतुना.
१३.	हेमन्तेन ऋतुना.	१४.	शैशिरेण ऋतुना.
१५.	देवं बर्हिः.	१६.	देविर्द्वारोऽअश्विना.
१७.	देवी जोष्ट्री.	१८.	देवऽइन्द्रः.
१९.	अग्निमद्य.	२०.	त्वामद्य ऋषे.

ङ) प्रकरणे

महीधरभाष्यसहितायाः शुक्लयजुर्वेदसंहिताया द्वाविंशा-(२२)ध्यायस्य निम्नाङ्कितद्वादशमन्त्राणामर्थाः -

१.	तेजोऽसि शुक्रम्.	२.	इमामगृभ्णन्.

३. अभिघाऽअसि.   ४. हिरण्यपाणिम्.
५. रातिꣳसत्पतिम्.   ६. अग्निꣳस्तोमेन.
७. स हव्यवाड्.   ८. अग्निन्दूतम्
९. अजीजनो हि.   १०. काय स्वाहा.
११. विश्वो देवस्य.   १२. आ ब्रह्मन्ब्राह्मणः.

तथा च त्रयोविंशा(२३)ध्यायस्य निम्नाङ्कितस्त्रिंशन्मन्त्रार्थाः -

१. हिरण्यगर्भः.   २. यः प्राणतो निमिषतः.
३. युञ्जन्ति ब्रध्नम्.   ४. यद्वातोऽअपः.
५. कः स्विद् एकाकी.   ६. सूर्यऽएकाकी.
७. स्वयं वाजिन्.   ८. प्राणाय स्वाहा.
९. गणानान्त्वा.   १०. ऊर्ध्वामेनाम्.
११. दधिक्राव्णः.   १२. गायत्री त्रिष्टुब्.
१३. द्विपदा याः.   १४. द्यौस्ते पृथिवी.
१५. किंꣳस्वित्सूर्यसमम्.   १६. ब्रह्मसूर्यसमम्.
१७. पृच्छामि त्वा चित्तये.   १८. अपि तेषु त्रिषु.
१९. केष्वन्तः पुरुषः.   २०. पञ्चस्वन्तः.
२१. काऽइमरे.   २२. अजारेपिशङ्गिला.
२३. कत्यस्य विष्ठा.   २४. षडस्य विष्ठा.
२५. कोऽअस्य वेद.   २६. वेदाहमस्य.
२७. पृच्छामि त्वा परमन्तम्.   २८. इयं वेदिः.
२९. सुभूः स्वयंभू.   ३०. होता यक्षत्.

एवमेव चतुर्विंशा(२४)ध्यायस्य निम्नाङ्कितानामष्टादश-मन्त्राणामर्थाः -

१. अश्वस्तूपरः.   २. रोहितो धूम्ररोहित-
३. शुद्धबालः.   ४. शिल्पा वैश्वदेवाः.
५. कृष्णाग्रीवाऽआग्नेया शितिबभ्रवः.   ६. एताऽऐन्द्राग्ना.
७. कृष्णा भौमा.   ८. धूम्रान्वसन्ताय.
९. पष्ठवाहो विराजः.   १०. उक्ताःसञ्चारा एता.
११. वसन्ताय कपिञ्जलान्.   १२. समुद्राय शिशुमारान्.

१३. सोमाय हंसान्.	१४. अग्नये कुटारून्.
१५. अह्ने पारावतान्.	१६. भूम्याऽआखून्.
१७. ईशानाय परस्वतः.	१८. प्रजापतये पुरुषान्.

च) प्रकरणे

महीधरभाष्यसहितायाः शुक्लयजुर्वेदसंहितायाः पञ्चविंशा (२५)ध्यायस्य निम्नाङ्कितानामष्टादशमन्त्राणामर्थाः -

१. शादन्दद्भिः	२. वातं प्राणेन.
३. अग्नेः पक्षतिः.	४. यस्ये मे हिमवन्तः.
५. आनो भद्राः.	६. देवानां भद्राः.
७. तान्पूर्वया.	८. तन्नो वातः.
९. तमीशानम्.	१०. स्वस्ति नः.
११. पृषदश्वा मरुतः.	१२. भद्रङ्कर्णेभिः.
१३. शतमिन्नु.	१४. अदितिर्द्यौरदितिः.
१५. यदूवध्यम्.	१६. यदश्वाय वासः.
१७. यत्ते सादे.	१८. इमानु कं भुवना.

तथैव षड्विंशा(२६)ध्यायस्य निम्नाङ्कितानां द्वादशमन्त्राणामर्थावगतिः -

१. अग्निश्च पृथिवी च.	२. यथेमां वाचम्.
३. ऋतावानं वैश्वानरम्.	४. यद्वाहिष्ठम्.
५. सह्यूषु ब्रवाणि.	६. उपह्वरे गिरिणाम्.
७. उच्चाते जातम्.	८. स नऽइन्द्राय.
९. अभि यज्ञम्.	१०. द्रविणोदाः पिपीषति.
११. स्वादिष्ठया मदिष्ठया.	१२. रक्षोहा विचर्षणिः.

पाठ्यग्रन्थः

१. शुक्लयजुर्वेदमाध्यान्दिनसंहिता महीधरभाष्योपेता १६-२६ अध्यायान्ता ।

सहायकग्रन्थौ

१. शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनसंहिताया १६-२६ अध्यायान्तम्, उव्वटभाष्यम् ।

२. सम्बद्धं काण्वभाष्यम् ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - श्रौतयज्ञप्रकृतिज्ञानम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. श्रौतयज्ञद्वारभूतानां श्रौताधान-दर्शपूर्णमासनिरूढपशुबन्धसोम-यागानां सैद्धान्तिकस्य (यथासंभवं प्रायोगिकस्य पारिभाषिक-स्यापि) ज्ञानस्योत्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	दर्शेष्ट्यादिविशेषविधिः	३६	२०
ख	अग्न्याधानादिमित्रविन्देष्ट्यन्तो विधिः	३६	२०
ग	सपशुकः सोमविधिः	३६	२०
घ	सोमयागविधिः	३६	२०
ङ	माध्यन्दिनसवनत इष्टिपशुकर्मान्तो ब्रह्मविधिः	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

कात्यायन-श्रौतसूत्रस्य कर्कभाष्यसहितस्य चतुर्थाध्यायोक्ताः 'अ'-''आ'' अंशयोर्निर्दिष्टा निम्नाङ्किताः प्राकरणिकसूत्रपदार्थटिप्पण्यः।

'अ' - निम्नाङ्किता विषयाः -

१. पिण्डपितृयज्ञः
२. दर्शयागः
३. अतिदेशनियमाः
४. दाक्षायणयज्ञः
५. काम्यकर्मातिदेशनियमाः
६. गार्हपत्याधानम्
७. अग्निविभागाः
८. अग्न्यागाराणि
९. अग्न्याधानपदार्थक्रमः
१०. आहवनीयाधानम्
११. दक्षिणाग्न्याधानम्
१२. पुनराधानम्
१३. अग्न्युपस्थानम्
१४. अग्निहोत्रम्
१५. सायम्प्रातर्होमविशेषश्चेति १५ विषयज्ञानम्।

'आ' - निम्नाङ्कितसूत्रपदार्थपरिभाषणटिप्पण्यः

अध्यायाः	कण्डिकाङ्काः	सूत्राङ्काः	संहत्य
४	१	१, ५, १७, २५, ३० चेति	५ सूत्राणि
४	२	३, ५, १४, ३०, ४६, ४८ चेति	६ सूत्राणि
४	३	१, ७, ८, २० चेति	४ सूत्राणि
४	४	३, १२, २३, २५, २७ चेति	५ सूत्राणि
४	५	१, ८, २२, २३, २५ चेति	५ सूत्राणि
४	६	१, ७, ९ चेति	३ सूत्राणि
४	७	१, १०, १२, १३ चेति	४ सूत्राणि
४	८	८, १२, १९ चेति	३ सूत्राणि
४	९	७, १४, १५, १७ चेति	४ सूत्राणि
४	१०	३, ७-१४ चेति	९ सूत्राणि
४	११	१-७, १० चेति	८ सूत्राणि

४	१२	५, ११, २२ चेति	३ सूत्राणि
४	१३	१, ५, ९, १४ चेति	४ सूत्राणि
४	१४	४, १९, २६ चेति	३ सूत्राणि
४	१५	१, ३, ८, ९, १०, १३, २८, ३४ चेति	८ सूत्राणि

ख) प्रकरणे

कर्कभाष्योपेतस्य का.श्रौ.सूत्रस्य ५ अध्यायस्य निम्नाङ्किता 'अ-आ' विषयोक्ताः प्राकरणिकसूत्रपदार्थपरिभाषाटिप्पण्यः।

अ) विषयवस्तुज्ञानम्

१. चातुर्मास्यम्
२. वैश्वदेवपर्व
३. चतुःपर्वसाधारणं हविः
४. वरुणप्रघासः
५. करम्भपात्राणि
६. करीरावापः
७. करम्भपात्रहोमः
८. वाजिनशेषभक्षणाधिकारिविवेकः
९. शाकमेधः
१०. हविः शेषोदनभक्षणाधिकारिविवेकः शाकमेधमध्येऽग्निहोत्रहोमश्च
११. क्रीडनीयेष्टिप्रचारः
१२. पित्र्येष्टिः
१३. सामिधेन्याश्रावप्रत्याश्रावप्रकारः
१४. त्र्यम्बकेष्टिः
१५. शुनासीरपर्ववैशिष्ट्यम्, मित्रविन्देष्टिपरिचयश्चेति १५ विषयज्ञानम्।

'आ'- प्राकरणिकार्थपदपरिभाषाटिप्पण्यः

क्रमसं.	अध्यायः	कण्डिका-	सूत्राङ्काः	संहत्य
१.	पञ्चमः	प्रथमा	१-६, ९, १६, १५	९ सूत्राणि
२.	"	द्वितीया	१-३, १७-१९	६ सूत्राणि
३.	"	तृतीया	३, ८, १४, २४, ३२	५ सूत्राणि
४.	"	चतुर्थी	१, ८, १६, १७, १९	५ सूत्राणि
५.	"	पञ्चमी	३, १५, २३, ३१	४ सूत्राणि

६.	"	षष्ठी	१, ८, १४, २३	४ सूत्राणि
७.	"	सप्तमी	१, २, ५, ६, ८	५ सूत्राणि
८.	"	अष्टमी	१, ५, ६, ८-१२, १६, २५	१० सूत्राणि
९.	"	नवमी	५-८, ९, २१, ३१	७ सूत्राणि
१०.	"	दशमी	२, ४, ६, २१	४ सूत्राणि
११.	"	एकादशी	१, २, ४, ५, १२-१५, १९	९ सूत्राणि
१२.	"	द्वादशी	१, २, ४, ९	४ सूत्राणि
१३.	"	त्रयोदशी	२, ३, ४	३ सूत्राणि

ग) प्रकरणे

कात्यायन-श्रौतसूत्रस्य कर्कभाष्योपेतस्य ६-७ अध्याययोर्निम्नाङ्किता 'अ'-'आ' अंशोक्ताः प्राकरणिकसूत्रार्थटिप्पण्यः

'अ' प्राकरणिकविषयज्ञानम्

१. निरूढपशुबन्धः
२. वेदिनिर्माणप्रकारः
३. पात्रासादनोपयोगौ
४. प्रयाजसङ्ख्यानानुष्ठानक्रमद्रव्यदेवताः
५. पश्वङ्गहव्यानि
६. संज्ञपनम्
७. अनुयाजसङ्ख्यानुष्ठानक्रमद्रव्यदेवताः
८. सोमयागपरिचयः
९. सोमयागाधिकारिविवेकपूर्वकः सोमपूर्वतापक्षः
१०. ऋतुनक्षत्रादिसमेतः सोमारम्भकालः
११. सपशुके सोमे प्रयाजानुयाजसवनीयादिपशुसङ्ख्याः
१२. सौमिकर्त्विग्गणस्तद्वरणक्रमश्च
१३. प्रथमदिनकृत्यानि (सौमिकानि)
१४. द्वितीयदिनकृत्यानि
१५. सोमक्रयणद्रव्यं तत्क्रयणसोमशेषभक्षणावभृथेष्टिपरिचयाः

'आ' प्राकरणिकसूत्रपदार्थपरिभाषाटिप्पण्यः

कात्यायनश्रौतसूत्रस्य ६-७ अध्याययो(सकर्कभाष्ययोः)

निर्म्नाङ्कितसूत्रपदार्थादयः -

अध्यायाः	कण्डिकाः	सूत्राणि	संहत्य
६	१	१-४,९-१०,१५-२०,२४-३३ चेति	२२ सूत्राणि
"	२	१-२१ चेति	२१ सूत्राणि
"	३	३,८,१०,१६,१८-२१,२४,२६ चेति	१० सूत्राणि
"	४	२, ४, ५-७, ११-१२ चेति	७ सूत्राणि
"	५	१-३,७,१२-१३,१५-१८,२५ चेति	११ सूत्राणि
"	६	१-३, ११-१२, १७, २५ चेति	७ सूत्राणि
"	७	१-७, १६, २९ चेति	९ सूत्राणि
"	८	१-३, ७, १४, १८, १९ चेति	७ सूत्राणि
"	९	१-६, १२ चेति	७ सूत्राणि
"	१०	९,११,१७,२२-२४,३०,३४ चेति	८ सूत्राणि

अध्यायः	कण्डिकाः	सूत्राणि	संहत्य
७	१	१-२९ चेति	२९ सूत्राणि
"	२	१-३७ चेति	३७ सूत्राणि
"	३	३, १०-१३, १७, २२, २५-२६ चेति	९ सूत्राणि
"	४	१-११,१८-२१,२७-२८,३०,३२ चेति	१९ सूत्राणि
"	५	१-२७ चेति	२७ सूत्राणि
"	६	१-२, १२, १६, १८ चेति	५ सूत्राणि
"	७	१, ४, ९-१९ चेति	१३ सूत्राणि
"	८	१-२५ चेति	२५ सूत्राणि
"	९	४, ९-१३, २४-२८ चेति	११ सूत्राणि

घ) **प्रकरणे**

कात्यायनश्रौतसूत्रस्य कर्कभाष्यसहितस्य ८-९ अध्यायगता निम्नाङ्किता - 'अ', 'आ' - अंशोक्ता विषयाः ।

'अ'

१. आतिथ्येष्टिः

२. तानूनप्त्रम्

३. प्रवर्ग्यः

४. उपसदिष्टिः

५. वेदिमानम्

६. अन्तःपात्यः

७. प्रक्रमः

८. उपरवदेशनिर्मितिः

९. पृष्ठ्यामानम्

१०. हविर्धानमण्डपनिर्माणम्

११. उत्तरवेदिमानम्

१२. अधिषवणफलकलक्षणम्

१३. अधिषवणफलकनिधानपूर्वकमधिषवणग्रावनिधानम्

१४. सदोमण्डपनिर्माणप्रकारः

१५. औदुम्बरीशाखामान-निखातने

१६. धिष्ण्याहवनीय-बहिष्पवमानदेश-चात्वालो-त्कर-शामित्र-शालादिनिर्माणप्रकारः

१७. यूपैकादशिनीत्वे वेदीवर्धन-यूपावट-खननो-पाशुनोपांशुशेष-निधानादिविशेषव्यवस्था

१८. एकयूपत्वे सर्वेषां पशूनां अन्वारम्भणादिकर्मणां सकृदनुष्ठानमात्रता

१९. पात्नीवतयूपसंकारः

२०. पात्नीवतयूपपश्वोर्विशेषता

२१. वसतीवरिवारिपरिग्रहः

२२. दीक्षितादीक्षिताध्वर्य्वादेर्निर्वासोन्मर्दनादिनिषेधः

२३. प्रातरनुवाक-प्रातः सवनीयेष्टि-देवता-द्रव्याणि

२४. सौमिकपात्रलक्षणानि

२५. सोमाभिषव-प्रहार-सङ्ख्यानुसारं विशेषफलोदयः

२६. उपसर्पणसंज्ञकं धिष्ण्योपस्थानम्

२७. उपांशुमहा-क्षुल्लकाभिषवभेदाः

२८. द्विदेवत्यग्रह-होमशेषभक्षणप्रकारः

२९. हविःशेषभक्षणक्रमः

३०. स्तोत्रशस्त्रभेद-चमसग्रहपात्र-प्रक्षालन-स्थापनव्यवस्था ।

'आ' सूत्रार्थपरिभाषाटिप्पण्यः

कात्यायनश्रौतसूत्रस्य कर्कभाष्यसहितस्य८-९ अध्याय-योरधोऽङ्कितानां सूत्राणां पदार्थपरिभाषणपूर्वकः प्राकरणिकोऽर्थः

अध्यायाः	कण्डिकाः	सूत्राणि	संहत्य
८	१	१, ३, १५-१६, १९ चेति	५ सूत्राणि
"	२	१-३, १०, १३, १५, ३३, ३४ चेति	८ सूत्राणि
"	३	१-११, २३, २६, २९ चेति	१४ सूत्राणि
"	४	८, १४, १७, २१, २६ चेति	५ सूत्राणि
"	५	११, १९, २०, २४, ३० चेति	५ सूत्राणि
"	६	१,३,४,११,१३,१६-१९,२४,२८,-३०,३४ चेति	१३ सूत्राणि
"	७	१९, २१, २३, २४ चेति	४ सूत्राणि
"	८	६-८,१२-१३,१८-१९,२१-२३,-२५-२८,३५-३७ चेति	१७ सूत्राणि
"	९	१, ६-९, १५, २१, २३, २५ चेति	९ सूत्राणि
९	१	१, ४, १५, १६ चेति	४ सूत्राणि
"	२	१-२३ चेति	२३ सूत्राणि
"	३	३, ९, ११, १६-१८ चेति	६ सूत्राणि
"	४	१, ३, ७, १४-१८ चेति	८ सूत्राणि
"	५	१-१२, २८-३१ चेति	१६ सूत्राणि
"	६	१८-२०, २६-२७, २९-३० चेति	७ सूत्राणि
९	७	१-४ चेति	४ सूत्राणि
"	८	१-४, १२-१८ चेति	११ सूत्राणि
"	९	१-२, ६, १९-२२ चेति	७ सूत्राणि
"	१०	१-२, ९-११ चेति	५ सूत्राणि
"	११	१-५, १३-२१ चेति	१४ सूत्राणि
"	१२	१-३, १६-१८ चेति	६ सूत्राणि
"	१३	१-३, ५, १७-२७ चेति	१५ सूत्राणि
९	१४	१, ७-८, २३ चेति	५ सूत्राणि

ङ) प्रकरणे

कात्यायनश्रौतसूत्रस्य १०-११ अध्याययोः कर्कभाष्य-सहितयोः अधोऽङ्किता 'अ-आ' अंशोक्ता विषयास्तेषां पदार्थ-टिप्पण्यश्च ।

'अ' विषयज्ञानम्

१. माध्यन्दिनसवनम्
२. निङ्गनम्
३. पर्यायाभिषवः
४. प्रवर्ग्यः
५. प्राणभक्षणम्
६. दाक्षिणहोमः
७. सौमिकदक्षिणापदार्थः
८. सौमिकदक्षिणाविभाजनप्रकारः
९. उक्थ्यादिःसोमविकृतिः
१०. ज्योतिष्टोमविभागाः
११. सोमे वैश्यराजन्ययोः सोमप्रतिनिधिद्रव्यम्
१२. विप्रुड्ढोमः
१३. ब्रह्मगणवरणम्
१४. इष्टिपश्वोर्ब्रह्मकर्माणि
१५. सोमयागस्य वैशिष्ट्यम्

'आ' - निम्नाङ्कितसूत्राणां पदार्थपरिभाषाटिप्पण्यः

अध्यायाः	कण्डिकाः	सूत्राणि	संहत्य
१०	१ "	१, ६, ७, १८, २३ चेति	५ सूत्राणि
"	२ "	७-१०, ३४, ३७ चेति	६ सूत्राणि
"	३ "	२, १८ चेति	२ सूत्राणि
"	४ "	२, १२ चेति	२ सूत्राणि
"	५ "	१५-१६ चेति	२ सूत्राणि
"	६ "	२१-२३ चेति	३ सूत्राणि
"	७ "	१४-१५ चेति	२ सूत्राणि
"	८ "	१२-१३ चेति	२ सूत्राणि
"	९ "	१६, १७, २४, २६, २८, ३० चेति	६ सूत्राणि
११	१ "	१-३, १२-१३, १८, २०, २२-२३, २८-२९ चेति	१० "

पाठ्यग्रन्थः

कात्यायनश्रौतसूत्रस्य कर्कभाष्योपेतस्य संबद्धांशाः

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम - मन्त्रार्थ-निर्वचन-ज्ञानम्

पाठ्यांशगतोद्देश्यम्

१. कर्मोपासनाज्ञानकाण्डान्तर्गतवैदिकमन्त्रार्थज्ञानोत्पादनम् ।

२. वैदिकमन्त्रार्थ-निर्वचनादिबोधनम् ।

३. मन्त्रभागस्य यथासम्भवं ऋषिदेवताछन्दोविनियोगादिसहितार्थ-ज्ञानोत्पादनम् ।

४. इष्टिपशु-सोम-प्रकृतिकवैदिकयज्ञयागादिविशेषज्ञानोत्पादनम् ।

५. वैदिकशब्दार्थ निर्वचन-स्वरसंस्कार-विषयक साधिकारज्ञानो-त्पादनम् ।

६. मीमांसादर्शनस्य वैशिष्ट्यज्ञानपूर्वकं ब्रह्मचिन्तन-विधिभेदा-पूर्वादिधर्मभावनाजनकज्ञान-संपादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	ऐकपदिकशब्दार्थनिर्वचनम्	३६	२०
ख	नैगमकाण्डान्तर्गतवैदिकमन्त्रार्थनिर्वचनम्	५४	३०
ग	दैवतकाण्डान्तर्गतमन्त्रार्थनिर्वचनम्	३६	२०
घ	कठोपनिषन्मन्त्रार्थविवेचनम्	३६	२०
ङ	ईशोपनिषन्मन्त्रार्थनिरूपणम्	१८	१०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

अनेकार्थबोधकानां निम्नाङ्कितानां मर्यादिशब्दानां निर्वचनं तदुदाहरणस्वरूपाणां मन्त्राणामर्थबोधश्च ।

१) क) तत्रादावैकपदिककाण्डसारांशः ।
ख) ऐकपदिकानवगतसंस्कार-शब्दयोर्निरुक्तिश्च ।
२) मर्यः - को नु मर्या .... अस्मदीषते ।
३) निधा - वयः सुपर्णा .... निधयेव बद्धान् ।
सुपर्णा - " "
४) दमूनाः - जुष्टो दमूना .... भोजनानि ।
५) मूषः - सं मां तपन्ति .... अस्य रोदसी ।
६) वासराणि - इषिरेण ते ..... सूर्यो वासराणि ।
७) जठरम् - मरुत्वाँ इन्द्र ..... प्रदिवः सुतानाम् ।
८) तितउ - सक्तुमिव .... लक्ष्मीर्निहिताधि वाचि ।
९) हंसः - इर्मान्तासः ..... दिव्यमज्ममश्वाः ।
शूरः -
१०) कायमानः - कायमानः ...... सन्निहा भव ।
११) कनीनका - कनीनकेव ..... यामेषु शोभेते ।
१२) शुन्ध्युवः - उषो अदर्शि सुन्ध्युवः ..... पुनरेयुषीणाम् ॥

१३) अकूपारः – विधाम तस्य ते वयमकूपारस्य दावने ।

१४) अप्रायुवः – देवा नो यथा ..... रक्षितारो दिवे दिवे ।

१५) च्यवनः – युवं च्यवानम् ..... चरथाय तक्षथुः ।

१६) जामि – आ घा ता गच्छान् ..... सुभगे पतिं मत् ।

१७) बन्धुः – द्यौर्मे पिता .... दुहितुर्गर्भमाधात् ।

१८) अदितिः – अदितिर्द्यौः .... अदितिर्जनित्वम् ।

१९) वस्त्रम् – उतस्मैनम् ..... पशुपच्च यूथम् ।

२०) भ्राता – अस्य वामस्य .... विश्पतिं सप्तपुत्रम् ।

२१) चक्रम् – सप्तयुञ्जन्ति .... विश्वा भुवनाधितस्थुः ।

निम्नाङ्कित-शब्दार्थ-निर्वचनमात्रम्-

२२) पाश्या । पृष्ठम् । अङ्गम् । यकृत् ।

२३) अतिथिः । त्रितः । शीरम् । भेदः ।

२४) तारु । सुविते । दुर्वतुः । राधः ।

२५) कच्छपः । रजः । अङ्गः । अद्मसत् ।

२६) हरः । अजामि । ज्ञातिः । जहा ।

२७) भरः । संवत्सरः । ग्रीष्मः । वृषभः ।

२८) वर्षा । हेमन्तः । कन्या । सप्त ।

२९) चक्षुः । भद्रम् । लक्ष्मीः । यूथम् ।

३०) अश्वः । दुरीण । मरुत्वान् । पार्श्वः ।

ख) प्रकरणे

१) सस्निम् । सस्निमविन्दच्चरणे नदीनाम् ।
दूतः । दूतो देवानामसि मर्त्यानाम् ।

२) वावसानः । सप्त स्वसृररुषीर्वावसानः ।
सचा । वसुभिः सचा भुवा ।

३) अन्धः । आमत्रेभिः सिञ्चता मद्य मन्धः ।
दूळ्यः । वयं जयेम पृतनासु दूळ्यः ।

४) तरुष्यति । इन्द्रेण युजा तरुषेम वृत्रम् ।

५) मदाहनः । अन्येन मदाहनो याहि तूर्यम् ।
शंभुः । द्विता च सत्ता स्वधया च शंभुः ।

६) ऊतिः । आ त्वा रथं यथोतये ।
ससम् । ससं न पक्वमविदच्छुचन्तम् ।

७) नदः । नदस्य मारुधतः काम आगन् ।

८) अक्षाः । न यस्य .... सोमो अक्षाः ।

९) श्वात्रम् । स पतत्रीत्वरम् .... अग्निरकृणोज्जातवेदाः ।
जातवेदः ।

१०) वराहः । विध्यद्वराहं तिरोमद्रिमरता ।

११) स्वसराणि । इस्रा इव स्वसराणि ।

१२) शर्याः । शर्याभिर्न भरमाणौ गभस्त्योः ।

१३) अर्कः । गायन्ति त्वा ...... उद्वंशमिव येमिरे ।

१४) पविः । उत पव्या ..... भिन्दन्त्योजसा ।

१५) धन्वः । तिरोधन्वानि रोचते ।

१६) पवित्रम् । येन देवाः पवित्रेणात्मानं पुनते सदा ।

१७) शिपिविष्टः । किमित्ते विष्णो ..... समिथे बभूथ ।

१८) आघृणि । आघृणे सं सचावहे ।

१९) कौरयाणः । पाकस्थाना कौरयाणः ।

२०) काणुका । एकया प्रतिधा .... सोमस्य काणुका ।

२१) दीधितयः । अग्निं नरः .... गृहपतिमथर्युम् ।

२२) श्वघ्नी । कृतं न स्वघ्नी विचिनोति देवने ।
ऊर्मिः । ऊर्मिर्न नावमावधीत् ।

२३) किमीदिनः । इन्द्रा सौमा ..... किमीदिने ।
क्रव्यादः । चरुः ।

२४) रास्पिनः । रास्पिन स्यायोः ।

२५) अध्रिगुः । तुभ्यं श्चोद्यन्त्यध्रिगो शचीवः ।

२६) आङ्गूषः । एनाङ्गूषेण वयमिन्द्रवन्तः ।
२७) उर्वशी । उतासि मैत्रावरुणः .... पुष्करे त्वाददन्त ।
२८) निष्पपी । मा नो मघेव निष्पपी परादाः ।
२९) ऋञ्जतिः । आ व ऋञ्जस ऊर्जा व्युष्टिषु ।
३०) असामि ।असाम्योजो बिभृथा सुदानवः ।
३१) बकुरः । यवं वृकेणाश्विना .... ज्योतिश्चक्रथुरार्याय ।
३२) लिबुजा । बतो बतासि .... लिबुजेव वृक्षम् ।
३३) तूर्णाशम् । तूर्णाशं न गिरेरधि ।
निचुम्पुणः । पत्नीवन्तः सुता .... निचुम्पुणः ।
३४) पादुः । आविः स्वः .... न मुच्यते ।
वृकः । अरुणो मासकृद् .... अस्य रोदसी ।
३५) कृत्तिवासाः । अवततधन्वा पिनाकावसः कृत्तिवासा ।
काकुदम् । सुदेवो असि ...... सुशिरामिव ।
३६) आशुशुक्षणिः । त्वमग्ने .... नृपते जायसे शुचिः ।
३७) काशिः । इमे चिदिन्द्र .... मघवन् काशिरित्ते ।
३८) मूलम् । उद्वृह रक्षः ...... त पुषिं हेतिमस्य ।
पुलुकामः । पुलुकामो हि मर्त्यः ।
३९) जूर्णिः । क्षिप्ता जूर्णिर्न वक्षति ।
रुजानाः । संरुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः ।
४०) उपलप्रक्षिणी । कारुरहम् ...... परिस्त्रवः ।
४१) पाथः । श्येनो न दीयन्नत्येति पाथः ।
ओजः । श्रायन्त इव .... प्रतिभागं न दीधिम ।।
४२) पाजः । कृणुष्व पाजः .... रक्षसस्तपिष्ठैः ।
४३) दुर्णामा । यस्ते गर्भ ममीवादुर्णामायोनिमासये ।
अप्वा । अप्वे परेहि ।
४४) गिर्वणाः । जुष्टं गिर्वणे बृहत् ।
सृपः । सृपकरस्न भूतये ।

४५) जवारु । अग्नेरूप आरूपितं जवारु ।

भृमिः । भृमिरस्यृषिकृन्मर्त्यानाम् ।

४६) अमत्र । महाँ अमत्रो वृजने विरप्सि ।

काणः । अरायि काणे विकटे गिरिं गच्छ सदान्वे ।

४७) तुविक्षम् । तुविक्षं ते ...... चिदृहु वृधा ।

उल्बम् । महदुल्बं स्थविरं तदासीत् ।

वाताप्यम् । पुनानो वाताप्यं विश्वश्चन्द्रम् ।

४८) भूर्णिम् । भूर्णिं मृगम् ...... न याचिषम् ।

आशीः । इन्द्राय गाव आशिरम् ।

४९) सललूकम् । आ कीतवः सललूकं चकर्थ ब्रह्मद्विषे तपुंषि हेतिमस्य।

जज्झती । मरुतो जज्झतीरिव ।

५०) सुरुधः । ऋतस्य हि सुरुधः सन्ति पूर्वीः ।

सुदत्रः । त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायः ।

बलः । अलातृणः .... पुरुहूतं धमन्ती ।

बजः ।

ग) **प्रकरणे**

१) दैवतकाण्डस्य सारांशः

२) दैवतकाण्डस्य सार्थकत्वम्

३) अनादिष्टदैवतमन्त्रेषु देवतोपपरीक्षा

४) ऋचां त्रैविध्यम्

५) त्रिविधर्चोदाहरणपूर्वकमर्थबोधनम्

६) त्रिदेवतावादः

७) भक्तिसाहचर्यम्

८) देवतानामाकारचिन्तनम्

९) सूक्तभाजः, हविर्भाजः, ऋग्भाजः, निपातभाजश्च देवाः ?

१०) देवतानां स्थान-निरूपणम् ।

निम्नाङ्कितशब्दार्थ-निर्वचनपूर्वकं मन्त्रव्याख्यानम्

११) अग्निः । अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातम् ।
अग्निः पूर्वेभिः .... सह वक्षति ।

१२) समनसः । अभि प्रवन्त .... जातवेदाः ।

१३) सुपर्णः । इन्द्रं मित्रम् .... मातरिश्वानमाहुः ।
गरुत्मान् ।

१४) जातवेदाः । जातवेदसे सुनवाम .... दुरितात्यग्निः ।

१५) वैश्वानरः । वैश्वानरस्य सुमतौ .... यतते सूर्येण ।

१६) जातवेद-वैश्वानर-शब्दार्थचिन्तनप्रसङ्गे पूर्वोत्तरपक्षः ।

१७) वृत्रहणम् । प्र नू महित्वम् .... अव शम्बरं भेत् ।

१८) हरयः । कृष्णं नियानम् ...... पृथिवी व्युद्यते ।

१९) जिन्वति । समानमेतत् .... जिन्वन्त्यग्नयः ।

२०) हविष्पान्तम् । हविष्पान्तमजरम् ...... स्वधया पप्रथन्तम् ।

२१) मातरिश्वा । अपामुपस्थे .... मातरिश्वा परावतः ।

२२) सुविदत्रम् । पूषात्वेतः .... सुविदत्रियेभ्यः ।

२३) मूर्धा । मूर्धा भुवः ...... चरति प्रजानन् ।

२४) स्तोमः । स्तोमेन हि .... पचति विश्वरूपाः ।

२५) चरिष्णू । यदेदेन .... भुवनानि विश्वा ।

२६) सधमादम् । यत्रा वदेते .... इदं विवोचत् ।

२७) सुपर्ण्यः । यावन्मात्र .... होतुरवरो निषीदन् ।

निम्नाङ्कितशब्दार्थ-निर्वचनमात्रम्

२८) मन्त्रः । छन्दः । यजुः । देवः । पिपीलिका ।।

२९) साम । गायत्री । उष्णिक् । जुष्टम् । दिव्यः ।

३०) ककुप् । बृहती । पङ्क्तिः । आदितेयम् । त्रिष्टुब् । जगती ।
त्रिराट् । मिथुनौ ।।

प्रथमाध्याये प्रथमवल्याम्

१) वाजश्रवनचिकेतसंवादप्रसङ्गः (मं. ४-६)
२) नचिकेतसे यमराजद्वारा वरत्रयदानम्(मं. १०-१६, २०-२१)
३) नचिकेताग्निचयनफलम् (मं. १७-१९)

तत्रैव द्वितीयवल्याम्

४) श्रेयः प्रेयोमार्ग-विवेकः (मं. १-४)
५) कर्मफलानित्यत्वम् (मं. १०)
६) अविद्याग्रस्तानामवस्था (मं. ५-६)
७) नचिकेतत्याग-प्रशंसा (मं. ११)
८) आत्मज्ञान-फलम् (मं. १२-१३)
९) ओङ्काररूपात्मोपदेशः (मं. १५-१७)
१०) आत्मस्वरूपचिन्तनम् (मं. १८-२२)
११) आत्मज्ञानानधिकारी (मं. २४-२५)

तत्रैव तृतीयवल्याम्

१२) प्राप्तप्राप्तव्यभेदेनात्मनो द्वैविध्यम् (मं. १-२)
१३) शरीरादिना सह संबद्धरथादिरूपकप्रसङ्गः (मं. ३-४)
१४) अविवेकिनामवस्था (मं. ५-७)
१५) विवेकिनः परमपदप्राप्तिप्रसङ्गः (म.. ८-९)
१६) इन्द्रियादीनां स्थितिः (मं. १०-११)
१७) लयचिन्तनम् (मं. १३)
१८) निर्विशेषात्मज्ञानेनामरत्वप्राप्तिः (मं. १५)
१९) बहिर्मुखेन्द्रियादिद्वारा आत्मदर्शने बाधा (मं. १)

द्वितीयाध्याये प्रथमवल्याम्

२०) विवेक्यविवेकिनामन्तरम् (मं. २)
२१) आत्मज्ञानेन निर्भयत्वम् (मं. ५)
२२) आत्मज्ञान-फलम् (मं. ३-७)

२३) सर्वत्रैव ब्रह्मदृष्टिः (मं.९)

२४) हृत्पुण्डरिकस्थं ब्रह्म (मं. १२-१३)

तत्रैव द्वितीयवल्याम्

२५) मरणोत्तरकाले जीवगतिः (मं. ६-७)
गुह्यब्रह्मोपदेशः (मं. ८)

२६) आत्मदर्शिनो गुणाः (मं. १२-१४)

२७) संसाररूपाश्वत्थवृक्षः (मं. १)
ईश्वरज्ञानेनामरत्वञ्च (मं. २, १४- १६)

२८) ब्रह्मज्ञानेन विना नामरत्वम् (मं. ४)
आत्मज्ञान-प्रकारस्तत्प्रयोजनञ्च (मं. ६-९)

२९) उत्तमावस्था (मं. १०-११)

३०) आत्मज्ञानसाधनं सद्बुद्धिरेव (मं. १२-१३)
कठोपनिषच्छान्तिपाठार्थः (मं. १९)

ङ) प्रकरणे

१) सर्वत्रेश्वरदृष्टिः (मं. १)

२) निष्कामकर्मोपासना (मं. २)

३) अज्ञान-निन्दा (मं. ३)

४) आत्म-स्वरूपम् (मं. ४-५)

५) अभेददर्शिनः स्थितिः (मं. ६)

६) अभेददर्शिनामवस्था (मं. ७)

७) आत्म-निरूपणम् (मं. ८)

८) कर्मोपासनासमुच्चयः (मं. ९)

९) कर्मोपासनासमुच्चयप्रकाराः (मं. १०)

१०) कर्मोपासनासमुच्चयफलम् (मं. ११)

११) व्यक्ताव्यक्तोपासनाफलम् (मं. १२-१४)

१२) उपासकमार्गयाञ्चाप्रकारः (मं. १५)

१३) उपासकमार्गयाञ्चा (मं. १६)

१४) मरणोन्मुखोपासकप्रार्थना (मं. १७-१८)

१५) "ॐ पूर्णमदः" इतीशावास्योपनिषच्छान्तिपाठार्थः ।

पाठ्यग्रन्थाः

१. यास्कीयं निरुक्तम् (४-७) अध्यायान्तम्

२. कठोपनिषद् (शाङ्करभाष्योपेता)

३. ईशोपनिषद् (शङ्करोव्वटमहीधरभाष्योपेता)

सन्दर्भग्रन्थाः

१. इशादि नौ उपनिषद् ।
(ईश, केन, कठ, मुण्डक, प्रश्न, माण्डूक्य, ऐतरेय, बृहदारण्यक, तैत्तिरीय, श्वेताश्वतर उपनिषद्) - अनुवादकः - माधवप्रसाद देवकोटा, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, कमलादी, प्रथम-संस्करण वि.सं. २०३०

२. निरुक्तम्-दुर्गाचार्योमाशङ्करऋषिप्रणीत-टीकापादटिप्पणीविशिष्टभूमिकादिभिः समेतम् (४-७) अध्यायान्तम् ।

३. छज्जूराम संपादितं निरुक्तम् (चौखम्बा, बनारस)

४. ईशोपनिषद् (शाङ्करभाष्योपेता) गीताप्रेस, गोरखपुर ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - ब्राह्मणाध्ययनम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. ब्राह्मणग्रन्थविषयकं पाण्डित्यार्जनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	दर्शपूर्णमासेष्टिमन्त्रव्याख्यानम्	३६	२०
ख	ब्राह्मणानां सावणीयं भाष्यालोचनम्	३६	२०
ग	दर्शपूर्णमासविधिपरिज्ञानम्	३६	२०
घ	निरुक्तपरिशिष्टोक्तानां ऋचां व्याख्यानम्	३६	२०
ङ	निर्वचनविधिः	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

सामिधेनी - निगदानुवचनम्, शान्तिकर्म, आधारः, अग्नि-सम्मार्जनञ्च ।

ख) प्रकरणे

होतृप्रवरणम्, स्वस्त्ययनजपः प्रयाजविषयाश्च ।

ग) प्रकरणे

आवापसम्बन्धीन्याख्यानानि दर्शपूर्णमासोपचारश्च ।

घ) प्रकरणे

सान्नाय्यसम्पादनम्, अवदानक्लृप्तिः, हवनक्लृप्तिः, दर्शपूर्ण-मासार्थाख्यानञ्च, स्विष्टकृदाहुतिः, प्राशित्रहरणमिडाकर्म च ।

ङ) प्रकरणे

१. मनुमतस्याख्यानम्, अनुयाजः, सूक्तवाकशंयुवाकौ ।

२. पत्नीसंयाजः, समिष्टयजुः, विष्णुक्रमः, वाग्विसर्गश्च ।

३. शतपथब्राह्मणविषयवैशिष्ट्यप्रतिपादनम्, वेदशाखाभाष्यादिनिरूपणञ्च ।

४. यास्कीयनिरुक्ते त्रयोदश-चतुर्दशाध्यायानुशीलनम् ।

पाठ्यग्रन्थाः

१. शतपथब्राह्मणम्, सायणभाष्यसहितम् (प्रथमकाण्डस्य ४-९ अध्यायाः)

२. शतपथब्राह्मणस्य भूमिका - श्रीधर-दीनानाथशर्म्मकृता

३. निरुक्तपरिशिष्टम्

सन्दर्भपुस्तकानि

१. शतपथब्राह्मणम् (मूलमात्रम्), अच्युतग्रन्थमाला, काशी ।

२. शतपथब्राह्मणं सभाष्यम्, नागप्रकाशनम्, दिल्ली ।

३. शतपथब्राह्मण (हिन्दी अनुवाद) -गङ्गाप्रसाद उपाध्याय ।

४. यास्कीयं निरुक्तम् (दुर्गवृत्तिसहितम्) खेमराजश्रीकृष्णदास-प्रकाशनम्, मुम्बई

५. निरुक्तम् (मुकुन्दझावक्शीप्रणीतटीकोपेतम्) ।

६. निरुक्तम् (हिन्दी-अनुवादसहितम्) पं. छज्जूराम शास्त्री, मेहरचन्दलक्ष्मणदास, दिल्ली ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम - वेदपदार्थानुसन्धानम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. वैदिक-यज्ञमर्यादावबोधनम्
२. वेदलक्षणप्रमाणावबोधनम्
३. वेदमन्त्रार्थावबोधनम्
४. विधिभेद-वेदापौरुषेयतादिज्ञापनम्
५. मन्त्रब्राह्मणस्वरूपावबोधनम्
६. वेदाङ्ग-प्रयोजनादिज्ञापनम्
७. वेदव्याख्यापद्धतिज्ञापनम्
८. नामाख्यातोपसर्गादिलक्षणावबोधनम्
९. श्रौतस्मार्त-क्रियावबोधनम्
१०. शोधपद्धत्यवबोधनम्।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	ऋग्वेदभाष्यभूमिका (सायणाभिमता)	१८	१०
ख	ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका (दयानन्दाभिमता)	१८	१०
ग	यजुर्वेदभाष्यभूमिका (उव्वटमहीधराभिमता)	१८	१०
घ	कल्पशास्त्रभूमिका (विद्याधराभिमता)	३६	२०
ङ	अनुसन्धानपद्धतिः	९०	५०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

सायणाचार्यकृत- ऋग्वेदभाष्यभूमिकाया निम्नाङ्किताः विषयाः

१. ऋग्यजुषोः श्रेष्ठताविवेकः
२. वेदसत्ता

३. वेदव्याख्यानयोग्यता
४. वेदमन्त्रार्थवत्त्वम्
५. परिसङ्ख्याविधिः
६. विध्यर्थवादभागयोः प्रामाण्यम्
७. वेदापौरुषेयत्वम्
८. मन्त्रब्राह्मणस्वरूपम्
९. मन्त्रभागभेदाः
१०. स्वाध्यायस्य दृष्टादृष्टफलवत्ता
११. अक्षर-प्राप्त्यर्थावबोध- वेदार्थज्ञानप्रसङ्गाः
१२. वेदानुबन्धचतुष्टयम् ।
१३. वेदाङ्गप्रयोजनानि ।
१४. पुराणादिशास्त्रप्रयोजनानि
१५. ब्रह्मविद्यासंवादः

ख) प्रकरणे

दयानन्दकृताया ऋग्वेदादिभाष्यभूमिकाया अधोऽङ्किताविषयाः-

१. वेदोत्पत्तिः
२. वेदनित्यत्वम्
३. विज्ञानकाण्डविषयः
४. यज्ञविषयः
५. देवताविषयः
६. मोक्षमूलरमतखण्डनम्
७. वेदसंज्ञाविचारः
८. वेदोक्तधर्मविषयः
९. पुरुषसूक्तव्याख्याविषयः ।
१०. पृथिव्यादिलोकभ्रमणविद्याविषयः
११. आकर्षणानुकर्षणविषयः
१२. गणितविद्याविषयः
१३. प्रार्थनोपासनामुक्तिविषयाः

१४. नौविमानादिविषयः ।

१५. पुनर्जन्मविषयः ।

ग) प्रकरणे

शुक्लयजुर्वेदसंहिताया उव्वटमहीधरभाष्यभूमिकयोर्निम्नाङ्किता अंशाः -

१. ऋषि-पदव्युत्पत्तिजन्मकल्पपूर्वकल्पवेदस्मरणविषयः ।

२. शाखादेर्देवतात्वविषयः ।

३. नामाख्यातोपसर्गनिपाताः ।

४. वाक्यार्थविषयः ।

५. वेदव्याख्याधर्माः

६. वेदशाखापरम्परा ।

७. वाजसनेयपदार्थः ।

८. स्वाध्यायपदार्थः

९. ऋषि-देवता-छन्द-विनियोगज्ञानसरणिः ।

१०. ऋग्यजुःसामवेदानां साधारणलक्षणानि ।

११. यज्ञविभागाः ।

१२. दर्शपूर्णमासयज्ञदेवतर्षिविषयः

१३. प्रकृति-विकृतियज्ञाः ।

१४. छन्दोविचारः ।

१५. दर्शपौर्णमासमन्त्राणामादावुपदेशहेतुश्चेति ।

घ) प्रकरणे

कात्यायनश्रौतसूत्र-भाष्यस्य विद्याधर-कृतायाः सरलाभूमिकाया निम्नाङ्किता अंशाः -

१. वेदपदार्थः

२. शाखापदार्थः

३. वेदापौरुषेयत्वम्

४. कात्यायन-परिचयः

५. वेदत्रयीत्वे चतुष्ट्वे चोपपत्तिः

६. यज्ञ-विभागाः
७. सोमयागपरिचयः
८. दर्शपौर्णमासयोः प्रधानद्रव्यदेवता
९. अग्निभेदो यज्ञपात्र-परिचयश्च
१०. स्मार्ताग्न्याधानम्
११. श्रौताधानम्
१२. दर्शपौर्णमासपदार्थक्रमः
१३. पिण्डपितृयज्ञः
१४. निरूढपशुबन्धपरिचयः
१५. सरला-भूमिकायाः पदार्थक्रमः

ङ) प्रकरणे

अनुसन्धानपद्धतौ निम्नाङ्किता विषयाः -

१. शोधकार्य-परिचयः
२. शोधकार्यस्य वैशिष्ट्यम्
३. शोधप्रस्तावः
४. शोध-प्रबन्धयोजना
५. टिप्पणीसन्निवेशनप्रकारः ।
६. शोधप्रबन्धे पादटिप्पण्याः स्थानम् ।
७. पादटिप्पणीषु ग्रन्थादिसन्निवेशप्रकारः ।
८. सन्दर्भग्रन्थविभागः ।
९. सन्दर्भग्रन्थविवरणप्रकारः ।
१०. अध्यायखण्डादियोजना ।
११. उदाहरणसमुद्धरणप्रकारः ।
१२. सङ्क्षेपपद्धतिः सङ्केतसूचिसन्निवेशश्च ।
१३. तालिकाचित्रावली-प्रश्नोत्तर-प्रपत्रादियोजना
१४. प्रबन्धयोजनाया अवान्तरविभागेषु पारस्परिकसम्बन्धो विशेषता च ।
१५. उपसंहारभागः

१६. परिशिष्टम्
१७. पृष्ठाङ्कनम्
१८. संशोधनम्
१९. टंकणविधिविशेषता च
२०. अन्तिमे समायोजनम्
२१. संस्तुतिः
२२. आबन्धनम् ।
२३. प्रस्तुतिः
२४. वाक्परीक्षा

पाठ्यग्रन्थाः

१. ऋग्वेदभाष्यभूमिका - सायणाचार्यः, चौखम्बाः, बनारस
२. ऋग्वेदादिभाष्यभूमिका - स्वामी दयानन्दः, दयानन्दाश्रम, अजमेर ।
३. शुक्लयजुर्वेदसंहिताभाष्यभूमिके - उव्वटमहीधरौ, मोतीलाल-बनारसीदास, बनारस ।
४. सरलाभूमिका - पं. विद्याधरगौडः, बनारस ।
५. शोधप्रबन्धप्रस्तुतीकरणको रूपरेखा - अनुसन्धानपरिषद्, म.सं.वि., दाङ्ग ।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. कात्यायनश्रौतसूत्र-भूमिका - मण्डनमिश्रः, शोधसंस्थान-दिल्ली ।
२. शतपथब्राह्मणस्य भूमिका - दिनानाथश्रीधरकृताः, निर्णयसागर, मुम्बई ।
३. यज्ञतत्त्वप्रकाशः - म.म.चिन्नस्वामी, मोतीलाल, बनारस ।
४. अनुसन्धानपद्धतिः - वागीश शास्त्री, सं.सं.वि., बनारस
५. अनुसन्धानपद्धतिः - हरिप्रसाद-स्थानेश्वरौ, म.सं.वि., दाङ्ग ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

नव्यव्याकरणम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

१. मतान्तरनिरसनपूर्वकं प्रयोगप्रक्रियायां, सूत्रार्थपरिष्कारे भाषाविज्ञाने च नव्य-वैयाकरणमतज्ञानं तद्विश्लेषणसामर्थ्योत्पादनम् ।

२. अर्थग्रन्थाध्ययनेन प्रकृतिप्रत्ययाद्यर्थज्ञान- तद्विश्लेषणक्षमतोत्पादनम् ।

३. भेदाभेदान्वयबोधस्तद्विश्लेषणसामर्थ्योत्पादनम् ।

४. ऊहापोहाभ्यां पाणिनीयसूत्रार्थापन-सूत्रपदकृत्यज्ञानपूर्वकं व्याकरणस्य दर्शनत्वसम्पादकपतञ्जलिमतावबोधः ।

५. शोधपद्धतिज्ञानं तत्प्रयोगपाटवोत्पादनं शब्दस्य शब्दब्रह्मस्वरूपत्वज्ञानम्, अधीतेषु समानप्रकृतिकेषु विषयेषु तुलनात्मकसामर्थ्योत्पादनम्, स्वशास्त्रेतिहासज्ञानतल्लेखनसामर्थ्योत्पादनम्, शब्दव्युत्पत्तिवर्धनञ्च ।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	प्रयोगप्रक्रिया, सूत्रार्थपरिष्कारः, पक्किकासु नागेशमतावबोधश्च	१००	४०%
द्वितीयपत्रम्	अर्थग्रन्थाध्ययनम्	१००	४०%
तृतीयपत्रम्	पतञ्जलिसिद्धान्तः	१००	४०%
चतुर्थपत्रम्	अर्थग्रन्थाध्ययने गदाधरमतानुशीलनम्	१००	४०%
पञ्चमपत्रम्	व्याकरणदर्शनम्, शोधपद्धतिश्च	१००	४०%

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- प्रयोगप्रक्रिया, सूत्रार्थपरिष्कारः, फक्किकासु नागेशमतावबोधश्च।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. प्रयोगाणां परिष्कृतप्रक्रियाज्ञानम् ।

२. सूत्राणां निर्दुष्टार्थज्ञानम् ।

३. सूत्राणां नियम्यनियामकभावादिज्ञानोत्पादनम् ।

४. प्रयोग-प्रक्रिया-सूत्रार्थ-फक्किकासु प्राचीनमतज्ञानपूर्वकं तस्यौचित्यानौचित्यस्थापनञ्च ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	संज्ञापरिभाषानिरूपणम्	५४	३०
ख	अच्सन्धिप्रकृतिभावसन्धिनिरूपणम्	५४	३०
ग	हल्सन्धितत्प्रतिपादकसूत्रव्याख्यानम्	३६	२०
घ	विसर्ग-स्वादिसन्धिव्याख्यानम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

प्रकृतग्रन्थस्य सिद्धान्तकौमुद्या व्याख्याग्रन्थत्वप्रतिपादनम् प्रकृत-ग्रन्थमङ्गलश्लोकार्थज्ञापनम्, मनोरमोमार्धदेहपदार्थप्रतिपादनम्, प्रकृत ग्रन्थस्यानुबन्धचतुष्टयज्ञानम् । अइउणित्यादीनां संज्ञासूत्रत्वोपपादनम्, तत्र संहिताकार्याभावे मतान्तरनिरसनपूर्वकं स्वमतोपस्थापनम्, सामर्थ्य-योगान्नहि किञ्चिदत्र, इत्यादिभाष्यवचनस्य' नृत्तावसाने नटराजराजो .... इत्यादिनन्दिकेश्वरकृतकाशिकायाञ्च प्रासङ्गिकत्वोपपादनम्, अनुबन्धानां सादित्वप्रतिपादनम्, सिद्धान्तकौमुद्युक्तरप्रत्याहारसिद्धिपूर्वकं शङ्कासमाधानाभ्यां लण्सूत्रस्थलकारघटकाकारस्यानुनासिकत्वखण्ड-नम्, रप्रत्याहारकार्यस्योपायान्तरसिद्धत्वप्रदर्शनम्, 'हलन्त्यमित्यस्य'

उपदेशेऽन्त्यं हलित्स्यादित्यर्थकरणे हेतुप्रदर्शनम्, 'उपदेशे इदन्त्यम् अच् अनुनासिक' इत्यादीनामन्योन्याश्रयदोषपरिहारोपायानामुपस्थापनं तत्खण्डनञ्च, "पूर्वं ह्यपवादा अभिनिविशन्ते", "प्रकल्प्य चापवाद-विषयमित्यादिन्यायतात्पर्यनिरूपणम्,

आदिरन्त्येन सहेता, हलन्त्यमित्यनयोः सपदकृत्यमर्थनिरूपणम्, अनुबन्धानामवयवानवयवत्वस्य प्रासङ्गिकत्वनिरूपणम्, उपदेशपदं भावञन्तमिति दीक्षितमतं व्याख्याय सविशदं नागेशमतनिरूपणम् 'अइउण्' इत्यादीनां क्रमबोधकत्वेनार्थवत्त्वात् प्रातिपदिकत्वनिरूपणम्, सपदकृत्यम् 'ऊकालोऽजिति' सूत्रार्थनिरूपणम्, 'तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्ण-मित्यस्यार्थापनम्, तत्र यावदास्यभवतुल्यत्वनिरूपणम् कण्ठपदस्यार्थ-निरूपणम्, मतभेदेन कण्ठादीनां करणत्वोपपादनम्, ङादीनामुभयस्था-नत्वनिरूपणम्, दन्तोष्ठादीनां समुदितस्थानत्वनिरसनम्, विवृतत्व-व्याप्यानां सवर्णसंज्ञानुपयुक्तत्वनिरूपणम्, पूर्वत्रासिद्धमित्यस्याधिकारत्वे फलनिरूपणम्, अस्य शास्त्रासिद्धत्वप्रतिपादनपुरःसरं 'पूर्वत्र न' इति न्यासस्यायुक्तत्वप्रतिपादनम्, बाह्यप्रयत्ननिरूपणम् प्रसङ्गे वर्णाभिव्यक्ति-प्रकारबोधनम् 'ऋऌवर्णयोर्मिथः सावर्ण्यं वाच्यम्' इत्यस्य सिद्धि-सार्थक्यचिन्तनम्, अणुदित्सवर्णस्येति सूत्रस्य जातिव्यक्तिपक्षयोः सार्थक्यचिन्तनम्, तपरस्तत्कालस्येत्यस्य नियमार्थत्वविध्यर्थत्वयोः प्रतिपादनम्, वृद्धिरादैजित्यत्र तपरकरणसामर्थस्य चिन्तनम्, वृद्धि-पदस्य पदपरत्वनिर्वचनपुरःसरं संज्ञासूत्राणामपि विधित्वमिति शङ्का-समाधानाभ्यां निरूपणम् 'भूवादयो धातवः' इत्यस्यार्थापनं तत्पदकृत्य-निरूपणञ्च, निस्निरोर्दुस्दुरोश्च सान्तरान्तयोः फलप्रमाणनिरूपणम्, 'नवेति विभाषा' इत्यस्यार्थापनम्, तदनावश्यकत्वप्रतिपादनम् 'स्वरूपमित्यस्य सार्थक्यं प्रदर्श्य भाष्यरीत्या तदनावश्यकत्वप्रतिपादनम्।

येन विधिस्तदन्तस्य, परः सन्निकर्षः संहिता, सुप्तिङन्तं पदम्, हलोऽनन्तराः संयोग इत्येतेषां नागेशानुसारिव्याख्याननिरूपणम्। इको गुणवृद्धी इत्यस्यार्थापनम्, परिभाषाणामनुवादेऽपि प्रवृत्तिरिति प्रति-पादनम्, आद्यन्तौ टकितौ, मिदचोऽन्त्यात्परः, तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य इत्येतेषु नागेशमतावबोधः, अनेकाल् सूत्रे शिद्ग्रहणसार्थक्यचिन्तनम्,

परनित्यान्तरङ्गापवादानामुत्तरोत्तरस्य बलवत्त्वे बीजोपस्थापनञ्च ।

ख) प्रकरणे

इको यणचीत्यत्र यथासङ्ख्येनापि निर्वाह इति व्याकरणस्य साध्वनुशासनत्वं शब्दनित्यतापक्षे इति च विचारः, स्थानिवदिति सूत्रस्य कीदृशातिदेशत्वमिति निर्धारणम्, तत्प्रयोजनप्रतिपादनम्, अनल्विधा-वित्यस्य प्राच्यनव्यमतेनार्थनिरूपणम्, अचः परस्मिन्नित्यत्र भावाभावाति देशत्वप्रतिपादनम्, पूर्वसम्बन्धिन्येव शास्त्रविधेयेऽनेन स्थानिवत्त्वमिति निरूपणम्, पूर्वविधिपदे तन्त्रत्वप्रतिपादनम्, न पदान्तेति सूत्रे विधिशब्दस्य भावसाधनत्वसाधनम्, अनेन पदचरमादिसाधकः प्रतिबन्धकश्च स्थानि-वद्भावो निषिध्यते इत्यस्य सविशदं निरूपणम् 'वान्तो यि प्रत्यये' इत्यस्य व्याख्यानम्, गव्यूतिरित्यत्र वलोपवारणोपायनिरूपणक्रमे नागेशमतोपस्थापनम्, 'लोपः शाकल्यस्येत्यस्य सपदकृत्यव्याख्यानम्, अण् प्रसज्यमान एव रपरो भवति पूर्वभक्तश्च रेफ इति मतोपपादनम्, अन्तादिवच्चेति सूत्रार्थापनम्, वर्णवृत्तिधर्मातिदेशोऽनेन नेति प्रतिपादनम्, स्थानिवद्भावेनास्याऽगतार्थत्वनिरूपणम्, ओमाङोश्चेत्यत्र एङीति नानुवर्त्तते इत्यस्य फलनिरूपणम् 'ॠति सर्वेण ॠ वा' 'ऌति सवर्णे ऌ वा' इति वार्त्तिकयोर्नागेशोक्त्यवधारणम्, अवङ् स्फोटायनस्य इत्यस्य व्यवस्थितविभाषात्वे फलनिरूपणम् ।

प्रत्यभिवादेऽशूद्रे, सम्बोधने चेत्यनयोर्नागेशमतावबोधः 'है-हेप्रयोगे हैहयोः' इत्यस्य नियामकत्वनिरूपणम्, 'अप्लुतवदुपस्थिते' इत्यत्र प्रसज्यत्वं पर्युदासत्वं वेति निर्धारणम्, ईचाक्रवर्मणस्येति सूत्रस्योभयत्र विभाषात्वखण्डनम् 'निपात एकाजनाङ्' इत्यत्र एकाच्पदे समासचिन्तनम्, तत्रैव एकग्रहणसार्थक्यनिरूपणम्, उञ इति सूत्रे उञ् निपात एवेति निश्चायनम्'ईदूतौ सप्तम्यर्थे' इत्यत्रार्थग्रहणसार्थक्यचिन्तनम् 'अणोऽप्रगृह्यस्येति सूत्रव्याख्यानञ्च विशेषेण प्राध्यापनीयानि ।

ग) प्रकरणे

स्तोः श्चुना श्चुरिति सूत्रव्याख्यानम्, चतुर्णामिति प्रयोगे रेफस्या-नुनासिकत्वाभावे दीक्षितोक्तिं प्रदश्र्य नागेशोक्तिप्रदर्शनम्, 'उदः

स्थास्तम्भोः पूर्वस्य' इत्यस्य सोदाहरणमर्थापनं प्रदर्श्य, उत्थानमित्यादौ 'झलो झलीत्यनेन सस्य लोपस्याशङ्कनम्, तत्परिहारश्च, यथासङ्ख्यसूत्र-व्याख्यानम् 'ङमो ह्रस्वादचि ङमुण्नित्यम्' इत्यस्यार्थापनं प्रदर्श्य 'दण्डिनौ' इत्यत्र ङमुडभावोपायचिन्तनम् 'सं पुंकानां सो वक्तव्यः' इत्यस्यान्यथासिद्धत्वोपपादनम् 'छे च' इत्यस्यार्थापनविचारश्च ।

घ) प्रकरणे

'इणः षः' इति सूत्रव्याख्यानम्, 'द्विस्त्रिश्चतुरिति कृत्वोऽर्थे' इति सूत्रस्यार्थापनम्, तत्सार्थक्यचिन्तनम्, 'इसुसोः सामर्थ्ये' इति सूत्रस्य सोहापोहं व्याख्यानम्, स्वौजसमौडित्यत्र रुरेव पाठ्य इति लाघवमूलकस्य प्राचां व्याख्यानस्य दूषणम्, प्रथमयोः पूर्वसवर्णः इत्यस्यार्थापनपदकृत्य-निरूपणे, आगच्छ हे पयोऽट्, आगच्छ हे पयोऽद् इत्यादौ प्लुतसाधने नागेशोक्त्यवधारणम् 'भो भगो अघोऽपूर्वस्य' इति सूत्रे अश्ग्रहणस्य सार्थक्यं दीक्षितोक्त्या उपन्यस्य तत्र नागेशानभिमतत्वाभिधानम्, व्योर्लघु-प्रयत्नतरस्य' इत्यत्र य्योरित्यस्यौचित्येऽपि तथाऽकरणे हेतुचिन्तनम्, लघुप्रयत्नतरशब्दनिर्वचनम्, हलि सर्वेषामित्यनेन लघूच्चारणस्या-लघूच्चारणस्य च लोप इति निर्धारणम्, 'ढ्रलोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः' इत्यत्र ढ्रलोपपदस्य समासनिश्चयः, विप्रतिषेधे परं कार्यमित्यत्र विप्रति-षेधपदार्थनिर्वचनम्, परस्य बलवत्त्वे उदाहरणप्रतिपादनम्, अस्य नियमार्थत्वनिरूपणम्, लौकिकदृष्टान्तेनास्य विधित्वनिरूपणम्, परिभाषाया अप्यस्याः परिभाषान्तरनियामकत्वनिरूपणम्, एतत्तदोरित्यस्य 'सोऽचि लोपे' इत्यस्य च अर्थापनप्रकार- तत्फलनिरूपणञ्च विशेषेण अध्यापनीयानि ।

पाठ्यग्रन्थः

१. **लघुशब्देन्दुशेखरः** (प्रारम्भतः स्वादिसन्धिप्रकरणान्तः)

सन्दर्भग्रन्थाः

१. **सिद्धान्तकौमुदी** (तत्त्वबोधिनीसहिता) भट्टोजीदीक्षितरचिता
२. **प्रौढमनोरमा** (शब्दरत्नसहिता) भट्टोजीदीक्षितप्रणीता
३. **प्रक्रियाकौमुदी** (प्रक्रिया-प्रकाशसहिता) रामचन्द्राचार्यकृता।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - अर्थग्रन्थाध्ययनम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. अस्य पत्रस्याध्ययनेन छात्राः परमतनिरसनपूर्वकं धात्वादि-प्रकृत्यर्थज्ञाने, सुप्तिङादिप्रत्ययार्थज्ञाने, तत्तलकारार्थज्ञाने, शक्तिस्वरूपज्ञाने, सभेदसमासशक्तिज्ञाने, निपातार्थावबोधने, स्फोटभेदज्ञानपूर्वकं तत्पदार्थज्ञाने च दक्षा भविष्यन्ति ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	धात्वर्थनिर्णयः	५४	३०
ख	लकारार्थनिर्णयतो नामार्थनिर्णयान्तम्	३६	२०
ग	समासशक्तिनिर्णयः	३६	२०
घ	नञर्थ निर्णयप्रकरणतः क्त्वाद्यर्थनिर्णयान्तम्	१८	१०
ङ	स्फोटनिर्णयः	३८	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

अत्र प्रकरणे विशेषेण फलव्यापारयोर्धात्वर्थत्वम्, तिङ आश्रयार्थत्वम्, तत्र प्राधान्याप्राधान्यविचारः, साध्यावस्थापन्नसिद्धावस्थापन्नक्रिययोः पार्थक्यविवेचनम्, धातूनां नानार्थतापत्तिपरिहारः, फलमात्रस्यैव धात्वर्थत्वमिति मतनिरासः, पश्य मृगो धावतीत्यादौ वाक्ये वाक्यभेदप्रसङ्गोदाहरणेन परमतनिरसनपूर्वकं व्यापारमुख्यविशेष्यकस्यैव शाब्दबोधत्वप्रतिपादनम्, ओदनं पचतीत्यादौ शाब्दबोधप्रकारः, कर्तृकर्मणोस्तिङर्थत्वे पचतीत्यादावुभयबोधापत्तेः कर्तृमात्रबोधापत्तेर्वा वारणम्। व्यापारस्य धात्वर्थत्वाभावे फलमात्रस्य च तत्त्वाभावे सविस्तरं दोषनिराकरणम्, धात्वर्थव्यापारस्याख्यातार्थत्वनिराकरणम्, धातुत्वस्य निर्वचनम्, सकर्मकत्वाकर्मकत्वनिर्वचनम् 'पाकः' इत्यादौ क्रियाद्वयबोधविवेचनम्, सम्बोधनान्तादीनां क्रियान्वयित्वे एव साधुत्वनिरूपणम्, भेद्यभेदकसम्बन्धेति भूषणकारिकायाः स्वमतोपसंहारानुबन्धिशिक्षणञ्च विधेयानि।

ख) प्रकरणे

आख्यातसामान्यार्थलकारविशेषार्थयोः सङ्गतिप्रदर्शनपूर्वकं लडर्थनिर्वचनम्, आत्माऽस्तीत्यादावारोपितस्य वर्त्तमानत्वस्य प्रतिपादनम्, ऊहापोहाभ्यां परोक्षत्वनिर्वचनपुरःसरं व्यातेने किरणावलीमुदयनः इत्यादीनां साधुत्वासधुत्वविचारः, परमतनिरसनपूर्वकमिष्टसाधनत्वस्यैव लिङर्थ (विध्यर्थ) त्वनिरूपणम्।

सुबर्थप्रतिपादिकाया "आश्रयोऽवधिरुद्देश्यः" इत्यादि भूषणकारिकायाः सम्यग् व्याख्यानम्, परमतखण्डनपूर्वकम्- 'चैत्रश्चैत्रं गच्छतीत्यादिप्रयोगवारणोपायप्रदर्शनम्, सोदाहरणं कर्मभेदशिक्षणम्, ऊहापोहाभ्यां कर्तृतृतीयाया आश्रयार्थकत्वनिरूपणम्, करणार्थत्वनिरूपणम्, सभेदं सोदाहरणञ्च पञ्चम्यर्थनिरूपणम्, सोदाहरणं सभेदञ्च चतुर्थ्यर्थव्याख्यानपूर्वकं रजकाय वस्त्रं ददातीत्यादौ मतभेदप्रदर्शनम्।

एकं द्विकं त्रिकञ्चेति भूषणकारिकायाश्छात्रमनोहारि ग्रन्थानुगामि च व्याख्यानम्, पुंस्त्वादिनिर्वचनपुरःसरं लिङ्गस्य शब्दनिष्ठत्व-तद्वाच्यत्वनिरूपणम्, पशुना यजेतेत्यादौ छाग्यादीनां ग्रहणवारणोपाय-शिक्षणम्, शब्दस्यापि नामार्थत्वसाधनम्, अनुकार्यानुकरणयोर्भिन्नत्वा-भिन्नत्वे फलभेदप्रदर्शनञ्च विशेषेण प्राध्यापनीयम् ।

ग) प्रकरणे

समासत्वनिर्वचन तद्भेदप्रदर्शनपूर्वकं तत्तत्समासलक्षणशिक्षणम्, जहत्स्वार्थाजहत्स्वार्थयोस्तद्भेदानाञ्च निरूपणम्, व्यपेक्षावादिनां मतानां सविस्तरमुपस्थापनं विधाय, एकार्थीभाववादिनां वाचोयुक्तिभिस्तत् खण्डननिरूपणम्, समासशक्तिस्वीकृतौ निषादस्थपत्यधिकरणसिद्धान्ता-ऽसिद्धिवारणशिक्षणम्, सविस्तरं सोहापोहञ्च शक्तिस्वरूपनिरूपणम्, सङ्केतस्यैव शक्तित्वनिराकरणम्, अपभ्रंशानां बोधकत्वप्रदर्शनपूर्वकं तेषां साधुत्वाभावनिरूपणम्, साधुत्वाऽसाधुत्वनिर्वचनम्, अपभ्रंशाः परम्परया वाचका इति मतनिरसनपूर्वकं साक्षादेव तेषां वाचकत्वमिति स्वमतप्रदर्शनम् ।

घ) प्रकरणे

आरोपितत्वस्य अभावत्वस्य च नञर्थत्वप्रतिपादनम्, 'तत्सा-दृश्यमभावश्चेति नञर्थमुदाहरतामभिप्रायप्रदर्शनम्, अत्वं भवसि, अनहं भवामीत्यादौ पुरुषवचनादिव्यवस्थोपपादनम्, निपातत्वनिर्वचनपुरःसरं प्रादयो द्योतकाश्चादयो वाचका इति निरस्य वैयाकरणमतस्थापनम्, साक्षात् क्रियते, अलङ्क्रियते इत्यादौ निपातानामपि द्योतकत्वनिरूपणम्, शरैरुस्रैरित्यादावन्वयोपपादनम्, अन्वयव्यतिरेकाभ्यां निपातानां वाचकत्वोपसंहारः, भावप्रत्ययस्य सम्बन्धार्थत्वनिरूपणम्, "साऽस्य देवता" इत्यादौ देवताविशिष्टं देयं प्रत्ययार्थ' इत्यादिनिरूपणम्, अग्न्यादिदेवस्य प्रकृत्यैव भानात् तद्धितस्य न देवतार्थत्वमिति प्रदेये द्रव्य एव तस्य शक्तिरिति निरूपणम्, समासादिवृत्तौ, अभेदैकत्वसंख्या-निरूपणम्, क्त्वाद्यर्थनिरूपणम् ।

ङ) प्रकरणे

स्फोटत्वनिर्वचनपुरःसरं तस्यैव वास्तविकत्वनिरूपणम्, स्फोटभेदनिरूपणं तेषु वाक्यस्फोटस्य मुख्यत्वप्रतिपादनम्, स्थानिनामादेशानां वा वाचकत्वमिति मुखेन सोहापोहं वर्णस्फोटसाधनम्, पदस्फोटाखण्डपदस्फोटप्रतिपादनम्, वाक्यस्फोटाखण्डवाक्यस्फोट-प्रतिपादनम्, स्फोटस्यैवाखण्डत्वमिति कैयटमतखण्डनम्, पदवाक्ययोरखण्डस्फोटयोरेव वाचकत्वे व्याकरणशास्त्रस्य प्रकृतिप्रत्ययाभ्यां पदव्युत्पादकस्य वैयर्थ्यनिराकरणम्, जातिस्फोटस्यावश्यकत्वप्रतिपादनम्, अखण्डजातिस्फोटस्य प्रतिपादनञ्च विशेषेण शिक्षणीयम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. **वैयाकरणभूषणसारः** (सम्पूर्णः) - कौण्डभट्टविरचितः

सन्दर्भग्रन्थौ

१. **परमलघुमञ्जूषा** - नागेशभट्टरचिता

२. **शब्दशक्तिप्रकाशिका** - जगदीशप्रणीता

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम - पतञ्जलिसिद्धान्तः

पाठ्यांशस्योद्देश्यम् -

१. अस्य पत्रस्याऽध्ययनेन छात्राः पातञ्जलसिद्धान्तमनुसृत्य संवाद-शैल्या निर्दिष्टसूत्राणां तदन्तर्गतानां वार्तिकादीनाञ्च व्याख्यावबो-धपुरस्सरं महाभाष्यदिशा व्याकरणदर्शनपरिज्ञाने व्युत्पना भवन्ति।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	तृतीयचतुर्थाह्निकप्रकरणे	५४	३०
ख	पञ्चमाह्निके प्रगृह्यसंज्ञाप्रकरणम्	५४	३०
ग	पञ्चमाह्निके घुसंज्ञादिनिष्ठासंज्ञान्तप्रकरणम्	१८	१०
घ	षष्ठाह्निकप्रकरणम्	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

वृद्धिरादैजिति सूत्रस्य स्वरूपसाधनतद्भावितपक्षनिराकरणान्यो-न्याश्रयपरिहार-समुदितसंज्ञानिराकरण-तपरग्राह्यनिराकरणानि । इको गुणवृद्धीति सूत्रस्य सूत्रप्रयोजन-गुणवृद्धि-पदानुवृत्तिकरणपरिभाषात्व-साधनासम्बद्धपरिभाषानिरासपदोपस्थितिस्थापनस्वतन्त्रविधित्व-निराकरणानि । न धातुलोप आर्धधातुक इति सूत्रस्य पदकृत्यार्धधातुक-पदार्थान्वय-यङादिपरिगणन-सूत्रप्रत्याख्याननिमित्तार्थत्वाधिकरणानि । क्ङिति चेति सूत्रे सप्तम्यानिमित्तार्थत्वम्, दीधीवेवीटामिति सूत्रस्य प्रयोजन कथनम्, हलोऽनन्तराः संयोग इति सूत्रान्तर्गतानन्तरपदार्थनिरूपणम् प्रत्येकं संयोगसंज्ञानिराकरणञ्च । मुखनासिकावचनोऽनुनासिक इति सूत्रे मुखनासिकावचनशब्दार्थनिरूपणम् । तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णमिति सूत्रे तुल्यास्यप्रयत्नपदार्थनिरूपणानिष्टसावर्ण्यनिराकरणे । नाज्झलाविति

सूत्रे शकारसावर्ण्यनिषेधनिराकरणम् ।

ख) प्रकरणे

ईदूदेद् द्विवचनं प्रगृह्यमिति सूत्रे तपरपाठप्रयोजनद्विवचनविशेषणता विमर्शः। अदसो मादिति सूत्रे मुत्वमीत्वयोरसिद्धत्वनिराकरणम्। 'शे' इति सूत्रेऽनिष्टापत्तिनिराकरणम् । निपात एकाजनाङिति सूत्रस्य पद-कृत्यविमर्शः, ओत् इति सूत्रस्य च्व्यन्ते प्रवृत्तिनिराकरणम्। उञः ऊँ इति सूत्रद्वयस्यानिष्टापत्तिनिवारणम्, योगविभागोपयोगित्वञ्च । ईदूतौ च सप्तम्यर्थे इति सूत्रेऽर्थग्रहणप्रयोजननिरूपणम् ।

ग) प्रकरणे

'दाघाध्वदाप्' इति सूत्रे इष्टाऽनुपपत्तिनिराकरणम् । यदागमसन्निपात-नानुबन्धकृतमनेजन्तत्वन्यायाधिकरणानि । आद्यन्तावदेकस्मिन्निति सूत्रस्य प्रयोजनकथनम् । तरप्तमपौ घ इति सूत्रे औपदेशिक ग्रहणाधिकरणम् । बहुगणवतुडतिसङ्ख्या इति सूत्रेण लोकप्रसिद्धसङ्ख्यावाचिनां सङ्ख्यात्वसाधनम् । ष्णान्ता-षडिति सूत्रेऽनिष्टापत्तीष्टानुपपत्तिनिराकरणम् । डति चेति सूत्रप्रत्याख्यानसरणिः। क्तक्तवतू निष्ठा इति सूत्रेऽनिष्टापत्तिनिराकरणम् ।

घ) प्रकरणे

'सर्वादीनि सर्वनामानि' इति सूत्रे तद्गुणाधिकरणसर्वनामपदसाधुत्वाधिकरणसंज्ञोपसर्जनाधिकरणोभशब्दपाठप्रयोजनाधिकरण भवच्छब्दपाठप्रयोजनाधिकरणानि । विभाषा दिक्समासे बहुव्रीहावित्यत्र तत्तत्पदप्रयोजनसमस्तसूत्रप्रयोजनाधिकरणे । न बहुव्रीहाविति सूत्रप्रयोजनम्, ण्यूनतापरिहारश्च । तृतीयासमास इति सूत्रे पुनः समासग्रहणप्रयोजनम्। 'विभाषा जसि' इत्यस्यार्थप्रदर्शनम् । पूर्वपरावरदक्षिणेत्यादिसूत्रे गणपाठोत्तरकालिके सूत्रपाठे कालनिर्णयाधिकरणम् । स्वमज्ञातिधनाख्यायामिति सूत्र आख्याग्रहणप्रयोजनम् । अन्तरं बहिर्योगोपसंव्यानयोरिति सूत्र इष्टानुपपत्तिनिराकरणम् । स्वरादिनिपातमव्ययमिति सूत्र उभयसंज्ञाप्रयोजनविमर्शः । तद्धितश्चासर्वविभक्तिरिति सूत्र इष्टानुपपत्तिपरिहारो न्यासान्तरनिराकरणञ्च । कृन्मेजन्त इति सूत्रेऽन्वयाधि-

करणसन्निपातपरिभाषाऽधिकरणे। अव्ययीभावश्चेति सूत्रप्रयोजनानि। सुडनपुंसकस्येति सूत्रे प्रसज्यपर्युदासविमर्शः । न वेति विभाषेति सूत्रेऽर्थसंज्ञाधिकरणम्, समानशब्दसंज्ञानिरसनविध्यनित्यसाधनकार्य-शब्दवादनिरसनम्, प्राप्ताप्राप्तयोरुभयत्र विभाषाविवेचनम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. **व्याकरणमहाभाष्यम्** - पतञ्जलिप्रणीतम्

सन्दर्भग्रन्थः

१. पतञ्जलिकालीन भारतवर्ष

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पत्रनाम - अर्थग्रन्थाध्ययने गदाधरमतानुशीलनम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम् -

१. भेदाभेदान्वयबोधानुगम-तद्विश्लेषणसामर्थ्योत्पादनम् ।

२. गदाधरमतानुसारेण सुप्तिङ्प्रत्ययार्थज्ञान-सङ्ख्यान्वयादिज्ञानो-त्पादनञ्च ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	अभेदान्वयबोधव्युत्पत्तिनिरूपणम्	३६	२०
ख	'घटो घटः' इत्यत्र शाब्दबोधापादान-तन्निरासनिरूपणम्	३६	२०
ग	भेदान्वयबोध-तद्व्युत्पत्तिनिरूपणम्	३६	२०
घ	विभक्त्यर्थनिरूपणम्	३६	२०
ङ	आख्यातैकवचनस्य संख्यार्थकत्वे विवादनिरूपणम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

व्युत्पत्तिवादशब्दस्य व्युत्पत्तिपूर्वकं शाब्दबोधे चैकपदार्थे इति ग्रन्थारम्भवाक्यस्य तात्पर्यनिरूपणम्, संसर्गस्य द्विधात्वनिरूपणम् अभेदस्य संसर्गविधया भानस्थलनिरूपणम्, समानविभक्तिकत्व-साजात्ययोः सोदाहरणं निरूपणम्, सप्रसङ्गं पदार्थः पदार्थेनान्वेतीत्यस्य सङ्कोचादिनिरूपणम्, त्रयः समुदिता हेतुः 'जात्याकृतिव्यक्तयः पदार्थः पितरो देवता' इत्यादावन्वयबोधप्रकारनिरूपणम्, दधिसुन्दरमित्याद्यनुकूलं स्वप्रकृतिकत्वनिरूपणम्, नीलस्य घट इत्यादौ, अभेदान्वयबोधापत्ति-निरसनम्, समासव्याससाधारणस्य विरुद्धविभक्तिराहित्यस्याकाङ्क्षात्व-निरसनम्, नीलं घटमानयेत्यादौ नीलादिपदोत्तरविभक्त्यर्थनिरूपणम् 'भेदोऽभावश्च विशेषणविभक्तेरर्थः' इत्यस्य सप्रसङ्गं निरूपणम्, 'प्रमेयो घट' इत्यत्र विशेषणविभक्तेरभेदार्थकत्वाभावनिरूपणम्, 'तत्तद्व्यक्तित्वा-भाव एव ...... स्वस्मिन् सम्बन्धतया भासते' इत्यस्य सोहापोहं तात्पर्यनिरूपणम्, अभेदस्य तादात्म्यत्वनिरूपणम्, 'घटो न नीलः" इत्यादौ नञो नीलाद्यभेदाभावबोधनम्, 'नीलो घटः' इत्यादौ अभेदस्य

संसर्गतयोपगमेऽपि गौरवाभावनिरूपणम्, 'स्तोकं पचति' भृदु पचतीत्यादावभेदान्वयनिरूपणम्, क्रियाविशेषणानां कर्मत्वे 'स्तोकः पाकः' इत्यादौ द्वितीयापत्तिनिरसनम्, शोभनं पचनमित्यादौ शोभनाद्य-भेदान्वयबोधानुपपत्तिनिरासः, उपकुम्भार्द्धपिप्पलीत्यादावभेदान्वयबोधो-पायनिरूपणम्, घञन्तसमुदायस्य पाकादौ शक्तिस्वीकारे दीधितिविरोधा-शङ्कानिराकरणम्, 'नीलौ घटौ' इत्यादौ नीलपदोत्तरद्विवचनस्य साधुत्वार्थ-कत्वमिति निरूपणञ्च ।

ख) प्रकरणे

घटो घटः, दण्डवान् दण्डवान् इत्यादावभेदान्वयबोधवारणाय नियामकान्तरनिरूपणम्, घटो घटः इत्यादावभेदान्वयस्याप्रसिद्ध्या-समानविभक्तिकत्वेऽपि न शाब्दबोध इति निरूपणम्, घटो नीलघटः, इत्यत्र शाब्दबोधचिन्तनम्, 'द्रव्यं घटः' इत्यादौ धर्मितावच्छेदकसम्बन्धे-नाभेदान्वयबोधवत् घटो घटः, इत्यादौ शाब्दबोधापादनम्, समान-प्रकारताप्रत्यासत्या पदार्थोपस्थितेः शाब्दबोधहेतुत्वापगमः, प्रकारता-सम्बन्धेनोपस्थितेः कारणत्वे दोषमाशङ्क्य समाधानम्, विशेष्यताव-च्छेदकीभूतघटत्वे प्रकारतावच्छेदकीभूतघटत्वभेदविरहाद् 'घटो घटः' इत्यादौ नाभेदान्वय इति निरूपणम्, स सः, दण्डवान्, दण्डवान् इत्या-दावभेदान्वयबोधवारणोपायचिन्तनम्, 'तद्धर्मान्यवृत्तिविषयतासम्बन्धेन ज्ञानं प्रतिपद्धर्मभेदत्वेन हेतुतेत्यनुगतकार्यकारणभावनिरूपणम्, घटो न घट इत्याद्यनुमितेश्शाब्दबोधस्य च वारणाय प्रकृतानुगतकार्यकारण-भावस्यैव योग्यत्वनिरूपणञ्च ।

ग) प्रकरणे

सोदाहरणं भेदान्वयबोधप्रकारनिरूपणम्, राजा पुरुषः, 'भूतलं घट' इत्यादौ स्वत्वाधेयतादिसम्बन्धेन सोदाहरणं प्रतिबन्धकत्वनिरूपणम् 'मुखं चन्द्रः' इत्यादौ समतभेदं शाब्दबोधनिरूपणम्, 'राजा पुरुष' इत्यादौ भेदान्वयाभावे, ऊहापोहाभ्यां कारणनिरूपणम्, 'राजा पुरुषः' इत्यादौ प्रत्ययजन्योपस्थितेर्विशेष्यतासम्बन्धेन कारणत्वे व्यभिचार-निरूपणम्, 'राजा पुरुषः' इत्यादौ पुरुषादिविशेष्यक-राजादिप्रकारक-

भेदान्वय-बोधस्याप्रसिद्धिनिरूपणम्, 'राज्ञः पुरुषः' इत्यादौ स्वत्वादिसम्बन्धेन पुरुषादौ राजाद्यन्वयबोधस्वीकारेऽपि क्षतिविरह इति संसर्गतावादिनां शङ्कानिरासः 'राज्ञः पुरुषः' इत्यादौ षष्ठ्यादेः स्वत्व-वाचकत्वावश्यकत्वनिरूपणम्, वृत्त्यनियामकसम्बन्धस्याभावप्रतियो-गितावच्छेदकत्वपक्षेऽपि स्वत्वादेः प्रकारता- व्यवस्थापनम्, स्वत्वादेः प्रकारतामते 'राज्ञः पुरुष' इति शब्दसामग्र्याः प्रतिबन्धकत्वाधिक्येन गौरवप्रदर्शनादिनिरूपणम्, सप्रसङ्गं 'ऋद्धस्य राजमातङ्गा' इति प्रयोगा-पत्तिप्रदर्शनम्, राजपुरुष इत्यादिवद् दधि पश्यतीत्यादावपि दधिकर्मकादौ लक्षणेति तत्र लुप्तविभक्त्यनुसन्धानस्यानावश्यकत्वाशङ्कासमाधान-निरूपणम्, चैत्रो जानातीत्यादौ चैत्राद्यंशे ज्ञानादेराश्रयतासम्बन्धेनान्वय-बोधोपगमे क्षतिविरहादाख्यातस्य आश्रयार्थत्वस्य निर्युक्तिकत्वविचारः, जानातीत्यादौ आश्रयत्वे निरूढलक्षणं स्वीकुर्वतो दीधितिकारस्याशय-निरूपणम्, सप्रसङ्गं 'भूतले घटः' इत्यादौ शाब्दबोधनिरूपणम्, न पचति चैत्रः चैत्रस्य न धनमित्यादौ शाब्दबोधनिरूपणञ्च विशेषेण ।

घ) **प्रकरणे**

सप्रसङ्गं प्रत्ययभेदनिरूपणम्, प्रथमार्थसङ्ख्यायाः प्रकृत्यर्थे विशेषणविधयाऽन्वयनिरूपणम्, सङ्ख्यावाचकानामेकवचनद्विचन-बहुवचनानां शक्तिस्थलनिरूपणम्, पाणिनिसङ्केतसम्बन्धेन एकवचनादि-पदवत्त्वमेव एकत्वादिशक्ततावच्छेदकमिति शङ्कासमाधानम्, संख्यापि प्रकृतेरर्थ इति मतोपस्थापनं तन्निराकरणञ्च, विभक्तीनां सङ्ख्यावाचकत्वं सङ्ख्याद्योतकत्वं वेति परीक्षणम्, स्वादीनां सङ्ख्यावाचकत्वकल्पनापेक्षया सङ्ख्यालक्षत्वं युक्तमिति मतनिरासः, विभक्तेः सङ्ख्याबोधकत्वे प्रतिबन्ध-कताबाहुल्यकल्पनादिचिन्तनम्, सङ्ख्यायाः प्रकृत्यर्थे पर्याप्तिसंबन्धेन विशेषणत्वचिन्तनम् 'घटपटौ न द्वौ' इति प्रयोगापत्तिनिरूपणम्, पर्याप्त्याख्यविलक्षणसम्बन्धस्याप्रामाणिकत्वाशङ्कासमाधाननिरूपणम्, पर्याप्तेरविलक्षणत्वे 'आकाशो न द्वे' इति प्रतीतेरप्रमात्वापत्तिनिरूपणम्, यत्र धर्मद्वयस्योद्देश्यतावच्छेदकत्वं तत्र केवलपर्याप्तेः संसर्गत्वे एकधवखदिरादितात्पर्येण धवौ, खदिरौ इत्यादि प्रयोगापत्तिनिरूपणम्,

एकघटादिव्यक्तेरेतद्देशवृत्तितादशायामत्र घटौ स्तः, घटाः सन्तीति प्रयोगापत्तिसमाधाननिरूपणम्, घटावानयति चैत्र इत्यादौ कर्मत्वादौ घटादेरन्वयस्य व्युत्पन्नत्वविचारः, प्रकृत्यर्थतावच्छेदकगतायाः सङ्ख्याया अपि क्वचित् प्रतीतिरिति निरूपणपूर्वकं त्रीणि शतानीत्यादौ शतादिशब्दार्थः सङ्ख्यैवेति पूर्वपक्षस्य निराकरणञ्च ।

ङ) प्रकरणे

घटोऽस्तीत्यादौ सुप एकवचनस्य सङ्ख्यार्थकत्वनिरूपणम्, तिबादेः सङ्ख्यानभिधायकत्वे चैत्रः पचति तण्डुलमित्यादौ तृतीयाद्यापत्तिनिरूपणम्, चैत्रेण पच्यते तण्डुल इत्याद्युदाहृत्य तिबादेरपि सङ्ख्याबोधकत्वमिति मतनिरसनम्, 'अनभिहिते' इत्यधिकारे 'कर्तृकरणयोस्तृतीया' इत्यनुशासनस्य सार्थक्यचिन्तनम्, मुख्यभाक्तसाधारणकर्तृत्वकर्मत्वयोरनभिधानस्यैव तृतीयाद्वितीयादिनियामकत्वनिरूपणम्, चैत्रः पक्ष्यते इत्यत्राख्यातधात्वोरानुपूर्वीरूपाकाङ्क्षासत्त्वेऽपि समभिव्याहाररूपाकाङ्क्षाशून्यत्वात् न तृतीयाया आपत्तिरिति निरूपणम्, पक्वानि भुङ्क्ते चैत्रः, 'ओदनः पक्वो भुज्यते' इत्यादौ तृतीयाद्वितीययोरभावे कारणचिन्तनम्, आख्यात द्विवचनबहुवचनयोः सङ्ख्याबोधकत्वापश्यकत्वमिति निरूपणम्, सुबेकवचनस्य द्वित्वबहुत्वादौ लक्षणेति मतनिराकरणम्, सङ्ख्याप्रकारकबोधे चाख्यातार्थभावनाप्रकारकबोधसामग्री अपेक्षितेति निरूपणम्, सङ्ख्याया गुणत्वेन गुणादौ बाधाद् गुणादिवाचकोत्तरद्विवचनबहुवचनयोः कथं द्वित्वादिबोधकतेत्यत्र समाधानोपस्थापनञ्च विशेषेण पाठनीयम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. **व्युत्पत्तिवादः** (प्रथमाकारकान्तः) - गदाधररचितः

सन्दर्भग्रन्थाः

१. **शब्दशक्ति-प्रकाशिका** - जगदीशभट्टाचार्यकृता

२. **वैयाकरण-भूषणसारः** - कौण्डभट्टरचितः

३. **परमलघुमञ्जूषा** (सम्बद्धांशः) - नागेशप्रणीता

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम - व्याकरणदर्शनम् शोधपद्धतिश्च ।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम् -

१. व्याकरणदर्शनसिद्धान्तज्ञानम्, शोधपद्धतिज्ञानञ्च ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	शब्दब्रह्मादिनिरूपणम्	५४	३०
ख	शब्दोत्पत्यादिनिरूपणम्	३६	२०
ग	अनुसन्धानस्वरूपादिविवेचनम्	५४	३०
घ	प्रबन्धसङ्घटनादिविवेचनम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

एकघटादिव्यक्तेरेतद्देशवृत्तितादशायामत्र घटौ स्तः, घटाः सन्तीति प्रयोगापत्तिसमाधाननिरूपणम्, घटावानयति चैत्र इत्यादौ कर्मत्वादौ घटादेरन्वयस्य व्युत्पन्नत्वविचारः, प्रकृत्यर्थतावच्छेदकगतायाः सङ्ख्याया अपि क्वचित् प्रतीतिरिति निरूपणपूर्वकं त्रीणि शतानीत्यादौ शतादिशब्दार्थः सङ्ख्यैवेति पूर्वपक्षस्य निराकरणञ्च ।

ङ) प्रकरणे

घटोऽस्तीत्यादौ सुप एकवचनस्य सङ्ख्यार्थकत्वनिरूपणम्, तिबादेः सङ्ख्यानभिधायकत्वे चैत्रः पचति तण्डुलमित्यादौ तृतीयाद्यापत्तिनिरूपणम्, चैत्रेण पच्यते तण्डुल इत्याद्युदाहृत्य तिबादेरपि सङ्ख्याबोधकत्वमिति मतनिरसनम्, 'अनभिहिते' इत्यधिकारे 'कर्तृकरणयोस्तृतीया' इत्यनुशासनस्य सार्थक्यचिन्तनम्, मुख्यभाक्तसाधारणकर्तृत्वकर्मत्वयोरनभिधानस्यैव तृतीयाद्वितीयादिनियामकत्वनिरूपणम्, चैत्रः पक्ष्यते इत्यत्राख्यातधात्वोरानुपूर्वीरूपाकाङ्क्षासत्त्वेऽपि समभिव्याहाररूपाकाङ्क्षाशून्यत्वात् न तृतीयाया आपत्तिरिति निरूपणम्, पक्वानि भुङ्क्ते चैत्रः, 'ओदनः पक्वो भुज्यते' इत्यादौ तृतीयाद्वितीययोरभावे कारणचिन्तनम्, आख्यात द्विवचनबहुवचनयोः सङ्ख्याबोधकत्वापश्यकत्वमिति निरूपणम्, सुबेकवचनस्य द्वित्वबहुत्वादौ लक्षणेति मतनिराकरणम्, सङ्ख्याप्रकारकबोधे चाख्यातार्थभावनाप्रकारकबोधसामग्री अपेक्षितेति निरूपणम्, सङ्ख्याया गुणत्वेन गुणादौ बाधाद् गुणादिवाचकोत्तरद्विवचनबहुवचनयोः कथं द्वित्वादिबोधकतेत्यत्र समाधानोपस्थापनञ्च विशेषेण पाठनीयम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. **व्युत्पत्तिवादः** (प्रथमाकारकान्तः) - गदाधररचितः

सन्दर्भग्रन्थाः

१. **शब्दशक्ति-प्रकाशिका** - जगदीशभट्टाचार्यकृता
२. **वैयाकरण-भूषणसारः** - कौण्डभट्टरचितः
३. **परमलघुमञ्जूषा** (सम्बद्धांशः) - नागेशप्रणीता

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम - व्याकरणदर्शनम् शोधपद्धतिश्च ।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम् -

१. व्याकरणदर्शनसिद्धान्तज्ञानम्, शोधपद्धतिज्ञानञ्च ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	शब्दब्रह्मादिनिरूपणम्	५४	३०
ख	शब्दोत्पत्यादिनिरूपणम्	३६	२०
ग	अनुसन्धानस्वरूपादिविवेचनम्	५४	३०
घ	प्रबन्धसङ्घटनादिविवेचनम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

ब्रह्मस्वरूपम्, ब्रह्मप्राप्त्युपायः, व्याकरणस्य प्रयोजनम्, शब्दार्थ-सम्बन्धनित्यत्वविवेचनम्, ग्रन्थविवेच्यविषयनिरूपणम्, आगमादीनां प्रामाण्यसिद्धिः, शब्दस्य ग्राह्यत्वग्राहकत्व-भेदनिरूपणम्, संज्ञासंज्ञि-जाति-व्यक्तिनिरूपणम्, मीमांसकमते शब्दैकत्वनिरूपणम्, वाक्ये एकत्वनानात्वविचारः, ध्वन्यभिव्यक्तौ मतभेदविवेचनम्, वाक्य-निरूपणम्, वर्ण-पद-प्रतीतिनिरूपणम्, स्फोटविवेचनम्, ध्वनि-स्फोटस्वरूपनिरूपणम् ।

ख) प्रकरणे

शब्दोत्पत्तौ मतत्रयनिरूपणम्, ज्ञानस्य शब्दत्वापत्तौ मतभेदज्ञानम्, शब्दस्यैव ब्रह्मत्वनिरूपणम्, वेदमूलकस्मृतेः प्रामाण्यनिरूपणम्, जगतः शब्दजन्यत्वनिरूपणम्, सर्वत्र वाग्रूपतानुगगमत्वज्ञानम्, साधुशब्दस्यैव पुण्यजनकतानिरूपणम्, अपभ्रंशनिरूपणम् ।

ग) प्रकरणे

अनुसन्धानबोध्यार्थज्ञानम्, अनुसन्धानभेदनिरूपणम्, अनुसन्धा-नकार्यावस्थानिरूपणम्, अनुसन्धानमहत्त्वेतिहासज्ञानम्, अनुसन्धानाधि-कारिनिरूपणम्, विषयचयनविधिज्ञानम्, अनुसन्धानप्रस्तावनिर्माण-विधिज्ञानम्, अनुसन्धानपद्धतिज्ञानम् ।

घ) प्रकरणे

सामग्रीनिरूपणम्, सामग्रीप्रकाराः, पुस्तकालयप्रयोगविधिज्ञानम्, उद्धरणविधिज्ञानम्, टिप्पणपत्रनिर्माणम्, निष्कर्षस्थापनविधिज्ञानम्, पादटिप्पणीविधिज्ञानम्, प्रबन्धसङ्घटनविधिनिरूपणम्, पूर्वावयव-स्थापनज्ञानम्, पश्चावयवस्थापनम् ।

पाठ्यग्रन्थः

क–ख प्रकरणयोः कृते –

१. **वाक्यपदीयम्** (ब्रह्मकाण्डमात्रम्), भर्तृहरिविरचितम् ।

ग–घ प्रकरणयोः कृते–

१. **अनुसन्धानप्रकाशः**, हरिप्रसादाचार्य–स्थानेश्वरगौतमविरचितः,

२. **अनुसन्धानपद्धतिः**, भागीरथप्रसादत्रिपाठिविरचिता,

सन्दर्भग्रन्थाः

१) अनुसन्धानप्रवन्धकोरूप र शैली, चूडामणि बन्धु,

२) प्राचीन भारतीय लिपिमाला (भूमिकाग्रलेखमात्रम्) – गौरी–शङ्करहीराचन्द्रओझा,

३) Style Manual - Edword, Seefac.

४) How to do Research ? - Collong wood

५) A manual for writers of Termpaper Theses and Dissertations - Iunian Katel.

६) A Manual of thesis Writing

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

नव्यन्यायः

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

१. नव्यन्याय- शास्त्रगतविषयानुशीलने ।

२. स्नातकोत्तरस्तरपर्यन्तं न्यायविषयशिक्षणे ।

३. न्यायविषयकशोधकार्यसम्पादने ।

४. न्याय-समानतन्त्र दर्शनविषयाणां परिशीलने ।

५. दर्शन-सम्बद्धलौकिक-शास्त्रीयविषयगतसमस्यानामाकलने, तत्समाधाने च ।

६. विचार-सन्दर्भे विपक्ष- समुत्थापितसन्देहनिराकरणपुरस्सरं तत्त्वनिर्धारणे, निष्कर्षाधाने वा ।

७. लोके व्यवहारे च विचारचातुर्यसंपादने च सामर्थ्यसम्पादनम्।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	सव्यभिचार-हेत्वाभासविज्ञानम्	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	सत्प्रतिपक्षपदार्थविज्ञानम्, केवलान्वय्यनुमितिविज्ञानम्	१००	४०
तृतीयपत्रम्	तर्कपदार्थाऽनुमितिपदार्थज्ञानम्	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	प्रामाण्यवादविज्ञानम्	१००	४०
पञ्चमपत्रम्	शब्दशक्तिविज्ञानम् शोधपद्धतिज्ञानम्	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- सव्यभिचार-हेत्वाभासविज्ञानम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	सव्यभिचारपूर्वपक्षलक्षणम्	३६	२०
ख	उभयसाहचर्येणकोटिद्वयोपस्थापकत्वविचारः	३६	२०
ग	प्रतिबन्धकताघटितलक्षणविचारः	३६	२०
घ	साध्याव्याप्यत्वे सतीत्यादिलक्षणविचारः	३६	२०
ङ	सव्यभिचारसिद्धान्तलक्षणविचारः	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

एकस्योभयं प्रत्यसाधकत्वात्, उभयव्यावृत्तत्वस्याननुगमात्। पूर्वपक्षीय संशयजनकताघटितलक्षणस्य समन्वयप्रकारः, जनकान्त-विशेषणम्, कोटिद्वयोपस्थापकत्वविशेषणञ्च। पक्षधर्मत्वम्। पक्षपदं धर्मिमात्रपरम्, पक्षपदस्य प्रकृतपक्षपरत्वोपादानम्। नित्यो घटः शब्द-त्वादित्यत्र सव्यभिचारत्वापत्तिस्तन्निराकरणञ्च। व्याप्यविरुद्धयोः साधार-णभ्रमदशायां नितरामतिप्रसङ्गस्तन्निरासश्च।

ख) प्रकरणे

मिश्रमतव्याख्यानम्, ज्ञानपदस्य निश्चयपरत्वम्। केवलान्वयि-साध्यकानुपसंहारिणि साध्याभावाप्रसिद्ध्या तत्संशयाद्यभावाद व्याप्तिरिति दीधितिव्याख्यानम्। प्रमेयत्वेनाभेदानुमानमितिरिति चिन्तामणि-व्याख्यानम्।

ग) प्रकरणे

अपक्षधर्मधूमादिवारणाय सत्यन्तमिति शिरोमणिव्याख्यानम्। साध्यसाधनाप्रसिद्धि-स्वरूपासिद्धिबाधप्रतिरोधानां निरासत्वव्युत्पादनम्। उपाधेश्च न सङ्कर इति चिन्तामणेराशयः। वस्तुतस्तु अनुमितिपदं

तत्करणज्ञानपरम् । आश्रयासिद्ध्यादिवारणाय सत्यन्तप्रयोजनम् । अत्र वदन्ति कल्पः ।

घ) प्रकरणे

गदाधरमते सव्यभिचारपदार्थव्याख्यानम् । साध्याव्याप्यत्वे सति इत्यादि चिन्तामणेराशयप्रतिपादनम् । उपाध्यायमतव्युत्पादनम् । सपक्ष-विपक्षत्वावच्छिन्नव्यावृत्तत्वादिति शिरोमणिग्रन्थव्याख्यानम् । अनुपसंहा-र्यामव्याप्तेर्व्यर्थविशेषणत्वात् इत्यादि चिन्तामणेराशयस्फोरणम् ।

ङ) प्रकरणे

उच्यते इति मणेर्व्याख्यानम् । उभयपदसार्थक्यम् । साधारण-धर्मज्ञानत्वेन हेतुत्वम् । समन्वयप्रकारः । यद्रूपविशिष्टसाध्यसन्देहजनकं तद्रूपवत्त्वम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. सव्यभिचारप्रकरणम् – गादाधरीटीकोपेतम् (सिद्धान्तलक्षण-व्याख्यानान्तोभागः)

सन्दर्भग्रन्थौ

१. न्यायसिद्धान्तमुक्तावल्या – दिनकरीटीका
२. केशवमिश्रविरचिता – तर्कभाषा

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - क) सत्प्रतिपक्षपदार्थविज्ञानम् ।

ख) केवलान्वय्यनुमितिविज्ञानम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	सत्प्रतिपक्षव्यवहारौपयिकलक्षणम्	५४	३०
ख	सत्प्रतिपक्षविभाजकलक्षणम्	३६	२०
ग	केवलान्वयिपूर्वपक्षलक्षणम्	३६	२०
घ	केवलान्वयिसिद्धान्तलक्षणम्	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

बलपदार्थविवेचनद्वारा समानबलेत्यादिलक्षणस्य सत्प्रतिपक्षत्वनिषेधः । अनिर्धारितविशेषेणेत्यादिलक्षणस्य सत्प्रतिपक्षत्वनिषेधः । साध्यविरोधीत्यादिसत्प्रतिपक्षलक्षणविचारः । बलपदार्थविवेचनम् । केचित्तु-मतम् । समानत्वनिरूपणं तत्प्रयोजनञ्च । अजनितविरोधिबोधकत्वेन च विरोधिपरामर्शो विशेषणीयः । विरोधिबोधकान्येत्यादि चिन्तामणिग्रन्थव्याख्यानम्, तद्दूषणञ्च । सत्प्रतिपक्षदूषकताबीजविवेचनम्। रत्नकोषकारमतव्याख्यानम्, तद्दूषणञ्च । निबन्धे तु हेत्वाभासानां फलद्वारकं लक्षणम्, इत्यादिग्रन्थव्याख्यानक्रमे फलानां निर्देशः ।

ख) प्रकरणे

सत्प्रतिपक्षस्य विभाजकलक्षणविचारः । विभाजकं तु इति दीधितिकृतविभाजकलक्षणनिर्देशः । प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्ने इत्यादि गादाधर्या विभाजकलक्षणप्रतिपादनम् । तत्र पदव्यावृत्तिप्रदर्शनम् ।

ग) प्रकरणे

अनुमानस्य त्रैविध्योपपादनम् । केवलान्वयि-केवलव्यतिरेक्य-

न्वयव्यतिरेकित्रिविधानुमानलक्षणानि । तत्र साध्यभेदेन, व्याप्तिग्राहक-सहचारभेदेन, गृहीतव्याप्तिभेदेन च पृथग्रूपेण अनुमानलक्षणप्रदर्शनम्। लक्षणघटकपदानां व्यावृत्त्यभिधानम् । केवलव्यतिरेकित्वादीनां जागदीश्यां विचारः । मणौ व्यावृत्तत्वस्याव्यावृत्तत्वे व्यावृत्तत्वमेव केवलान्वयि, व्यावृत्तत्वे यत एव व्यावृत्तं व्यावृत्तत्वं तदेव केवलान्वयि इति प्रतिपादनम् । तद् ग्रन्थविचारः । एवम् अत्यन्ताभावप्रतियोगित्वस्यात्यन्ताभावप्रतियोगित्वेऽत्यन्ताभावप्रतियोगित्वमेव केवलान्वयि इत्यादिमणिग्रन्थविचारः । अभावाभावस्य स्वरूपविषयको विचारः । तत्र मिश्रमतोक्ताऽशङ्का, तन्निरासश्च ।

घ) प्रकरणे

वृत्तिमदित्यादिकेवलान्वयिलक्षणनिर्वचनम् । दीधितिकृतोक्तं केवलान्वयिलक्षणम् । आकाशाभावस्य केलान्वयित्वविचारः । वृत्तिमत्पदसार्थक्यम् । तत्र नव्यानां मतम् । साक्षात् परम्परया वा संबन्धेन केवलान्वयित्वविचारः । लक्षणे प्रतियोग्यसमानाधिकरणत्वेनाभावो विशेष्यः । यादृशसंबन्धसामान्ये इत्यादि जगदीशोक्तं केवलान्वयिलक्षणम् । अभिधेयत्वादेः केवलान्वयित्वसम्पत्तिः । प्रमेयत्वस्य केवलान्वयित्[illegible]ुपपत्तिशङ्का - तन्निराकरणञ्च ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. सत्प्रतिपक्षप्रकरणम् - गादाधरीटीकोपेतम्
२. केवलान्वयिप्रकरणम् - जागदीशीटीकोपेतम् (तत्र केवलान्वयिसिद्धान्तलक्षणव्याख्यानान्तोभागः, अत्र वदन्ति ग्रन्थपूर्वभागः)।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली दिनकरी - रामरुद्रीटीकाद्वयम् ।
२. तर्कभाषा केशवमिश्रविरचिता ।
३. सत्प्रतिपक्षग्रन्थस्य ज्वालाप्रसादगौडीया टीका ।
४. केवलान्वयिजागदीश्या नारायणीटीका ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम - तर्कपदार्थाऽनुमितिपदार्थज्ञानम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	तर्कस्वरूपोपक्रमः	३६	२०
ख	तर्कस्वरूपम्	३६	२०
ग	अनुमितिनिरूपणसङ्गतिः, लक्षणोपक्रमश्च	३६	२०
घ	अनुमितिलक्षणविवेचनम्	३६	२०
ङ	तर्कानुमितिविषयकसमीक्षा	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

तर्कस्य व्याप्तिग्रहमूलकत्वेनानवस्थाशङ्कोत्थापनम्, तत्समा-

धानञ्च, मणिकृततर्कस्वरूपप्रदर्शनम्, माथुर्यां तद्व्याख्यानम् । तर्कस्य व्याप्तिग्रहानुपयोगित्वाक्षेपस्तत्परिहारश्च । वन्ह्यसमवहिताजन्यभिन्नत्वस्य निष्कृष्टार्थस्त्पदव्यावृत्तिश्च । तत्र मूलशैथिल्यशङ्कोत्थानं तत्समाधानञ्च। तत्र सम्प्रदायविदां मतं तत्परिहारश्च। किञ्चेति प्राचीनानां, नव्यास्तु इति नवीनानां मताभ्यां तर्कस्वरूपप्रतिपादनम् । तत्र अवान्तरशङ्कोत्थानं तत्समाधानञ्च ।

ख) प्रकरणे

मणिकृततर्कलक्षणो धूमोऽवह्नेरेव भविष्यति इत्यादि शङ्कोत्थानम्। शङ्कायां नियतोपादानाभावः,नियतोपादाने च शङ्का नेति ग्रन्थव्याख्या । तत्सन्दर्भे शङ्काप्रतिबन्धकतायामन्वयव्यतिरेकप्रदर्शनपूर्वकं विवेचनम्। तदेव ह्याशङ्क्यते, व्याघातो यदि शङ्काऽस्ति इत्याद्याचार्यवचननिरूपणम्। खण्डनकारमतदूषणम्। तर्कस्य प्रमाणान्तरत्वाशङ्का, तस्याप्रमाणकथनञ्च। सत्तर्काद् व्याप्तिप्रमेति प्रतिपादनम् । तर्के तर्कान्तरापेक्षेति शङ्का, तत्समा-धानञ्च । तत्र यत्तु, अन्ये तु, ये च इत्यादिवादिनां मतानि ।

ग) प्रकरणे

अनुमितिगादाधर्या मङ्गलवचनम्, प्रत्यक्षानन्तरमुपमानाच्च प्राक् अनुमितिनिरूपणे सङ्गतिः। सङ्गतिलक्षणनिरूपणम् । अनुमितिलक्षणम्। तद् व्याख्यानम् । अनुमितिलक्षणस्योपाध्यायविहिता व्याख्या, तदपा-करणञ्च । भ्रमानुमितेर्लक्ष्यत्वालक्ष्यत्वविचारश्च ।

घ) प्रकरणे

मिश्रोक्तमनुमितिलक्षणम्, तद्व्याख्यानम्, तदपाकरणञ्च । मिश्रोक्तज्ञानान्तकर्मधारयपक्षेण समाधानम् ।

लिङ्गवत्त्वादिलक्षणातिदेशवाक्यार्थज्ञानजन्योपमितौ अतिव्याप्त्य-भावकथनम् । तत्रैवान्तरशङ्काप्रदर्शनं तत्समाधानञ्च । स्मृतिसंस्कारकार्य-कारणभावनिरूपणम् ।

ङ) प्रकरणे

तर्कस्वरूपविषयिणी, अनुमितिस्वरूपविषयिणी च समीक्षा । (अत्र तर्कानुमितिस्वरूपविषयमधिकृत्य स्वसिद्धान्तस्य दर्शनान्तर-

सिद्धान्तेन समानविषयिणी तुलनात्मिका समीक्षा विधेया इति विशेषः)

पाठ्यग्रन्थौ

१. तर्कप्रकरणम् – माथुरीटीकोपेतम् ।

२. अनुमितिप्रकरणम् – गादाधरीटीकोपेतम् । (अत्र स्मृतिसंस्कार-कार्यकारणभावनिरूपणं दीधितिग्रन्थादेवावगन्तव्यम्) ।

सन्दर्भसामग्री

१. अनुमितिजागदीशी ।

२. वैशेषिकसूत्रोपस्कारः ।

३. मानमेयोदयः

४. वेदान्तपरिभाषा

५. साङ्ख्यतत्त्वकौमुदी ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - प्रामाण्यवादविज्ञानम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	प्रमाणतत्त्वविवेचनम्	३६	२०
ख	प्रामाण्यनिश्चयप्रवृत्तिकारणत्वम्	३६	२०
ग	विप्रतिपत्तिघटकपदकृत्यम्	५४	३०
घ	अप्रामाण्याग्राहकत्वपरिष्कारः	३६	२०
ङ	अत्र वदन्ति कल्पः	१८	१०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

प्रामाण्यवादग्रन्थस्यानुबन्धचतुष्टयप्रदर्शनम् ।

प्रमाणस्य स्वतस्त्व - परतस्त्वासम्भवप्रदर्शनेन प्रमाणतत्त्वस्य दुरवधारणत्वाशङ्कोत्थानम् ।

शास्त्र-निःश्रेयसयोः सम्बन्धप्रदर्शनम् ।

मतत्रयसाधारणं स्वतस्त्वम् ।

ख) प्रकरणे

व्याप्तिस्वरूपम्, दीधितौ गादाधर्यां च तद्व्याख्यानम् । तत्र व्यतिरेकपदव्यत्ययः । तत्र परेतु- मतम्, तत्रारुचिः ।

तेनेति दीधितिग्रन्थबीजम् । गादाधर्यां सामान्यव्याप्तिप्रदर्शनं तत्फलञ्च ।

व्यभिचारसंशयस्य व्याप्तिग्रहाप्रतिबन्धकत्वे युक्तिः । तत्र मणिकृतो दीधितिकृतश्च पृथग्दृष्टिः । तत्रानुकूलतर्कप्रदर्शनम् ।

मणिकृता तत्सन्देहे इत्यादिनाऽवान्तरशङ्काप्रदर्शनं तत्परिहारश्च,

एतस्यैव विस्तृतं व्याख्यानं दीधितौ गादाधर्यां च । ननु इत्यादिना मीमांसकत्रयस्यैव प्रत्यवस्थानम् । विप्रतिपत्तिप्रदर्शनोपक्रमः ।

ग) प्रकरणे

विप्रतिपत्तिवाक्यम् । विप्रतिपत्तेरुपयोगित्वम् । विप्रतिपत्ति-वाक्यघटकपदानां व्यावृत्तिः । तत्र ज्ञानपदप्रयोजनम् । ज्ञानपदस्य ज्ञप्तिरेवार्थः । तच्च तत्तज्ज्ञानपरमिति दीधितिवचनम् । यत्तु इत्यादिना मिश्रमते ज्ञानपदप्रयोजनकथनम्, तन्मतपरिहारश्च ।

विप्रतिपत्तौ यावत्पदप्रयोजनम् । तस्य ग्रहविशेषणकथनम् । तस्य च फलितोऽर्थः । तत्र यत्तु–मतोत्थापनं तदपाकरणं च ।

विप्रतिपत्तावेव सामग्रीपदकृत्यम् । सामग्रीपदार्थविवेचनम् ।

घ) प्रकरणे

विप्रतिपत्तिवाक्ये अप्रामाण्याग्राहकत्वपदनिवेशप्रयोजनम् । अप्रामाण्यपदार्थकथनम् । तत्र मतभेदः ।

तत्र यत्तुमतं तत्र स्वारुचिश्च । अप्रामाण्यग्रह इदं ज्ञानमप्रमेति व्यवहारजनको ग्रह इति निर्वचनपुरस्सरं तादृशग्रहस्य मिश्रमते गुरुमते च पृथग्रूपेण स्वरूपप्रदर्शनम्, तदपाकरणञ्च । अत्र केचित् इत्यादिना मित्रोक्तं समाधानम्, तत्रारुचिः । ज्ञानग्राहकत्वविवेचनम् । तत्सन्दर्भे एव यावत्पदप्रयोजनम् । तदप्रामाण्येति पदसार्थक्यम् । तन्नेति मिश्र-गुरुमतपरिहारः ।

ङ) प्रकरणे

अत्र वदन्ति कल्पः । तज्ज्ञानप्रामाण्याग्राहकत्वेन ज्ञानग्राकहत्वेन च यद् भट्टमतसिद्धं तद्भिन्नार्थकमग्राहकान्तमिति निवेशः । अत्र कल्पे तज्ज्ञानप्रामाण्याग्राहकत्वेन इति दलस्य प्रयोजनकथनम् । तत्रैव ज्ञानग्राहकत्वेनेति दलस्य प्रयोजनविचारः । भट्टमतसिद्धभिन्नत्वनिवेश-प्रयोजनम् । नैयायिकमतसिद्धान्यत्व–गुरुमतसिद्धान्यत्वमिश्रमत-सिद्धान्यत्वनिवेशे दोषः ।

पदानुपस्थितार्थविषयशाब्दबोधविचारः । तत्र तत्प्रामाण्याविषय–

कत्वेन ज्ञानविषयकत्वेन इत्यादि निष्कृष्टार्थप्रदर्शनम् । अन्ये तु इत्यादिना अग्राहकान्तार्थवचनम्, तत्र अरुचिः ।

पाठ्यग्रन्थः

१. प्रामाण्यवादः – गादाधरीटीकोपेतः (प्रथमाविप्रतिपत्तिपर्यन्त एव)

सहायकग्रन्थाः

१. न्यायमञ्जरी – जयन्तभट्टकृता
२. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली – दिनकरीटीकोपेता
३. तर्कभाषा – केशवमिश्रविरचिता ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम - शब्दशक्तिविज्ञानं शोधपद्धतिज्ञानञ्च

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	नामनिर्वचनम्, शक्तिग्रहश्च	५४	३०
ख	नाम-भेदज्ञानम्	३६	२०
ग	शोधस्तत्सामग्रीविश्लेषणञ्च	५४	३०
घ	शोधप्रबन्धस्वरूपविवेचनम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

मङ्गलम्

शब्दस्य प्रत्यक्षानुमानभिन्नप्रमाणतया व्यवस्थापनम्। शाब्दधियो लिङ्गजत्वखण्डनम्। जरन्मीमांसकमतम् तदपाकरणञ्च। सार्थकः शब्दः, तल्लक्षणम्। सार्थकशब्दभेदाः। प्रकृतिलक्षणम्, प्रत्ययलक्षणम्, तद् भेदाः। निपातलक्षणम्, सार्थकस्य प्रकृत्यादेर्वाक्यातापन्नस्यैव अन्वय-बोधजनकत्वम्।

वाक्यलक्षणम्, तद्भेदाः, प्रकृतिभेदाः, नाम धातुश्च। नाम-लक्षणम्, नामभेदाः, संज्ञा, संज्ञाभेदाः, रूढनाम्नश्चातुर्विध्यमिति मतम्। नैमित्तिकी संज्ञा। जातिमात्रे शक्तिरितिमतम् तत्रारुचिश्च। व्यवहारतः शक्तिग्रहः। शक्तिग्राहकाः। कार्यान्वित एव शक्तिरिति मीमांसकमतम् तत्परिहारश्च।

ख) प्रकरणे

पारिभाषिकी संज्ञा, औपाधिकी संज्ञा।

परिभाषिकसंज्ञायास्त्रैविध्योक्तिः।

लक्षकं नाम । वाक्यमपि लक्षकमिति शङ्का तत्परिहारश्च । लक्षकनाम्नो विभागः । लक्षणाभेदाः ।

योगरूढं नाम । तत्र मीमांसकमतम् तत्परिहारश्च । तत्रैव मणिकृन्मतम् । योगरूढभेदाः ।

यौगिकं नाम । तल्लक्षणम् । तद्भेदाश्च ।

ग) प्रकरणे

शोधपदव्युत्पत्तिस्तल्लभ्योऽर्थश्च । पौरस्त्य-पाश्चात्याभिमतः तत्सन्दर्भः । शोधप्रस्तावोपस्थापनम् । शोधाङ्गानि । समस्याः । प्राक्कथनम् । तत्कल्पनम् । परीक्षणञ्च । अध्ययनस्त्रोतांसि, अध्ययनविधिश्च।

शोधपूर्वकार्यम् - शीर्षकचयनम्, विद्यमानवाङ्मयसमीक्षणम्। औचित्येक्षणम् । शोधसीमाङ्कनम् । शोधसामग्र्यः । तत्सङ्कलनम् । सङ्कलितसामग्रीविश्लेषणम् । सामान्यीकरणम् । व्यवस्थापनञ्च ।

घ) प्रकरणे

शोधप्रबन्धस्वरूपम् - प्राक्कथनम् । विषयसूची, अध्यायविभागः, आकलितशोधसामग्रीसन्निवेशः । व्याख्यानम्, विश्लेषणम्, समीक्षणञ्च, सन्दर्भसूचनम्, पादटिप्पणी, भाषा, शैली, स्त्रोतसामुद्धरणम्, उपसंहारः, परिशिष्टम् । सन्दर्भग्रन्थसूची, अनुक्रमणिका, टङ्कणम्, ग्रन्थावरणम्, प्रस्तुतिश्च, प्रतिपाद्यविषयसङ्घटनम् । ।

पाठ्यग्रन्थः

(क) - (ख) प्रकरणद्वयस्य कृते -

१. शब्दशक्तिकाशिका - जगदीशभट्टाचार्यरचिता (त्रिंशत्कारिकाव्याख्यानपर्यन्ता)

(ग) - (घ) प्रकरणद्वयस्य कृते -

सन्दर्भग्रन्था-

१. अनुसन्धानपद्धतिः - डा. भागिरथप्रसादत्रिपाठीविरचिता
२. अनुसन्धान प्रबन्धको रूप र शैली - डा. चूडामणि बन्धु
- महेन्द्रसंस्कृतविश्वविद्यालयानुसन्धानकेन्द्रेण समायोजिताया-

मनुसन्धानगोष्ठ्यां प्रस्तुतानि कार्यपत्राणि – डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी, प्रा. विद्यानाथ उपाध्याय, डा.प्रा. वासुदेव त्रिपाठी, डा. प्रा. चूडामणि बन्धु

- अनुसन्धानप्रकाशः – डा. हरिप्रसादाचार्यः, प्रा. स्थानेश्वरगौतमः।
- Scientific Method and Social Research - by B.N. Ghosh.
- Research Methods in Social Science - by A. V. Sharma and Dr. Ravindra Pd.
- Methodology of Research in Education - by Kulvir Singh.
- Formed Style in Thesis Writing. - by Campbell Willsan Gibs.

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

❀

सिद्धान्तज्यौतिषम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

१. सिद्धान्तज्योतिषविषयकोच्चतरशास्त्रीयज्ञाने समर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम् ।

२. आकाशीयग्रहपिण्डादीनां गतिस्थित्याकारादिनिर्धारणे तेषां वेधादिकरणे गणितकरणे च सामर्थ्योत्पादनम् ।

३. ध्रुवसूर्यतारकाणामाधारे दिक्साधनप्रकारज्ञाने, तद्बोधने तथाऽक्षांशानां निर्धारणे च सामर्थ्योत्पादनम् ।

४. प्राचीनार्वाचीनज्योतिषशास्त्रयोर्विकासक्रमं विज्ञाय तदाधारे ज्योतिषशास्त्रस्य मूल्याङ्कने, विश्लेषणे च समर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम् ।

५. सिद्धान्तग्रन्थानां करणग्रन्थानां सारण्यादीनाञ्च रहस्यं विज्ञाय समुचितरूपेण सारणीसंशोधनपूर्वकं तदाधारे शुद्धपञ्चाङ्गनिर्माणे, ग्रहगणनायां ग्रहोदयास्तादिसाधनोपयोगिगणितकरणे च समर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम् ।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	मध्यमस्पष्टग्रहसाधनं दिक्साधनञ्च	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	दिग्देशकालादिज्ञानं पञ्चाङ्गगणितञ्च	१००	४०
तृतीयपत्रम्	करणग्रन्थस्योपपत्तिः, पञ्चाङ्गगणितञ्च	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	चन्द्रशृङ्गोन्नतिसाधनम्, प्रतिभाविचारः ग्रहनक्षत्राणामाधारेऽक्षांशादिसाधनम्	१००	४०
पञ्चमपत्रम्	छायाभ्रमणमार्गनिरूपणम्, शोधपद्धतिश्च	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- मध्यमस्पष्टग्रहसाधनम्, दिक्साधनञ्च ।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. भट्टकृतसृष्टिलक्षणादिपरिज्ञानं मध्यग्रहसाधनप्रकारावगतिश्च ।

२. अवर्गाङ्कमूलानयनविमर्शावगतिर्ज्यासाधनरीतेः कुण्डगणितस्य चावबोधनम् ।

३. स्पष्टग्रहसाधने सामर्थ्योत्पादनम् ।

४. ग्रहनक्षत्राणामाधारे दिक्साधनप्रकारपरिज्ञानम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	मध्यमग्रहसाधनम्	५४	३०
ख	अवर्गाङ्कमूलानयनविचारः कुण्डगणितञ्च	३६	२०
ग	ग्रहाणां स्पष्टीकरणम्	५४	३०
घ	आकाशीयग्रहनक्षत्राणामाधारे दिक्साधनम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

ग्रन्थसंरचने हेतुः, ब्राह्म-दिव्यादिमानानां वर्णनम्, कालपरिमाण-परिभाषाः, सृष्टिलक्षणम्, महायुगादिवर्षप्रमाणम्, सृष्टिविषयकपरिचर्चा, भूर्लोकादिस्थितिवर्णनम्, स्वायम्भुवादिमनुवर्णनम्, सृष्टितो गतवर्षाणां परिगणनम्, सृष्टिविषयकभास्करमतमालोचनम्, सृष्टिविषयकविशेषचर्चा, ग्रहाणां प्राग्गतित्वसाधनम्, सूर्यादिग्रहाणां पातोच्चादीनाञ्च भगणपरिमाण-कथनम्, अधिमासक्षयमासादीनां परिचयः, अहर्गणप्रकरणम्, अधि-मासादिकम्, गोलपरिचयः, भौगोलिकम्, कक्षावर्णनम्, कर्णसाधनप्रकारः, लोहगोलपरिचयः, लोहगोलखण्डनम्, गोलबन्धः, बीजकर्मविवेकः,

दृष्टिवैचित्र्यम् ।

ख) प्रकरणे

अवर्गाङ्कमूलानयनविचारः, क्षेत्रमितिः, ज्योत्पत्तिः, कुण्डगणितम्।

ग) प्रकरणे

ज्यासाधनविधिः, ग्रहाणां स्पष्टीकरणम्, (ग्रहस्पष्टीकरणौचित्य-वर्णनम्, मन्दपरिधिभागाः, शीघ्रपरिधिभागाः, अन्त्यफलज्यादिकम्, भुजकोटिज्याकर्णानां साधनम्, भुजफलादिसाधनम्, शीघ्रफलसाधनम्, मध्यमफलसाधनम्, फलस्य धनर्णताविचारः, कुजादीनां फलद्वयोपपत्तौ कारणम्, स्पष्टग्रहसाधनम्, फलप्रदेशवर्णनम्, नीचोच्चवृत्तभङ्गिवर्णनम्, कर्णसाधनार्थं भुजकोटिकथनम्, भुजकोटिसाधनोपपत्तिः, फलस्य धनर्णवासना, सूर्यसिद्धान्तस्य वेदरूपेण आदरः, परोच्चपरमनीचगोल-स्वरूपवर्णनम्, नीचोच्चस्थानकथनम्, नीचोच्चवृत्तवशेन ग्रहस्पष्टीकरण-विधिः, सुगन्धप्रदेशवर्णनम्, भौमादिग्रहाणां मन्दफल-शीघ्रफलविवेचनम्, 'स्वेनाहते परिधिनेति' भास्कर प्रकारस्य विवेचनम्, विमण्डलीयग्रहाणां भवृत्ते परिणामनप्रकारः, वक्रकेन्द्रांशकथनम्, ग्रहाणां परमफलस्थल-विषयकविवेचनम्, भुजान्तरकर्मोपपत्तिः, ग्रहाणां तात्कालिकीकरणरीतिः, नतकर्मणः समीक्षणम्, अयनचलनपरिचर्चा, सङ्क्रान्तेः पुण्यकालत्व-कथनम्, कर्णानां कलात्मकीकरणम्, मङ्गलादिग्रहाणां मन्दशीघ्रकर्णानयने विशेषः, भास्करमुनीश्वरयोः कर्णविषयकविचारस्य पर्यालोचनम्) ।

घ) प्रकरणे

सूर्यस्याधारे दिक्साधनम्, ध्रुवताराया आधारे दिक्साधनम्, कृत्तिका-श्रवण-पुष्य-चित्रा-स्वातिनक्षत्राणां वेधेन दिक्साधनम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. सिद्धान्ततत्त्वविवेकः (मध्यमाधिकारात् स्पष्टाधिकारान्तोभागः)

सहायकग्रन्थाः

१. सिद्धान्तशिरोमणिः (यन्त्राध्यायः)

शिक्षणपद्धतयः

१. व्याख्यात्मकपद्धतिः ।

२. विवेचनात्मकपद्धतिः ।

३. विश्लेषणात्मकपद्धतिः ।

४. लेखात्मकपद्धतिः ।

५. प्रश्नोत्तरात्मकपद्धतिः ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - दिग्देशकालादिज्ञानं पञ्चाङ्गगणितञ्च ।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. दिग्देशकालज्ञानोपायावगतिः ।

२. ग्रहबिम्बसाधनोपायपरिज्ञानम् ।

३. ग्रहाणां छायादैर्घ्यप्रमाणसाधने सहायकानां विधीनामवबोधनम्।

४. पञ्चाङ्गगणिते सामर्थ्योत्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	दिग्देशकालज्ञानम्	५४	३०
ख	ग्रहबिम्बसाधनम्	५४	३०
ग	छायासाधनम्	३६	२०
घ	पञ्चाङ्गगणितम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

दिग्देशकालानामौचित्यम्, गोलबन्धः, ज्याक्षेत्रज्ञानम्, भोदयमान-प्रकरणम्, दृश्यांशविचारः, दिगंशाक्षांशयोर्विवेचनम्, छायातः रविपद-ज्ञानप्रकारः, लग्नसाधनम्, वित्रिभलग्नसाधनम्, दृक्क्षेपसाधनरीतिः, गोलसूत्राणां परिचयः, अक्षक्षेत्राणां विवेचनम्, परादिसाधनम्, इष्टदिग्भा-विषयकविमर्शः, दिग्ज्ञानोपायाः, गर्भपृष्ठसूत्रविषयकवासना, तुरीययन्त्रस्य सपरिचयकार्यादिज्ञानम् ।

ख) प्रकरणे

ग्रहबिम्बविषयकविचारस्यौचित्यम्, बिम्बगोलतद्व्यासादिप्रमाण-साधनम्, ग्रहणे ग्राह्यग्राहकबिम्बवशाद् ग्रासादिस्वरूपे भिन्नत्वादिकथनम्, रविकक्षाबहिर्भूतानां बिम्बानां सदोज्ज्वत्वे कारणम्, बुधशुक्रयोः स्वतस्तैजसत्वखण्डनम्, बिम्बानामर्धाल्पमेव दृश्यत्वसाधनम्, बिम्बदर्शने भेदाः, नीलाम्बरगोलस्वरूपवर्णनम्, दृश्यबिम्बव्यासार्धसाधनम्, कलात्मकबिम्बसाधनविधिः, बिम्बविषयकमुनीश्वरमतसमीक्षणम्, भास्करमतखण्डनम्, योजनात्मकबिम्बमानस्य स्थिरत्वेऽपि नैकरूप-बिम्बदर्शने कारणम्, खगोले बिम्बसाधनप्रकारः, बिम्बविषयकश्रीपति-मतखण्डनम्, ग्रहणस्पर्शकालिककेन्द्रान्तरसूत्रादिवर्णनम्, तत्साधन-प्रकारश्च, रवीन्द्वोर्दृश्यबिम्बसमत्वावस्थाया वर्णनम्, खग्रासादिस्वरूप-

वर्णनम्, ग्रहबिम्बवशेन नक्षत्रबिम्बज्ञानम् ।

ग) प्रकरणे

छायालक्षणम्, ग्रहच्छायादैर्ध्यसाधनरीतिः, बिम्बान्तरसूत्रसाधनम्, बिम्बान्तरसूत्रस्याऽनल्पत्वकथनम्, शङ्कुच्छायाविषयकविमर्शः, छायासाधने भास्करमुनीश्वरयोर्मतखण्डनम्, शङ्कुतुल्यछायाकालिक-नतांशसाधनम्, बिम्बप्रान्तादागतकिरणद्वारा छायांसाधने अनुपपत्तयः ।

घ) प्रकरणे

तिथि-नक्षत्र-योग-करणानां साधनम्, आनन्दादियोगसाधनम्, सङ्क्रान्तिसाधनप्रकारश्च ।

पाठ्यग्रन्थाः

१. सिद्धान्ततत्त्वविवेकः (त्रिपश्नाधिकाराच्छायाधिकारान्तो भागः)।

२. सिद्धान्तसारणी (रमापतिविरचिता) ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकृतयः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम - करणग्रन्थस्योपपत्तिः, पञ्चाङ्गगणितञ्च ।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. ग्रहस्पष्टीकरणोपयोगिनां सूत्राणामुपपत्तेरवबोधनम् ।

२. दिग्देशकालसाधनरीतेर्ज्ञानम् ।

३. ग्रहणसाधनोपयोगिसूत्राणामुपत्तिज्ञाने सामर्थ्योत्पादनम् ।

४. सारण्याः प्रयोगेण ग्रहस्पष्टीकरणे ग्रहणगणनायां च कौशलार्जनम्।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	ग्रहणां स्पष्टीकरणम्	५४	३०
ख	दिग्देशकालसाधनम्	३६	२०
ग	ग्रहणसाधनम्	३६	२०
घ	सारणीतो ग्रहस्पष्टीकरणं ग्रहणसाधनञ्च	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

अहर्गणसाधनरीतिः, ध्रुव-क्षेपकसाधनविधिः, मध्यमग्रहसाधन-प्रकारः, सूर्य-बुध-शुक्राणां साधनोपायाः, चन्द्रसाधनम्, राहुसाधनम्, कुज-बुधशीघ्रकेन्द्रसाधनम्, गुरुसाधनं शुक्रशीघ्रोच्चसाधनञ्च, शनि-साधनप्रकारः, ग्रहाणां मध्यमा गतिः, भुजसाधनं सूर्यमन्दोच्चम्, रवेर्मन्द-फलसाधनम्, चन्द्रमन्दफलम्, गतिफलसाधनरीतिः, पलभास्वरूपं चर-साधनञ्च, चरसंस्कारविधिः, अयनांशसाधनप्रकारः, तिथिनक्षत्रयोग-करणानां साधनम्, पञ्चताराग्रहाणां शीघ्राङ्कानयनम्, शीघ्रफलसाधनम्, मन्दाङ्कानयनम्, भौमादीनां मन्दफलसाधनम्, पञ्चताराग्रहाणां फल-संस्कारक्रमकथनम्, मन्दस्पष्टगतिसाधनम्, स्पष्टगतिसाधनम्, भौम-

शुक्रयोर्विषये विशेषः, कुजबुधशुक्राणां गतिविषयकविशेषः, भौमादीनां वक्रशीघ्रकेन्द्रसाधनम्, कुजगुरुशनीनामुदयांशानयनप्रकारः, बुधशुक्रयोरुदयभागानयनप्रकारः, वक्रोदयादिदिनसाधनरीतिः ।

ख) प्रकरणे

मेषादिराशिनां लङ्कोदयघटिकासाधनम्, लग्नानयनरीतिः, भोग्यकालादल्पेष्टकाले लग्नानयनम्, लग्नादिष्टकालसाधनञ्च, रवि-लग्नयोरेकराशित्वे विशेषः, गोलज्ञानायनज्ञान-दिनार्धज्ञान-पलांशज्ञानप्रकाराः, नतोन्नतकालपलकर्णसाधनप्रकाराः, हारानयनम्, भाज्यादिज्ञानोपायः, नतज्ञानप्रकारः, क्रान्तिसाधनम्, भुजांशसाधनम्, स्थूलक्रान्तिसाधनप्रकारः, परसाधनम्, इष्टकर्णानयनम्, उन्नतघटीसाधनम्, उन्नतकालसाधने प्रकारान्तरम्, उन्नतांशानयनम्, यन्त्रोन्नतांशसाधनम्, दिक्साधनप्रकारः, भुजसाधनम्, दिगंशसाधनम्, दिगंशेभ्योदिक्साधनप्रकारः, नलिकाबन्धार्थं भुजकोटिसाधनम्, नलिकानिवेशनप्रकारः ।

ग) प्रकरणे

ग्रहाणां तात्कालिकीकरणम्, ग्रहणसम्भवज्ञानं शरसाधनञ्च, सूर्यचन्द्रबिम्बसाधनं भूभासाधनञ्च, मानैक्यखण्डं ग्रासानयनञ्च, स्थितिघटिकामर्दानयनम्, स्पर्शमोक्षस्थितिमर्दानयनम्, मध्यग्रहण-स्पर्श-मोक्षसम्मीलनोन्मीलनकालसाधनप्रकाराः, इष्टग्राससाधनम्, आयनाक्षवलनसाधनम्, खच्छन्नानयनम्, ग्रहणे दिग्ज्ञानविचारः, लम्बनसाधनम्, लम्बनसंस्कारः, नतिसाधनरीतिः, सूर्यग्रहणे स्पर्शमोक्षकालज्ञानोपायः, मर्दात् सम्मीलनोन्मीलनसाधनम्, सूर्यग्रहणे इष्टग्रासानयनविधिः ।

घ) प्रकरणे

ग्रहाणां स्पष्टीकरणम्, स्फुटगतिसाधनम्, चन्द्रग्रहणसाधनम्, सूर्यग्रहणसाधनञ्च ।

पाठ्यग्रन्थाः

१. ग्रहलाघवं करणम् - (आदितः सूर्यग्रहणान्तं यावत्) ।
२. ग्रहलाघवसारणी ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - शृङ्गोन्नति-प्रतिभाऽक्षांशादिसाधनम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. मतान्तरसमीक्षणपूर्वकं चन्द्रशृङ्गोन्नतिसाधनम् ।

२. सूची-क्षेत्र-वासना-परिज्ञानं परिणाम्यपरिणामक-धरातल-विवेचनम् ।

३. आकाशीय ग्रहनक्षत्राधारेऽक्षांशादि निर्धारणम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	चन्द्रबिम्बार्धाधिकशुक्लवर्णनस्थलात् शङ्कोर्ध्वाधरसमत्वप्रदेशवर्णनं यावत्	३६	२०
ख	शृङ्गोर्ध्वाधरसमत्वप्रतिपादनात् अधिकारोपसंहारवर्णनपर्यन्तम्	३६	२०
ग	प्रतिभाविचारः	५४	३०
घ	अक्षांशादि-साधनम्	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

अर्करश्म्यन्तरे चन्द्रबिम्बस्यार्धाधिकशुक्लवर्णनम्, अमान्ते चन्द्रविम्बस्यानुज्ज्वलकारणम्, शृङ्गाकारवर्णनम्, बिम्बान्तरसूत्रविषयकविवेचनम्, दर्शान्तात् पूर्णान्तावधिकशुक्लवर्णनम्, अर्धशुक्लविषये भास्करमतविवेचनम्, अर्धशुक्लकालिक-स्पष्टान्तरांशानयनम्, बिम्बान्तर-स्पष्टान्तरांशानयने भास्करब्रह्मगुप्तयोर्मतसमीक्षणं स्वमतस्थापनञ्च, सितांशज्ञानाद् विलोमेन बिम्बान्तरस्पष्टान्तरांशानयनम्, बिम्बान्तरस्पष्टान्तरांशाद्यानयने भास्करब्रह्मगुप्तयोर्मतसमीक्षणं स्वमतस्थापनञ्च, सितांशज्ञानाद् विलोमेन बिम्बान्तरस्पष्टान्तरांशानयनम्, त्रिज्याधिकज्यासाधानम्, बिम्बदलार्धशुक्लस्थानीयान्तरांशानयनं तत्र भास्करमतविवेचनम्, सितांशशृङ्गोन्नतिविषये भास्करमुनीश्वरयोर्मतसमीक्षणम्, परमसितस्थलकथनम्, सितवृत्तशृङ्गाग्रप्रोतवृत्तयोर्लक्षणम्, सितदिक्कथनम्, सितवृत्तप्रदेशवर्णनम्, शृङ्गोर्ध्वाधरसमत्वयोरुदाहरणप्रदेशवर्णनम्।

ख) प्रकरणे

शृङ्गोर्ध्वाधरसमत्वे नतांशप्रदेशवर्णनं तत्र भास्करमुनीश्वरयोर्मतविवेचनम्, भास्करमतानुपपत्तिवर्णनम्, भास्करब्रह्मगुप्तयोर्मतसमीक्षणम्, मुनीश्वरकृत-भास्करमतसमाधानखण्डनपूर्वकं पुनर्भास्करब्रह्मगुप्तमतयोः समीक्षणम्, भास्करोक्तपरिलेखविषयकविवेचनम्, शृङ्गोन्नतिदृग्वशतः शुभाशुभफलकथनम्, शृङ्गोन्नत्युपकरणानि, दृग्वलनानयनं तस्य संस्कारभेदश्च, परिलेखोपयोगिविभास्वभानयनम्, परिलेखवर्णनम्, शृङ्गोन्नतिविषयकस्वरूपप्रतिपादनम्, शृङ्गोर्ध्वाधरतावर्णनपूर्वकं भास्करमत विवेचनम्, दृग्वलनसाधनक्षेत्रप्रदेशवर्णनम्, शृङ्गोर्ध्वाधरताविषये भास्करोक्तानुपपत्तिवर्णनम्, अधिकारोपसंहारकथनम्।

ग) प्रकरणे

सूची-समसूची-विषमसूचीनां लक्षणानि, स्थिरत्रिभुजस्वरूपविवेचनम्, आधारसमानान्तरभूतलच्छिन्नसूच्या वृत्तत्वकथनम्, परवलयाति-परवलयविषमपरवलयदीर्घवृत्तक्षेत्राणां स्वरूपवर्णनम्, गोलच्छेदितसमसूच्या वृत्तत्वकथनम्, समसूचीविषयक-विशेषाः,

समसूच्युपरिगोलरचनाप्रकारः, समसूच्याः पृष्ठफलानयनप्रकारः गोलच्छिन्नगोलप्रदेशस्य वृत्तत्वम्, समतलमस्तकशङ्कुक्षेत्रविषयक-विवरणम्, आधारसमानान्तरभूतलच्छिन्नविषमसूच्याः छिन्नप्रदेशस्य वृत्तत्वम्, विषमसूच्युपरि गोलरचनाप्रकारः, विषमसूच्याः पृष्ठ-फलानयनम्, विषमसूचीविषयकविशेषनियमाः, समसूच्यन्तर्गतगोल-रचनाविधिः, लाम्बिकपरिणामननिरूपणम्, गोलस्थवृत्तानां कस्यचिद्-वृत्तस्य धरातले अन्येषां परिणामनेन जाताकृतिः, गोलस्पर्शरेखयो-र्योगेनोत्पन्नकोण एव तत्प्रतिभा स्पर्शरेखयोरूत्पन्नकोण इत्यस्योपपत्ति-कथनम्, प्रसङ्गाद् अन्यप्रतिभाविषयककतिपयविशेषविषयाः ।

घ) प्रकरणे

सूर्यस्याधारे अक्षांश निर्धारणं पलभाज्ञानञ्च, ध्रुववेधेनाक्षांशज्ञानं पलभाज्ञानञ्च, सूर्यवेधेन कालज्ञानम्, सूर्यच्छायाधारे रविपदज्ञानम्, प्राचीनयन्त्राणां परिचयः ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. सिद्धान्ततत्त्वविवेकः – कमलाकरकृतः ।
२. प्रतिभाबोधकम् – सुधाकरद्विवेदिरचितम् ।

सहायक ग्रन्थौ

१. सिद्धान्तशिरोमणिः (यन्त्राध्यायः) ।
२. भारतीयज्योतिष – गोरखप्रसाद ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकाः	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम - छायाभ्रमणमार्गनिरूपणम्, शोधपद्धतिश्च ।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. दीर्घवृत्तस्य लक्षणादिपरिज्ञानम्, भुज-कोटि-व्याससाधने स्पर्शरिखाकरणे च प्राविण्योत्पादनम् ।
२. अतिपरवलयक्षेत्रस्य प्रकृतेरध्ययनम् ।
३. परवलयक्षेत्रविषयकभुज-कोटि-व्यास-साधनविधेरवबोधनम्।
४. शोधप्रस्तावलेखने, शोधप्रबन्धसंरचने च नैपुण्योत्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	दीर्घवृत्तविचारः	५४	३०
ख	अतिपरवलय-परवलयविचारः	३६	२०
ग	शोधप्रस्तावलेखने विचारणीया विषयाः	३६	२०
घ	शोधप्रबन्धसंरचने ज्ञातव्या विषयाः	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

दीर्घवृत्तलक्षणे - ब्रह्माण्डस्वरूपवर्णनम्, दीर्घवृत्तस्य लक्षणम्, नाभ्यादीनां स्वरूपम्, भुजकोट्योरानयनरीतिः, बृहद्व्यासानयनरीतिः, लघुव्याससाधनरीतिः, परिधिस्थबिन्दुतो नाभिद्वयगतरेखयोर्योगस्य स्थिरत्वसाधनम्, निष्पत्तिमानस्य रूपतुल्यत्वे शून्यमितत्वे च वैशिष्ट्यम्, नाभिकेन्द्रान्तरमानसाधनम्, नाभिकेन्द्रयोर्मानस्य शून्यत्वे व्यासयोस्तुल्यत्वप्रतिपादनम्, नाभितो लघुव्यासाग्रगतरेखाया बृहद्व्यासार्धतुल्यत्वसाधनम्, यदा लघुव्यासरेखैव अक्षो भवेत्तदा विशेषः, दीर्घवृत्तपरिधिस्थितबिन्दुतो बहिर्गतबिन्दुतश्च स्पर्शरिखाकरणे युक्तिः, नाभितः स्पर्शरिखोपरि कृतलम्बयोर्घातो लघुव्यासवर्गसमो भवतीति प्रतिपादनम्,

दीर्घवृत्तलक्षणाधारे भास्कराचार्यकृतसूत्रस्योपपत्तिः, नाभितः स्पर्शरखोपरि कृतयोर्लम्बयोर्मूलपर्यन्तं दीर्घवृत्तकेन्द्रतः कृताया रेखाया बृहद्व्यास-तुल्यत्वसम्पादनम्, स्पर्शरेखाबृहद्व्यासयोगात् केन्द्रगतरेखाभुजयोर्घातो बृहद्व्यासार्धतुल्यो भवतीति साधनम्, स्पर्शरेखालघुव्यासयोगात् केन्द्रगतरेखाकोट्योर्घातो लघुव्यासार्धतुल्यो भवतीति प्रतिपादनम् स्पर्शबिन्दूपरि कृतलम्बेन खण्डितबृहल्लघुव्यासयोः केन्द्रात्खण्ड-प्रमाणानयनादिविचारः, पूर्णज्यार्धबिन्दोर्भुजात् कोटिज्ञानोपायः, भुज-कोट्योर्ज्ञानाद्व्यासानयनप्रकारः, स्पर्शबिन्दौ कृतलम्बस्य बृहद्व्यासेन कृतखण्डद्वयप्रमाणसाधनरीतिः, पूर्णज्यार्धबिन्दोर्भुजात् कोट्यानयन-प्रकारः, एकस्याः पूर्णज्याया भुजकोटिज्ञानात् परस्या भुजकोट्यानयनम्, मिथः सक्तपूर्णज्यकयोर्मध्ये एकस्या अग्रतः कृता स्पर्शरेखा परस्याः समानान्तरा भवतीति प्रतिपादनम्, व्यासयोर्वर्गयोगेन पूर्णज्ययोर्वर्गयोगस्य समत्वप्रतिपादनम्, पूर्णज्याग्रान्नाभिगतयोः रेखयोर्घातमूलमन्यपूर्णज्यादलेन सह समत्वप्रतिपादनम्, मिथः सक्तपूर्णज्याग्रगतस्पर्शरेखाभिर्जनित-समानान्तरचतुर्भुजक्षेत्रफलं व्यासघाततुल्यं भवतीति प्रतिपादनम्, भुज-मानात् कोटिसाधने सुलभप्रकारः, सजातीयव्यासानयने युक्तिः ।

ख) प्रकरणे

अतिपरवलयक्षेत्रस्वरूपवर्णनम्, भुजकोट्योरानयनप्रकारः, व्याससाधनविधिः, स्पर्शरेखाकरणयुक्तिः, परवलयक्षेत्रस्य नाभ्यक्ष-भुजकोट्यादीनां परिचयः, भुजकोटि-व्याससाधनरीतिः, स्पर्शरेखा-करणयुक्तिः, भाभ्रमणमार्गविषयकोऽभ्यासः, कुटिलत्रयस्य प्रशंसा, भाप्रशंसा च ।

ग) प्रकरेण

१. शोधशीर्षकचयनम् ।

२. शोधप्रस्तावः ।

   क) शोधविषयकसमस्याकथनम् ।

   ख) अनुसन्धेयविषयपरिचयः ।

   ग) अनुसन्धेयविषयस्यावश्यकता ।

घ) अनुसन्धेयविषयोपयोगिता ।

ङ) अनुसन्धेयविषयक्षेत्रम् ।

च) अनुसन्धेयविषयमहत्त्वम् ।

घ) प्रकरेण

१. शोधप्रबन्धलेखननियमाः ।

क) सामग्रीसङ्कलनम्

अ) पत्रपद्धतिः ।

आ) टिप्पणीविधिः ।

इ) पुस्तकालयप्रयोगः ।

ई) प्रश्नोत्तरेण तद्विषयकज्ञानोपार्जनप्रकारः।

ख) शोधप्रबन्धस्याध्यायाः ।

ग) अध्यायस्य शीर्षकस्थानम् ।

घ) मूलपाठः ।

ङ) उपशीर्षकस्थानम् ।

च) मूलपाठः ।

छ) पादटिप्पणी (टिप्पणीलेखनप्रकारः)।

ज) सन्दर्भग्रन्थसूची ।

झ) परिशिष्टम् ।

ञ) अनुक्रमणिका ।

ट) पारिभाषिकशब्दावली (अर्थसहिता) ।

आवरणपृष्ठम्

१. शोधप्रबन्धस्य शीर्षकस्थानम् ।

२. सम्बद्धसंस्थाया मुद्रिका ।

३. निर्देशकनामाङ्कनस्थानम् ।

४. अनुसन्धातुर्नामाङ्कनस्थानम् ।

५. शोधप्रबन्धप्रस्तुतवर्षः ।

पाठ्यग्रन्थौः

१. दीर्घवृत्तलक्षणम् - सुधाकरविरचितम् ।

२. भाभ्रमरेखानिरूपणम् – सुधाकरविरचितम् ।

सन्दर्भग्रन्थौः

१. अनुसन्धानपद्धतिः – डा. भागीरथप्रसादविरचिता ।

२. अनुसन्धानप्रबन्धको रूप र शैली – चूडामणि बन्धु ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकृतयः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

साहित्यम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

१. साहित्यशास्त्रे साहित्यिकरचनासु च व्युत्पत्तिः ।
२. वाच्यलक्ष्यव्यङ्ग्यार्थबोधे नैपुण्योपार्जनम् ।
३. काव्ये चमत्काराधायकत्वेन पूर्वाचार्यगणिताभ्यो गुणालङ्कार-वृत्तिरीतिभ्यः साररूपस्यातिरमणीयस्य काव्यात्मभूतस्य ध्वनि-तत्त्वस्य ज्ञानार्जनम् ।
४. रसवदाद्यलङ्कारेभ्यो रसादिध्वनेः पृथक्तया ज्ञानम् ।
५. वस्तुध्वन्यलङ्कारध्वन्योः समुचितज्ञानार्जनम् ।
६. काव्यशास्त्रान्तर्गतप्रमुखविषयाणां सम्यगवगमः ।
७. काव्यशास्त्रबोधानुकूलानुमानप्रमाणस्याध्ययनम् ।
८. लक्ष्यलक्षणसङ्घटनोद्देश्यभूतचम्पूकाव्यस्य सम्यग् ज्ञानम् ।
९. अनुसन्धानपद्धतिपरिचयः ।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	ध्वंनिशास्त्राध्ययनम्	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	पदवाक्याप्रकाशतादिध्वनिप्रपञ्च - निरूपणं प्रतिभाप्रसारविमर्शश्च	१००	४०
तृतीयपत्रम्	वक्रोक्तिसिद्धान्तपरिशीलनं चम्पूकाव्याध्ययनञ्च	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	अलङ्कारशास्त्राध्ययनम्	१००	४०
पञ्चमपत्रम्	न्यायदर्शनं शोधपद्धतिश्च	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- ध्वनिशास्त्राध्ययनम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	ध्वनिविरोधिमतखण्डनम्	३६	२०
ख	समासोक्त्यादिष्वलङ्कारेषु ध्वनेरनन्तर्भावत्व-विवेचनम्	३६	२०
ग	वस्तुव्यङ्ग्यस्थले विधिनिषेधरूपाद् वाच्यार्थात् सर्वथाभिन्नयोर्निषेधविधिरूपयोरर्थयोर्व्यञ्जनया बोधनिरूपणम्	३६	२०
घ	अलङ्काराणां व्यङ्ग्यत्वे ध्वनित्वनिरूपणम्	३६	२०
ङ	ध्वनिगुणीभूतव्यङ्ग्ययोः पार्थक्यस्य-विवेचनम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

ध्वनिप्रयोजनम्, ध्वनिस्वरूपम्, ध्वनिविषयकाक्षेपनिराकरणम्, भाक्तत्ववादनिरूपणम्, ध्वनिनिर्वचनेनाऽनिर्वचनीयतावादखण्डनम्, समासोक्त्याक्षेपाऽनुक्तनिमित्तविशेषोक्तिपर्यायोक्त्यपह्नुतिदीपक-सङ्कराद्यलङ्कारेषु ध्वनेर्नान्तर्भावः ।

ख) प्रकरणे

निरूढलक्षणास्थलेऽपि नास्ति ध्वनिसम्भावना, न हि भक्तिर्ध्वनेर्लक्षणमिति कस्यचिद् ध्वनिभेदस्य तु सा भक्तिरुपलक्षणं भवति, प्रयोजनवत्या लक्षणायाः प्रयोजनरूपव्यङ्ग्यस्य प्राधान्याऽप्राधान्य-विवक्षया ध्वनिगुणीभूतव्यङ्ग्यते ।

ग) प्रकरणे

द्विविधो ध्वनिः सामान्येन, अविवक्षितवाच्यो विवक्षितान्यपर-

वाच्यश्च, अविवक्षितवाच्योध्वनिः सभेदः, रसादिध्वने रसवदाद्य-लङ्काराणां पार्थक्यज्ञानम्, विवक्षितान्यपरवाच्यध्वनिः, असंलक्ष्यक्रमः संलक्ष्यक्रमश्च, तत्रासंलक्ष्यक्रमो रसभावरसाभासभावाभासभाव-शान्त्यादिः, काव्यरचनायां कविना रससमवधानेन भाव्यम्, रसाक्षिप्ता एवाऽलङ्कारा रसपुष्ट्यै प्रभवन्ति न पुनः पृथग् यत्नसाध्या अनुप्रास-यमकादयश्शब्दालङ्काराः, ध्वनिकाव्ये ग्राह्याऽग्राह्यालङ्कारविवेकः ।

घ) प्रकरणे

सभेदः शब्दशक्त्युद्भवध्वनिः, शब्दशक्त्युत्थध्वनिश्लेषा-लङ्कारयोः क्षेत्रविभाजनम्, सविस्तरं सविशदमर्थशक्तिमूलध्वनि-निरूपणम्, वस्तुना व्यज्यमानालङ्कारस्थले नास्ति गुणीभूतव्यङ्ग्यत्व-सम्भावनेति ज्ञानार्जनम् ।

ङ) प्रकरणे

उपमारूपकव्यतिरेकोत्प्रेक्षाऽऽक्षेपाऽर्थान्तरन्यासाद्यलङ्कारध्वनि-निरूपणम्, रसादीनां ध्वनिगुणीभूतव्यङ्ग्यत्वविचारः, अस्फुटत्वाऽगूढ-त्वादिना व्यङ्ग्यस्य गुणीभूतत्वनिरूपणम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. ध्वन्यालोकः (सलोचनः,१-२ उद्योतौ)- आनन्दवर्धनरचितः।

सहायकग्रन्थः

१. ध्वनिप्रपञ्चनिरूपणम् - मुकुन्दमाधवशर्मरचितम् ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - पद-वाक्यप्रकाशतादिध्वनिप्रपञ्चनिरूपणं प्रतिभा-प्रसारविमर्शश्च

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	ध्वनिभेदास्तेषां पदवाक्यादिप्रकाशताज्ञानञ्च	३६	२०
ख	सङ्घटनादिनिरूपणम्	३६	२०
ग	रसपाकस्तद्विरोधाविरोधादिनिदर्शनम्	३६	२०
घ	गुणीभूतव्यङ्ग्यविवेचनं कविप्रतिभानन्त्य-निरूपणञ्च	३६	२०
ङ	कविप्रतिभाप्रसारोपयो रामायणादौ रसविमर्शश्च	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

अविवक्षितवाच्यध्वनेः पदवाक्यप्रकाशताज्ञानम्, सङ्घटनादीनां व्यञ्जकताप्रतिपादनम्, अलक्ष्यक्रमध्वनौ वर्णपदादीनां व्यञ्जकत्व-निरूपणञ्च ।

ख) प्रकरणे

सङ्घटनानिरूपणम्, तस्यास्त्रैविध्यप्रदर्शनम्, गुणैः सह सङ्घटनानां सम्बन्धप्रकाशनम्, ध्वनिकाव्ये पदरचनयोः स्थितिप्रकाशनम्, मुक्तक-खण्डकाव्यादौ ध्वनिसन्दर्भप्रदर्शनम्, औचित्यतत्त्वविचारः, कैशिक्यादि-वृत्तिविवेकश्च ।

ग) प्रकरणे

विरोधिरससन्निवेशव्यवस्था, रसपाकनिरूपणम्, मीमांसादिमत-

प्रसङ्गे व्यञ्जनास्थापनम् ।

घ) **प्रकरणे**

गुणीभूतव्यङ्ग्यनिरूपणम्, ध्वनिगुणीभूतव्यङ्ग्यादितारतम्य-प्रदर्शनम्, ध्वनिस्थलेऽलङ्कारसमावेशप्रकारः, कविप्रतिभानन्त्यप्रदर्शनञ्च।

ङ) **प्रकरणे**

कविवाण्या पदार्थानामपूर्वत्वप्रतिपादनम्, रामायण–महाभारतयो रसप्राधान्यसमीक्षणम्, चेतनाचेतनवस्तुविवेचनञ्च ।

पाठ्यग्रन्थः

१. ध्वन्यालोकः (सलोचनः, ३, ४ उद्योतौ)

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकृतयः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम - वक्रोक्तिसिद्धान्तपरिशीलनं चम्पूकाव्याध्ययनञ्च ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	वक्रोक्तिस्वरूपविचारः	३६	२०
ख	वक्रोक्तिप्रकारविश्लेषणम्	३६	२०
ग	वस्तुवाक्यवक्रतादिविवेचनम्	३६	२०
घ	त्रिविक्रमभट्टस्य चम्पूकाव्यवैशिष्ट्यम्	३६	२०
ङ	नलचम्पूकाव्यगतनिर्धारितांशस्य व्याख्यानम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

वक्रोक्तिविकासक्रमः, देशकालकृतिसम्बलितः कुन्तकपरिचयः, काव्यशास्त्रविकासक्रमे कुन्तकस्य योगदानम्, अभिधानाभिधेयप्रयोजनम्, काव्यप्रयोजनम्, सामान्यविशेषलक्षणञ्च, शब्दार्थयोः स्वरूपम्, स्वभावोक्तेरलङ्कारत्वनिरसनम्, शब्दार्थयोः साहित्यस्य विशदीकरणम्, कविव्यापारवक्रताप्रकाराः, बन्धलक्षणम्, मार्गभेदाः, मार्गस्वरूपाणि, माधुर्यप्रसादादिगुणनिरूपणञ्च ।

ख) प्रकरणे

वर्णविन्यासवक्रतालक्षणम्, वृत्तिवैचित्र्यस्य यमकस्य च तत्रान्तर्भावप्रकारः, पदपूर्वार्धवक्रताप्रकाराणां सोदाहरणमध्ययनम्, पदमध्यान्तर्भूतप्रत्ययवक्रताप्रकाराणां सोदाहरणमनुशीलनम्, पदपरार्धवक्रताप्रकाराणां सोदाहरणमध्ययनञ्च ।

ग) प्रकरणे

वस्तुवक्रतास्वरूपम्, वाक्यवक्रतालक्षणम्, वर्ण्यविषयनिरूपणम्,

रसात्मनो वर्ण्यमानवृत्तेरलङ्कारत्वनिराकरणम्, प्रकरणवक्रतानिरूपणम्, प्रबन्धवक्रतानिरूपणञ्च ।

घ) प्रकरणे

त्रिविक्रमस्य देशकालकृतिसम्बलितः परिचयः, चम्पूकाव्यस्योद्भवो विकासश्च, काव्यतत्त्वदृष्ट्या नलचम्पूकाव्यस्य विवेचनम् ।

ङ) प्रकरणे

नलचम्पूकाव्यस्थप्रथमद्वितीयोल्लासान्तर्गतस्य पद्यभागस्य गद्यभागस्य च साहित्यिकं व्याख्यानम् ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. वक्रोक्तिजीवितम् - कुन्तकरचितं सम्पूर्णम्
२. नलचम्पूः (१-२ उच्छ्वासौ. त्रिविक्रमभट्टप्रणीता)

सन्दर्भग्रन्थाः

१. संस्कृत साहित्य का इतिहास - बलदेवोपाध्यायरचित ।
२. संस्कृतसाहित्येतिहासः - आचार्यरामचन्द्रमिश्रप्रणीतः ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकाः	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - अलङ्कारशास्त्राध्ययनम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	सादृश्यमूलकालङ्कारविवेचनम्	३६	२०
ख	विरोधगर्भशृङ्खलाबन्धमूलकालङ्कारनिरूपणम्	३६	२०
ग	तर्कवाक्यलोकन्यायादिमूलकालङ्कारविमर्शः	३६	२०
घ	अलङ्काराणां साम्यवैषम्यप्रकाशनम्, कुवलयानन्दवैशिष्ट्यनिरूपणञ्च	३६	२०
ङ	भामहसम्मतकाव्यशास्त्रविवेचनम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

मङ्गलाचरणप्रसङ्गेन साकमधस्तना अलङ्कारा विवेचनीयाः– उपमा, अनन्वयः, उपमेयोपमा, रूपकम्, परिणामः, उल्लेखः, स्मृतिः, भ्रान्तिः, सन्देहः, अपह्नुतिः, उत्प्रेक्षा, अतिशयोक्तिः, तुल्ययोगिता, दीपकम्, प्रतिवस्तूपमा, दृष्टान्तः, निदर्शना, व्यतिरेकः, सहोक्तिः, विनोक्तिः, समासोक्तिः, परिकरः, परिकराङ्कुरः, श्लेषः, अप्रस्तुतप्रशंसा, अर्थान्तरन्यासः, पर्यायोक्तिः, व्याजस्तुतिः, व्याजनिन्दा, आक्षेपश्च ।

ख) प्रकरणे

अत्र प्रकरणे निरूपणीया अलङ्कारा यथा- विरोधाभासः, विभावना, विशेषोक्तिः, असम्भवः, असङ्गतिः, विषमः, समः, विचित्रम्, अधिकम्, अन्योन्यम्, विशेषः, व्याघातः, कारणमाला, एकावलिः, मालादीपकम् सारश्च ।

ग) प्रकरणे

प्रकरणेऽस्मिन्नधो निर्दिष्टा अलङ्कारा निरूपणीयाः – काव्यलिङ्गम्,

अनुमानम्, यथासङ्ख्यम्, पर्यायः, परिवृत्तिः, विकस्वरः, परिसंख्या, अर्थापत्तिः, विकल्पः, समुच्चयः, समाधिः, पिहितम्, प्रत्यनीकम्, प्रतीपम्, मीलितम्, सामान्यम्, तद्गुणः, अतद्गुणः, उत्तरम्, सूक्ष्मः, व्याजोक्तिः, वक्रोक्तिः, रसवदाद्यलङ्काराः, स्वभावोक्तिः, भाविकम्, संसृष्टिः, सङ्करश्च ।

घ) प्रकरणे

कुवलयानन्दकारस्यालङ्कारशास्त्रे योगदानम्, कुवलयानन्दस्य वैशिष्ट्यज्ञानम्, अलङ्काराणां परस्परं साम्यवैषम्यज्ञानम् ।

ङ) प्रकरणे

भामहप्रतिपादितदिशा काव्यप्रशंसा, काव्यसाधनानि, काव्य-लक्षणम्, काव्यभेदाः, काव्यदोषाः, गुणालङ्कारनिरूपणञ्च ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. कुवलयानन्दः (सम्पूर्णः) – अप्पयदीक्षितकृतः

२. काव्यालङ्कारः (प्रथम-द्वितीयपरिच्छेदौ) – भामहकृतः

द्रष्टव्यम् – समग्रेऽपि कुवलयानन्दे काव्यालङ्कारग्रन्थस्य प्रथमद्वितीयपरिच्छेदयोश्च ये विषया उपरि निर्दिष्टास्ततोऽवशिष्टास्तदन्तर्गता अन्ये विषया अपि पाठ्याः प्रष्टव्याश्च ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम- न्यायदर्शनं शोधपद्धतिश्च

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	अनुमितिकरणविमर्शः	१८	१०
ख	व्याप्तिसिद्धान्तनिरूपणम्	३६	२०
ग	हेत्वाभासविवेचनम्	३६	२०
घ	शोधपरिचयः	१८	१०
ङ	विषयचयनसामग्रीसङ्कलनादिकम्	३६	२०
च	प्रबन्धस्वरूपनिर्माणम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

अनुमितिकारणविमर्शः, प्राचीनमतनिराकरणम्, परामर्श-निरूपणञ्च ।

ख) प्रकरणे

पूर्वपक्षव्याप्तिनिरूपणम्, सिद्धान्तव्याप्तिविश्लेषणम्, पक्षता-निरूपणञ्च ।

ग) प्रकरणे

हेत्वाभासस्वरूपनिरूपणमनैकान्तिकादीनां हेत्वाभासभेदानां सोदाहरणं विवेचनञ्च ।

घ) प्रकरणे

शब्दार्थानुशीलनपुरःसरं शोधसामान्यपरिचयः, शोधाधिकारि-ज्ञानम्, शोधप्रशिक्षणसम्बद्धं ज्ञानञ्च ।

ङ) प्रकरणे

विषयचयनम्, कल्पनायाः सोपज्ञतायाश्च विमर्शः, सामग्री-

सङ्कलनम्, सङ्कलितसामग्रीणां परीक्षणं तथा व्यवस्थापनम्, स्वाधीत-विषयविश्लेषणञ्च ।

च) प्रकरणे

प्रबन्धस्वरूपविषयकं ज्ञानम्, लेखनसमस्यानां समाधानोपायाः, प्रारम्भिकलेखनम्, प्रतिपादनशैली, परिष्कृतलेखनम्, पादटिप्पण्यादि-समावेशप्रकारश्च ।

पाठ्यग्रन्थः

१. मुक्तावली (अनुमानखण्डः) विश्वनाथकृता ।

सन्दर्भग्रन्थः

१. अनुसन्धानपद्धतिः – भागीरथप्रसादत्रिपाठीरचिता ।

सहायकग्रन्था

१. Style Manual - Edward Seafac
२. How to do Research ? - Collong Wood
३. A Manual for Writers of Termpapers, Thesis and Dissertations - Tunin Katel
४. प्राचीन भारतीय लिपिमाला – गौरीशङ्कर हीराचन्द ओझा
५. अनुसन्धान प्रबन्धको रूप र शैली – डा. चूडामणि बन्धु
६. अनुसन्धानशैलीविमर्शः – जगन्नाथ सं. विश्वविद्यालयः, पुरी, उडीसा ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पूर्वमीमांसा

स्तरगतोद्देश्यम्

१. मीमांसाशास्त्रावगाहिवेदवाक्यार्थनिर्णयात्मकप्रवचनाख्यानस्व-शास्त्रीयेतिहासनिबन्धनतुलनात्मकाध्ययनाध्यापनादिशक्त्यु-त्पादकगभीरजनोत्पादनेन शास्त्रीयविचारानुसन्धानप्रवचनप्रचार-समर्थस्य स्नातकोत्तरस्तरोपयुक्तजनशक्तेः समुत्पादनम् ।

२. वेदप्रतिपादितधर्मानुष्ठानेन सर्वार्थसिद्धिर्भवतीति धर्मानुष्ठानार्थं वेदार्थज्ञानमावश्यकं वेदार्थज्ञानञ्च विचारशास्त्रं (मीमांसाशास्त्रम्) विना न संभवतीति तस्य सर्वजनोपयोगित्वेन तच्छास्त्रस्य विज्ञ-जनस्योत्पादनम् ।

३. वैदिकविचारविषये चतुरस्रवैदुष्यसम्पादनम् ।

४. वैदिकसनातनहिन्दुपरम्परानुसारमनुष्ठेयकर्मसु प्रौढियुक्तदक्षजनो-त्पादनम् ।

५. विधिधर्मप्रमाणकर्मभेदशेषशेषिप्रयुक्तिक्रमाधिकारातिदेशोह-तन्त्रप्रसङ्गविषयकज्ञानसमुपार्जनम् ।

६. विचारशास्त्रस्य लौकिकव्यवहारोपयोगं कर्तुं समर्थस्य जनस्य समुत्पादनम् ।

७. आधुनिकवैज्ञानिकप्रविधौ मीमांसाभिमतविचाराणां प्रमाणनिकष-घर्षणेन सार्थक्यं प्रतिपाद्यास्य शास्त्रस्य सर्वलोकोपयोगित्त्वस्य प्रमापणम् ।

८. दर्शपूर्णमास-ज्योतिष्टोमादिविविधक्रत्वनुष्ठानविषयकज्ञानस्य समर्जनम् ।

९. आधुनिकशोधविधिविज्ञाने विशिष्टजनशक्तेः समुत्पादनम् ।

१०. प्रवचनेन प्रौढविचाराणामुपस्थापनेन विचारशास्त्रस्योपयोगित्त्वस्य स्थिरीकरणम् ।

११. शुष्केष्ट्यादिविषयोपस्थापनेन मीमांसाशास्त्रस्य प्रायोगिकज्ञानोत्पादनम् ।

१२. पूर्वमीमांसाशास्त्रस्य ग्रन्थानामनुसन्धानेन तत्रत्यविषयाणां सारमुपस्थापयितुं सामर्थ्योत्पादनम् ।

१३. प्राचीनशास्त्रीयसिद्धान्तानां नव्यविचारधारया सह तुलनात्मकाध्ययनेन नवीनविचारोपस्थापनसामर्थ्योत्पादनम् ।

विषयगतोद्देश्यम्

१. संदिग्धार्थक्रियार्थकाम्नायानां रहस्यपरिज्ञानाय प्रवृत्तमिदं मीमांसाशास्त्रं वेदवाक्यार्थनिर्णयात्मके विधौ प्रवृत्तम् । धर्माख्यस्य विषयस्य प्रतिपादनं मीमांसायाः प्रयोजनमिति । धर्मस्य वेदैकप्रतिपाद्यत्वेन च धर्मज्ञानार्थं वेदार्थज्ञानस्यावश्यकत्वेन वेदविषयकसंशयनिराकरणमस्य शास्त्रस्योद्देश्यम् ।

२. धर्मप्रमाणकर्मभेदशेषशेषिप्रयुक्त्यतिदेशोहबाधतन्त्रप्रसङ्गप्रमाणप्रतिपादनम् ।

३. कर्मकाण्डाख्यविचारपरकतत्त्वदर्शनमीमांसासम्मतप्रमाणप्रमेययागप्रयोगविधिशब्दविधिविवेचनम् ।

४. वैदिकयज्ञ–यागादिप्रतिपादनम् ।

५. वेदवाक्यार्थविचारे धर्मभावनाख्यातार्थापूर्वाभिहितान्विताभिधानवादादिविचारः ।

६. यज्ञे कर्मणि श्रुत्यादिभिरेकप्रयोगान्तर्गतानामङ्गप्रधानानामनुष्ठानक्रमविवेचनम्, वाजपेयगतेषु पशुष्वैकधर्मसमापनमित्यादिक्रमविशेषप्रतिपादनञ्च ।

७. पञ्चप्रयाजादीनामावर्तनेनैकादश्यमित्यादिवृद्धिरदब्धग्रहयित्रिण्योरनावृत्तिरित्यादिवृद्धिभावः क्रमनियामकानां श्रुत्यर्थपाठादीनां

प्रबलदुर्बलभावश्चेति विवेचनम् ।

८. यज्ञे कर्मण्यधिकारानधिकारविवेचनपूर्वकं सत्राधिकारिणां प्रत्येकं कृत्स्नं फलं भवति नवेति विचारप्रतिपादनम् । दर्शपूर्णमासयोः, कर्त्रैक्यनिरूपणपूर्वकं काम्यनित्यकर्मणोः समापनसम्बन्धे निर्णय-विधानम् ।

९. प्रतिनिधिविचारः पदार्थलोपप्रायश्चित्तदीक्षाविचारादिनिरूपणम्।

१०. सत्रे कस्याधिकारः, सर्वस्वदाने किं देयमदेयमित्यादिनिरूपण-पूर्वकं कस्मिनग्नौ के के होमाः कर्तव्या इत्यादिविचारप्रतिपादन-श्चेति ।

११. द्वादशस्वध्यायेषु विचारणीयानामर्थानामावापोद्वापाभ्यां प्रति-पादनम् ।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	क्रमनियमाधिकारादिविवेचनम्	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	सामान्यविशेषातिदेशोहनिरूपणम्	१००	४०
तृतीयपत्रम्	बाधतन्त्रप्रसङ्गादिनिरूपणम्	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	धर्मलक्षणप्रमाणकर्मभेदशेषशेषिभाव-पदार्थपरिमाणचिन्तनानुष्ठेयपदार्थानु-ष्ठानक्रमनिरूपणम्	१००	४०
पञ्चमपत्रम्	मीमांसायां प्रभाकरमतम्, शोधपद्धतिश्च	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- क्रमनियमाधिकारादिविवेचनम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	क्रमनिरूपणादिसंख्याविधिप्रयोगन्याय-निरूपणम्	३६	२०
ख	प्रयाजादीनामेकादशादिसंख्यायाः सर्वसम्पाद्य-ताधिकरणात् निषादस्थपतिन्यायाधिकरणान्तम्	३६	२०
ग	सत्रे प्रत्येकस्य सत्रिणः फ़लसम्बन्धाधि-करणात् प्रधाननिर्वाहकत्वेऽङ्गनिर्वाहापर्याप्त-स्यापि मुख्यस्योपादानाधिकरणान्तम्	३६	२०
घ	अवत्तनाशे पुनरवदानार्थं प्रतिनिध्यादानाधि-करणात् अहर्गणेऽपच्छेदेन सर्वेषामावर्तनाधि-करणान्तम्	३६	२०
ङ	सत्रे समानकल्पानां सहाधिकरणाधिकरणात् छागस्यैवाग्नीषोमीयपशुताधिकरणान्तम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

१) चतुर्थपञ्चमाध्याययोः संगतिविचारः, २) श्रुतिबलीयस्त्व-न्यायः, ३) क्रमस्यक्वचिदार्थिकत्वाधिकरणम्, ४) क्रमस्यक्वचिद-नियमाधिकरणम्, ५) क्रमस्य क्वचित्पाठानुसारिताधिकरणम्, ६) क्रमस्य क्वचित्प्रथमप्रवृत्यनुसारिताऽधिकरणम्, ७) क्रमस्य क्वचित्स्थानानु-सारिताऽधिकरणम्, ८) अङ्गक्रमस्य मुख्यक्रमानुसारिताऽधिकरणम्, ९) अङ्गेषु मुख्यक्रमापेक्षया पाठस्य बलवत्त्वाधिकरणम्, १०) ब्राह्मण-पाठान्मत्रपाठस्यबलीयस्त्वाधिकरणम्, ११) प्रयोगवचनाच्चोदकस्य

बलवत्वाधिकरणम्, १२) विकृतौ क्वचित्प्रकृतिधर्मानतिदेशाधिकरणम्, १३) अनुयाजाद्युत्कर्षप्रयाजान्तापकर्षाधिकरणम्, १४) प्रवृत्त्याप्रोक्षण्यादीनां सौमिकपूर्वभाविताऽधिकरणम्, १५) वैकृतयूपकर्ममात्रापकर्षाधिकरणम्, १६) दक्षिणाग्निकहोमानपकर्षाधिकरणम्, १७) पुरोडाशाभिवासनान्तस्य दर्शेऽनपकर्षाधिकरणम्, १८) सन्तापनीयाया अग्निहोत्रानुत्कर्षताऽधिकरणम्, १९) उक्थ्यानुरोधेन षोडश्युत्कर्षाधिकरणम्, २०) वाजपेयपशूनां सर्वेषामेकदोपाकरणादिधर्मानुष्ठानाधिकरणम्, २१) मुष्टिकपालादीनां समुदायानुसमयाधिकरणम्, २२) अवदानस्य प्रदानान्तानुसमयाधिकरणम्, २३) अञ्जनादेः परिव्याणान्तानुसमयाधिकरणम्, २४) दैवताद्यवदानेषु पदार्थानुसमयाधिकरणम्, २५) नानाबीजेष्टौ उलूखलादीनां तन्त्रताऽधिकरणम्, २६) अग्नीषोमीयपशौ प्रयाजानुयाजयोः पात्रभेदाधिकरणम्, २७) नारिष्टहोमस्योपहोमपूर्वताधिकरणम्, २८) विदेवनादीनामभिषेकपूर्वताधिकरणम्, २९) सावित्रहोमादीनां दीक्षणीयपूर्वप्रयोगाधिकरणम्, ३०) याजमानसंस्काराणां रुक्मप्रतिमोकात्पूर्वभाविताधिकरणम्,

ख) प्रकरणे

१) प्रयाजादीनामेकादशादिसङ्ख्यायाः सर्वसम्पाद्यताधिकरणम्, २) प्रथमादीनां तिसृणामुपसदां स्वस्थानावृत्त्यधिकरणम्, ३) सामिधेनीषु आगन्तुकानामन्ते निवेशाधिकरणम्, ४) बहिष्पवमाने आगन्तूनां पर्यासोत्तरकालताधिकरणम्, ५) तत्रैवागन्तूनां साम्नां मध्ये निवेशाधिकरणम्, ६) गृहेष्टकादीनां क्रत्वग्निशेषताधिकरणात् चित्रिण्यादीनां मध्यमचितावुपधानाधिकरणान्तम्, ७) लोकं पृणातः पूर्वं चित्रिण्याद्युपधानाधिकरणम्, ८) इष्टिसंस्कृताग्नावग्निहोत्राद्यनुष्ठानाधिकरणम्, ९) अग्निचिद्व्रर्षणादिव्रतानां क्रत्वन्तेऽनुष्ठानाधिकरणम्, १०) दीक्षाया इष्टिसिद्धताधिकरणम्, ११) काम्येष्टीनामनियमेनानुष्ठानाधिकरणम्, १२) यज्ञानामग्निष्टोमपूर्वकत्वाधिकरणम्, १३) ज्योतिष्टोमविकाराणामग्निष्टोमपूर्वकत्वाधिकरणम्, १४) सर्वेषामेकानेकस्तौमकानामग्निष्टोमपूर्वकत्वाधिकरणम्, १५) पाठक्रमापेक्षया श्रुत्यर्थयोर्बलवत्त्वाधिकरणम्, १६) मुख्यक्रमे-

णाग्नेयस्य पूर्वमवदानाद्यनुष्ठानाधिकरणम्, १७) इष्टिसोमयोः पौर्वापर्यानियमाधिकरणम्, १८) ब्राह्मणस्यापीष्टिसोमयोः पौर्वापर्यानियमाधिकरणम्, १९) आज्यस्य सोमादनुत्कर्षाधिकरणात् विकृताना-मैन्द्राग्नादीनां सद्यस्कालताऽधिकरणम्, २०) सोमात्सान्नायादीनामुत्कर्षाधिकरणात् सोमविकाराणां दर्शपूर्णमासात्पूर्वमकर्तव्यताऽधिकरणान्तम्, २१) यागादिक्रियाणां स्वर्गफलसाधनताऽधिकरणम्, २२) यागादिषु मनुष्यस्यैवाधिकाराधिकरणम्, २३) यागादिषु स्त्रीपुंसयोरुभयोरधिकाराधिकरणम्, २४) यागे दम्पत्योः सहाधिकाराधिकरणम्, २५) एकस्यैव पुंस आधानाधिकरणम्, २६) पत्न्या यावदुक्ताशीर्ब्रह्मचर्यादावेवाधिकाराधिकरणम्, २७) यागे शूद्रस्यानधिकाराधिकरणम्, २८) यागे निर्धनस्याप्यधिकाराधिकरणात्, दर्शपूर्णमासयोस्त्र्यार्षेयस्यैवाधिकाराधिकरणान्तम्, २९) रथकारस्याधानाधिकरणम्, ३०) निषादस्थपतिन्यायाधिकरणम्।

ग) प्रकरणे

१) सत्रे प्रत्येकस्य सत्रिणः फलसम्बन्धविचारः, २) दर्शादौ कर्तैक्यनियमाधिकरणम्, ३) आरब्धकाम्यकर्मणोऽपि समाप्तिनियमाधिकरणम्, ४) आरब्धलौकिककर्मणः समाप्तेरनियमाधिकरणम्, ५) कलञ्जन्यायाधिकरणम्, ६) गुर्वनुगमनादीनामुपनयनोत्तरकालकर्तव्यताधिकरणम्, ७) अग्निहोत्रन्यायाधिकरणम्, ८) अग्निहोत्रादिकर्मणां स्वकालावृत्या आवृत्यधिकरणम्, ९) दर्शादौ भेदाद्यावृत्त्या होमावृत्त्यधिकरणम्, १०) गुर्वनुगमनादीनां प्रवृतिनिमित्तमावृत्त्यधिकरणम्, ११) ब्रह्मक्षत्रविशामृणत्रयापाकरणस्य नित्यताऽधिकरणम्, १२) अथ नित्ये यथाशक्त्यङ्गानुष्ठानाधिकरणम्, १३) अङ्गवैकल्ये काम्यस्य निष्फलत्वाधिकरणम्, १४) द्रव्यभेदेऽपि कर्माभेदाधिकरणम्, १५) नित्यकर्मणोऽनित्यप्रारब्धकर्मणश्च द्रव्यापचारे प्रतिनिधिना समापनाधिकरणम्, १६) देवतामन्त्रक्रियाणामपचारे प्रतिनिध्यभावाधिकरणम्, १७) प्रतिषिद्धद्रव्यस्य प्रतिनिधित्वाभावाधिकरणम्, १८) स्वामिनः प्रतिनिध्यभावाधिकरणम्, १९) सत्रे कस्यचित्स्वामिनोऽपचारे प्रतिनिध्यादानाधिकरणम्,

२०) सत्रे प्रतिनिहितस्यास्वामित्वाधिकरणम्, २१) सत्रे प्रतिनिहितस्य यजमानधर्मग्राहित्वाधिकरणम्, २२) श्रुतद्रव्यापचारे तत्सदृशस्यैव प्रतिनिधित्वाधिकरणम्, २३) द्रव्यापचारे वैकल्पिकद्रव्यान्तरानुपादानाधिकरणम्, २४) पूतीकस्य सोमप्रतिनिधित्वाधिकरणम्, २५) प्रतिनिध्यपचारे उपात्तद्रव्यसदृशस्य पुनः प्रतिनिधित्वाधिकरणम्, २६) श्रुतस्यापि प्रतिनिधेरपचारे उपात्तसदृशस्य पुनः प्रतिनिधित्वाधिकरणम्, २७) मुख्यापचारे तत्प्राप्तौ तस्यैवोपादानाधिकरणात् प्रतिनिधिना प्रारब्धे कर्मणि श्रुतद्रव्यलाभेऽपि प्रतिनिधिनैव समापनाधिकरणम्, २८) सत्यपि संस्कारयोग्येऽमुख्ये मुख्यस्यैवोपादानाधिकरणम्, २९) प्रयोजनायोग्यस्य मुख्यस्य सत्त्वेऽपि प्रतिनिध्यादानाधिकरणम्, ३०) प्रधाननिर्वाहकत्वेऽङ्गनिर्वाहापर्याप्तस्यापि मुख्यस्योपादानाधिकरणम्।

घ) प्रकरणे

१) अवत्तनाशे पुनरवदानार्थं प्रतिनिध्यादानविचारः, २) स्विष्टकृदर्थस्यावत्तस्य नाशे पुनरवदानविचारः, ३) ऋत्विजामेव शेषभक्षणाधिकरणम्, ४) कृत्स्नैकदेशभेदे प्रायश्चित्तानुष्ठानाधिकरणम्, ५) क्षामे सर्वदाहे प्रायश्चित्तानुष्ठानाधिकरणम्, ६) एकहविरार्तावपि पञ्चशरावनिर्वापाधिकरणम्, ७) होमाभिषवोभयकर्तुरेव भक्षणाधिकरणम्, ८) पञ्चशरावनिर्वापस्य कर्मान्तरताऽधिकरणम्, ९) पञ्चशरावयागस्य नैमित्तिकदर्शयागाङ्गताधिकरणात् सत्त्रायावगूर्याप्रवृत्तस्य विश्वजिदावश्यकताऽधिकरणान्तम्, १०) वर्हिषेत्यादिश्रुतेर्व्रतकालविधानार्थविचारः, ११) वर्हिषेत्यादिश्रुत्युक्तकालस्य सन्नयदसन्नयदुभयसाधारणताऽधिकरणम्, १२) सहशाखयेत्यस्य कालविधानार्थताऽधिकरणम्, १३) दर्शाभ्युदयेष्टौ नैमित्तिकदेवताऽपनयाधिकरणम्, १४) उपांशुयागेऽपि देवतापनयाधिकरणात् अनिरुप्तेऽप्यभ्युदयेष्ट्याधिकरणान्तम्, १५) अनिरुप्येऽभ्युदये वैकृतीभ्यो निर्वापाधिकरणात् किञ्चिन्निरुप्तेऽभ्युदयेऽवशिष्टस्य तूष्णीं निर्वापाधिकरणान्तम्, १६) सन्नयदसन्नयदुभयस्यैवाभ्युदये प्रायश्चित्ताधिकरणात् सत्राय प्रवृत्तमात्रस्य विश्वजिदधिकरणान्तम्, १७) दीक्षापरिमाणस्य द्वादशाहत्वनियमाधिकरणम्, १८) गवामयेन माघपौर्ण-

मास्याः पुरस्ताद्दीक्षाऽधिकरणम्, १९) दीक्षोत्कर्षे तन्नियमानामप्युत्कर्षाधिकरणम्, २०) ज्योतिष्टोमोत्कर्षे प्रतिहोमाननुष्ठानाधिकरणम्, २१) उदवसानीयोत्कर्षेऽपि प्रतिहोमाननुष्ठानाधिकरणम्, २२) दीक्षोत्कर्षे तन्नियमानामप्युत्कर्षाधिकरणम्, २३) उदवसानीयोत्कर्षेऽपि प्रतिहोमाननुष्ठानाधिकरणात् षोडशिसंस्थे प्रातरग्निहोत्रप्रभृत्यनुष्ठानाधिकरणान्तम्, २४) भेदनादिनिमित्तकहोमस्य दर्शपूर्णमासाङ्गताऽधिकरणम्, २५) व्यापन्नशब्दार्थनिर्णयाधिकरणम्, २६) अपच्छेदयौगपद्येऽपि प्रायश्चित्ताधिकरणम्, २७) यौगपद्येऽदाक्षिण्यसर्वस्वदाक्षिण्यविकल्पविचारः, २८) आनुपूर्व्येणापच्छेदे उत्तरापच्छेदनिमित्तकप्रायश्चित्तानुष्ठानविचारः, २९) उद्गातुरुत्तरापच्छेदेऽपि सर्वस्वदक्षिणादानाधिकरणम्, ३०) अहर्गणे अपच्छेदेन सर्वेषामावर्तनाधिकरणम्।

ङ) **प्रकरणे**

१) सत्रे समानकल्पानां सहाधिकारविचारः, २) भिन्नकल्पयोरपि राज्ञःपुरोहितस्य च कुलाययज्ञेऽधिकारनिरूपणम्, ३) सत्रे ब्राह्मणमात्रस्याधिकारविचारः, ४) सत्रे विश्वामित्रतसमानकल्पानामेवाधिकारविचारः, ५) सत्रे आहिताग्नेरेवाधिकारनिरूपणम्, ६) जुह्वादीनां साधारण्याधिकरणम्, ७) विकृतसप्तदशसामिधेनीषु वर्णत्रयाधिकाराधिकरण, ८) विश्वजिति पित्रादीनामदेयत्वाधिकरणम्, ९) विश्वजिति पृथिव्या अदेयत्वाधिकरणम्, १०) विश्वजिति अश्वादीनामदेयत्वाधिकरणम्, ११) विश्वजिति विद्यमानामेव सर्वस्वानां दानाधिकरणम्, १२) विश्वजिति धर्मार्थसेवकशूद्रस्यादेयताऽधिकरणम्, १३) विश्वजिति दक्षिणाकालविद्यनानामेव सर्वस्वानां देयताऽधिकरणम्, १४) विश्वजिति द्वादशशतन्यूनधनस्यानधिकाराधिकरणम्, १५) आधानेऽपरिमितं देयमित्यनेन संख्यान्तरविधानाधिकरणम्, १६) अपरिमितशब्देन सहस्राधिकस्य ग्रहणाधिकरणम्, १७) इति हस्मेत्यादिपरकृतिपुराकल्पनामर्थवादताऽधिकरणम्, १८) सहस्रसंवत्सरशब्दस्य सहस्रदिनपरताऽधिकरणम्, १९) अथानाहिताग्नेरेव चतुर्होतृहोमाधिकारविचारः, २०) अनाहिताग्निषूपनयनहोमाधिकरणम्, २१) अनाहितेऽग्नौ स्थपतीष्ट्यधिकरणम्, २२) अनाहिते-

ऽग्नावववकीर्णिपश्वनुष्ठानाधिकरणम्, २३) देवकर्मणामुदगयनादिकाल-ताऽधिकरणम्, २४) पित्र्यकर्मणोऽपरपक्षादिकालताधिकरणम्, २५) ज्योतिष्टोमाङ्गयाच्ञाक्रयणोर्नित्यताऽधिकरणम्, २६) ज्योतिष्टोमादिषु पयोव्रतादीनामपि नित्यताऽधिकरणम्, २७) अहर्गणस्थेऽपि विश्वजिति सर्वस्वदानाधिकरणम्, २८) विश्वजिति दक्षिणादानोतराङ्गानामनुष्ठानाधि-करणम्, २९) अपररात्रे व्रतस्यानियमाधिकरणम्, ३०) छागस्यैवाग्नीषो-मीयपशुताऽधिकरणम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. शास्त्रदीपिकायाः पञ्चमषष्ठाध्यायौ ।
(पार्थसारथिमिश्रविरचितायाः)

सहायकग्रन्थाः

१. शाबरभाष्यस्य पञ्चमषष्ठाध्यायौ । शबरस्वामिविरचितस्य ।
२. शाबरभाष्यस्य पञ्चमषष्ठाध्यायान्तर्गता कुमारिलभट्टटीका ।
३. मीमांसासूत्रस्य कुतूहलवृत्तेः पञ्चमषष्ठाध्यायौ ।
४. मीमांसामयूखः, चूडानाथकृतः ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकः	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - सामान्यातिदेशविशेषातिदेशसामोहसंस्कारोहमन्त्रो-हादिविचारः

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	सामान्यतोऽतिदेशनिरूपणप्रकरणम्, प्रयाजादि-धर्माणामपूर्वप्रयुक्तताविचारतो गवामयन ऐका-हिकेतिकर्तव्यतानुष्ठानप्रतिपादनान्तं प्रकरणम्	३६	२०
ख	विशेषतोऽतिदेशनिरूपणम्(विशेषचिन्तानिरू-पणतो दर्विहोमशब्दस्यापूर्वतानिरूपणान्तं - प्रकरणम्)	३६	२०
ग	ऊहचिन्ताप्रकरणम्	३६	२०
घ	गीतीनां सामनामता प्रतिपादनतः समिदादीनां - नामधेयताप्रतिपादनान्तं प्रकरणम्	३६	२०
ङ	विकृतौ मन्त्रगतव्रीह्यादिशब्दानामूह इति - प्रतिपादनत आज्येन शेषं संस्थापयतीत्यनेन - कर्मान्तरविधानमिति प्रतिपादनान्तम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

प्रयाजादिधर्माणामपूर्वप्रयुक्तताविचारे यजिप्रयुक्ताधर्मा उतापूर्व-प्रयुक्ता इति विचारः, इषावेकाहे यागे श्येनीयविशेषधर्मातिदेशविचारः, पञ्चहविष्षु सार्थवादविध्यतिदेशविचारः, एककपालैन्द्राग्नयोः सार्थवाद-विध्यतिदेशनिरूपणम्, साकमेधे वारुणप्रघासिकैककपालातिदेश-प्रतिपादनम्, रथन्तरादिशब्दानां गानविशेषार्थताप्रतिपादनम्, अग्निहोत्रादि-नाम्ना धर्मातिदेश इति प्रतिपादनम् (नामातिदेशप्रतिपादनम्), प्रायणीय-

नाम्ना धर्मानतिदेश इति प्रतिपादनम्, सर्वपृष्ठशब्देन षट्पृष्ठानामतिदेश इति प्रतिपादनम्, अवभृथनाम्ना सौमिकधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, वारुणप्रघासिकावभृथस्य तुषनिष्कासद्रव्यकत्वमिति प्रतिपादनम्, वैष्णवशब्दातिदिश्यधर्मानतिदेश इति प्रतिपादनम्, निर्मन्थ्यादिशब्दैर्धर्मानतिदेश इति प्रतिपादनम्, प्रणयनशब्देन सौमिकधर्मानतिदेश इति प्रतिपादनम्, मध्यमयोर्द्वयोरेव प्रणयनमिति प्रतिपादनम्, स्वरसामादिशब्देन धर्मातिदेश इति प्रतिपादनम्, वासो ददातीत्यादौ वास आदिशब्दानामाकृतिनिमित्ततेति प्रतिपादनम्, गर्गत्रिरात्रे लौकिकेऽग्नावुपनिधानमिति प्रतिपादनम्, उपशये यूपशब्दस्य संस्कार प्रयोजकता न वेति विचारः, पृष्ठशब्दस्य ऋङ्मन्त्रवाचित्वप्रतिपादनम्, सौर्ये चरावितिकर्तव्यता गवामयने ऐकाहिकेतिकर्तव्यता प्रतिपादनम् ।

ख) प्रकरणे

एकस्मिन् कर्मणि सर्वधर्मातिदेश उत नेति विचारः, विशेष कर्मणो धर्मातिदेशविचारः, सोमे ऐषिकधर्मानतिदेश इति प्रतिपादनम्, ऐन्द्राग्नादावैष्टिकधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, अग्नीषोमीयपशौ दार्शपूर्णमासिकधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, सवनीयपशावग्नीषोमीयधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, ऐकादशिनपशौ समानधर्मातिदेशनिरूपणम्, पशुगणेषु ऐकादशिनधर्मातिदेशनिरूपणम्, अव्यक्तपशौ सौमिकधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, अहर्गणेषु द्वादशाहिकधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, संवत्सरसत्रेषुगवामयनिकधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, निकायिनामुत्तरेषु पूर्वनिकायिधर्माति देश इति प्रतिपादनम्, फलादीनामनतिदेश इति प्रतिपादनम्, गुणकामानां गोदोहनादीनामनतिदेश इति प्रतिपादनम्, सौर्ये चरावभिमर्शनद्वयस्य विकल्प इति प्रतिपादनम्, सौर्ये चरावाग्नेयधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, हविर्देवतयोः सन्निपाते हविः सामान्यस्य बलीयस्त्वप्रतिपादनम्, शतकृष्णलाख्यहिरण्ये औषधधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, मधूदके उपांशुयाज्यधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, स्पष्टलिङ्गातिदेशप्रतिपादनान्तरमस्पष्टलिङ्गातिदेशप्रतिपादनपरपादान्तरोपस्थापनम्, तत्र (वाजिनयागे सुराग्रहयागे च) ऐष्टिकसौत्रामण्योरैष्टिकधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, अग्नीषोमीयपशौ

सान्यायधर्मातिदेश इति प्रतिपादनम्, अग्नीषोमीयपशौ पयोधर्मातिदेश इति प्रतिपादनम्, आमिक्षायागे पयोयागधर्मातिदेश इति प्रतिपादनम्, द्वादशाहे सत्राहीनयोर्व्यवस्थया धर्मातिदेश इति प्रतिपादनम्, पञ्चदशरात्रादिषु सत्रधर्मातिदेश इति प्रतिपादनम्, शुचिदेवके आग्नेयस्य आग्नावैष्णवे चाग्नीषोमीयधर्मातिदेशनिरूपणम्, जनकसप्तरात्रे त्रिवृत्स्वहःसु द्वादशाहधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, षट्त्रिंशद्रात्रे षड्धर्माति देशप्रतिपादनम्, संस्थाशब्देषु द्वादशाहिकधर्मातिदेशप्रतिपादनम्, शतोक्थ्यादौ ज्योतिष्टोमात् स्तोत्रोप्रचयनिरूपणम्, गायत्रीषूत्पत्ति-गायत्रीणामतिदेशप्रतिपादनम्, दर्विहोमस्यकर्मनामधेयत्वप्रतिपादनम्, दर्विहोमशब्दस्यापूर्वताप्रतिपादनम् ।

ग) प्रकरणे

अग्निहोत्रादीषूक्तानां धर्माणामपूर्वप्रयुक्तत्वप्रतिपादनम्, वाक्य-विनियुक्तानां प्रोक्षणादिसन्निपात्योपकाराणामपूर्वप्रयुक्तत्वप्रतिपादनम्, फलदेवतासंबद्धधर्माणामपूर्वप्रयुक्तत्वप्रतिपादनम्, अपूर्वप्रयुक्ताधर्माः, कर्मण एवापूर्वद्वारं फलमिति प्रतिपादनम्, (धर्माणां देवताप्रयुक्तत्वाभाव-प्रतिपादनम्), प्रोक्षणादीनामपूर्वप्रयुक्तत्वप्रतिपादनम्, अग्नीषोमीयात् प्राचीनानामङ्गानामुपांशुत्वप्रतिपादनम्, इष्टकासु सकृद्विकर्षणाद्यनुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, पत्नीसंयाजान्तान्यहानीति श्रुतौ सर्वेषामह्नां पत्नीसंयाजान्त-त्वमुतोत्तमवर्जमिति विवेचनम्, सामधेनीनामभ्यासस्य स्थानधर्मता-प्रतिपादनम्, (सामधेनीषु त्रिरभ्यासस्य प्रथमोत्तमस्थानत्वप्रतिपादनम्), दर्शपूर्णमासप्रकरणे आम्नाता आरम्भणीयेष्टिः दर्शपूर्णमासावृत्तावावर्तेत उत सकृदेवादौ स्यादिति संशयविवेचनम्, निराकरणञ्च, निर्वापादिमन्त्रे सावित्रादिपदानामनूह इति प्रतिपादनम्, अग्नयेजुष्टं निर्वपामीत्यत्रग्निशब्दः किमसमवेतेनोहितव्य उत समवेतवचन ऊहितव्य इति विवेचनम्, इडो-पह्वानमन्त्रे यज्ञपतिशब्दस्यानूह इति प्रतिपादनम्, सुब्रह्मण्याह्वानमन्त्रे हरिवच्छब्दस्यानूह इति प्रतिपादनम्, सारस्वत्यां मेष्यां देव्या शमितार इत्यस्य निगदस्योहो भवति न वेति विवेचनम्, यज्ञायज्ञिये गिराशब्दस्य स्थाने इराशब्दःप्रयोक्तव्य इति प्रतिपादनम्, इरापदं प्रगीतं प्रयोक्त-

व्यमप्रगीतं वेति विचारः ।

घ) प्रकरणे

गीतीनां सामनामता प्रतिपादनम् (सामोहचिन्तनस्य प्रारम्भः), सामानि किमृचं प्रति प्रधानभूतानि उत तत्संस्कारार्थानि गुणभूतानीति विचारः, तृचे प्रत्यृचं कृत्स्नसाम्नः समाप्तिरिति प्रतिपादनम्, तिसृषु ऋक्षु गीयमानं साम किं समासु विषमासु चानियमेन गेयमुत समच्छन्दस्कास्वेवेति विवेचनम्, उत्तरयोर्गायतीत्यत्र उत्तराग्रन्थस्थयोर्ऋचोर्ग्रहणमिति प्रतिपादनम्, बृहती पङ्क्त्योरेव प्रग्रथनेनरथन्तरस्य गानमिति प्रतिपादनम्, गीतिसम्पादकाक्षरविकारादीनां विकल्प इति प्रतिपादनम्, ऋक्सामाभ्यां विकल्पेन स्तुतिरथवा साम्नैवेति विचारः, उत्तरवर्णवशेन गानमिति प्रतिपादनम्, सामातिदेशे किं स्तोभानामतिदेशोऽस्ति न वेति संशय विवेचनम्, स्तोभलक्षणप्रतिपादनम्, नीवारादिषु प्रोक्षणावघातानुष्ठानप्रतिपादनम्, परिधौ यूपधर्मानुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, शृतादौ प्रणीताधर्मानुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, बृहद्रथन्तरयोर्धर्मव्यवस्थाप्रतिपादनम्, कण्वरथन्तरे बृहद्रथन्तरधर्मसमुच्चयप्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासयोर्होमद्वयस्य व्यवस्था प्रतिपादनम्, समिदादीनां यागनामधेयता प्रतिपादनम् ।

ङ) प्रकरणे

विकृतावतिदिष्टे मन्त्रे मन्त्रगतव्रीह्यादिशब्दानामूह इति प्रतिपादनम्, पौण्डरीकेषु बर्हिःषु स्तरणमन्त्रोहप्रतिपादनम् (बर्हिस्तरणमन्त्रे रक्तपदोहप्रतिपादनम्), अग्नीषोमीयपशौ लौकिकयूपस्पर्शप्रायश्चित्तप्रतिपादनम् (लौकिके यूपस्पर्शे प्रायश्चित्ताभिधानम्), द्विपशुयागे पाशमन्त्रयोरेकवचनान्तबहुवचनान्तयोर्द्विवचनान्तेनोह इति प्रतिपादनम्, अग्नीषोमीयपशौ पाशैकत्वपाशबहुत्वाभिधायिमन्त्रयोर्विकल्पप्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासयोरनेकपत्नीप्रयोगे 'पत्नीं सन्नह्य' इति मन्त्रस्यानूह इति प्रतिपादनम्, विकृतावपि अनेकपत्नीप्रयोगे पत्नीं संनह्येति मन्त्रस्यानूह इति प्रतिपादनम्, सवनीयपशूनामग्नीषोमीयसमानविधानत्वे प्रास्मै अग्निमिति मन्त्रे अनूह इति प्रतिपादनम्, द्विपशुयागे सूर्यश्चक्षुर्गमयतादिति मन्त्राणामनूह-

प्रतिपादनम्, द्विपशुयागे अध्रिगुप्रैषे (अप्रतिहतगतिप्रैषे) एकधेत्यस्य-शब्दस्याभ्यास प्रतिपादनम्, द्विपश्वादिपशुविकृतौ मेधपतिशब्दस्य देवतापरत्वमिति प्रतिपादनम्, मेधपतिशब्दस्य देवतानुसारेणोह इति प्रतिपादनञ्च, बहुदेवत्य पशावेकवचनान्त मेधपतिशब्दस्य विकल्पेनोह इति प्रतिपादनम्, एकादशिन्यायेनैकवचनान्तमेधपतिशब्दस्योह इति प्रतिपादनम्, अनेक पशुकायां विकृतौ षड्विंशतिरस्य वङ्क्रयः (पार्श्वास्थीनि) इत्यादौ पञ्चपक्षा इति विवेचनम्, समस्योहप्रतिपादनञ्च, आश्वमेधिकसवनीयाश्वस्य चतुस्त्रिंशद् वङ्क्रिरूपविशेषवचनविकल्प-प्रतिपादनम्, अग्नीषोमीयपशौ उरूकशब्देन वपाभिधानमिति प्रतिपादनम्, अध्रिगौ (अक्षतगमनेअप्रतिहतगतौ) प्रैषे श्येनादिशब्दानां साकल्य-वचनमिति प्रतिपादनम्, दर्शार्थोद्धृताग्निलोपे प्रायश्चित्तरूपज्योतिष्मत्या-ऽननुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, यदास्य ध्रियमाणेऽग्निरग्निहोत्रकाले उद्वाति तदा किमिष्टिः कार्या नेति सन्देह विवेचनम्, तस्याग्नेरुद्वाने प्रायश्चित्तरूप-ज्योतिष्मत्यननुष्ठानमिति प्रतिपादनञ्च, दर्शार्थोद्धरणस्य अमन्त्रकत्वमिति प्रतिपादनम्, प्रायणीयचरौ प्रदानधर्माणामननुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, अभ्युदयेष्टौ दधिशृतयो प्रदेयधर्मानुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, जोतिष्टोमे श्रवणानां प्रदेयधर्माननुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, ईशानाय परस्यत इत्यत्र यागान्तरविधानमिति प्रतिपादनम्, आज्येन शेषं संस्थापयतीत्यनेन कर्मान्तरविधानमिति प्रतिपादनम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. शास्त्रदीपिका (शास्त्रदीपिकायाः सप्तमाष्टमनवमाध्यायाः)

सहायकग्रन्थाः

१. मीमांसामयूख - प्रा. चूडानाथभट्टरायः ।

२. मीमांसासूत्रस्य शाबरभाष्यम् सप्तमाष्टमनवमाध्यायात्मकम् ।

३. अध्वरमीमांसायाः कुतूहलवृत्तेः सप्तमाष्टमनवमाध्यायाः ।

४. तन्त्ररत्नस्य पार्थसारथिमिश्रविरचितस्य सप्तमाष्टमनवमाध्यायाः

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम - बाधतन्त्रप्रसङ्गादिनिरूपणम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	विकृतौ लुप्तार्थानां प्राकृतानां बाध इति विचारतः- वाजपेयस्थस्य भागनियामकताविचारान्तं प्रकरणम्	३६	२०
ख	नारिष्टहोमादिभिर्नक्षेत्रेष्ट्यादीनां समुच्चय- प्रतिपादनतः पृषदाज्यकानुयागेषु आज्य - शब्दस्य बाधाभावप्रतिपादनान्तम्	३६	२०
ग	एकदेशग्रहणे प्राथमिकानामेव ग्रहणमितिप्रतिपाद- नतः एकपुरोडाशायामपि उपांशुयाजप्रतिपादनान्तम्	३६	२०
घ	तन्त्रावापनिरूपणम्	३६	२०
ङ	अग्निषोमीयप्रयाजादिभिः पुरोडाशस्योपकार- इति प्रतिपादनतो ब्राह्मणस्यैवार्त्विज्याधिकार इति प्रतिपादान्तम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

विकृतौ लुप्तार्थानां प्राकृतानां बाध इति प्रतिपादनम्, दीक्षणीयादिषु आरम्भणीयाबाध इति प्रतिपादनम्, अनुयाजादिष्वारम्भणीयाबाध-प्रतिपादनम्, आरम्भणीयायामारम्भणीयाबाधप्रतिपादनम्, खलेवाल्यां यूपाहूतिबाधप्रतिपादनम्, खलेवाल्यां स्थाण्वाहुतिबाधप्रतिपादनम्, उत्तमप्रयाजस्य संस्कारकर्मताप्रतिपादनम्, अग्नियागस्यारादुपकारकत्व-प्रतिपादनम्, पशुपुरोडाशस्य देवतासंस्कारकर्मताप्रतिपादनम्, चरुशब्दस्यौदनवाचित्व प्रतिपादनम्, सौर्यचरोः स्थाल्यामेवपाक इति प्रतिपादनम्, सौर्यचरौ पेषणाभावप्रतिपादनम्, कृष्णले चरौ पाठानुष्ठान-प्रतिपादनम्, कृष्णले उपसारणनिधारणयोर्बाध इति प्रतिपादनम्, कृष्णले भक्षसहभावप्रतिपादनम्, कृष्णले सपरिहारविधानविचारः, कृष्णले सर्वभक्षं किमिति प्रतिपादनम्, भक्षभागानां स्वस्वकाले भक्षणमिति प्रतिपादनम्, ब्रह्मभक्षे चतुर्धाकरणादीनामभावप्रतिपादनम्, ऋत्विग्दानस्य स्वयं कर्तृककर्मसु बाधप्रतिपादनम्, सत्रे परिक्रयबाधप्रतिपादनम्, उदवसानीये दक्षिणादानादीनां बाधप्रतिपादनम्, उदवसानीये ऋत्विजोः सत्रिभ्यो भिन्नताप्रतिपादनम्, उदवसानीये सत्रिभ्योऽन्येषाम्, ऋत्विक्त्व-प्रतिपादनम्, सारस्वतकामेष्टौ श्रूयमाणस्य दानस्य पूर्वार्थत्वप्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासयो द्वैष्यायदानस्यादृष्टतार्थताप्रतिपादनम्, अस्थियज्ञे जीवतामधिकार इति प्रतिपादनम्, अस्थियागे इष्टिजपसंस्काराणां बाधप्रतिपादनम्, अस्थियज्ञे शुक्रान्वारम्भणादीनां बाधाभावप्रतिपादनम्, अस्थियज्ञे पुरुषार्थानां काम्यकर्मणां बाधप्रतिपादनम्, अस्थियज्ञे सूक्त-वाकगताशासनबाधप्रतिपादनम्, अस्थियज्ञे होतृकानां निवृत्तिप्रतिपादनम्, सर्वस्वारे मरणोत्तरभाविन्नामङ्गानां बाधाभावप्रतिपादनम्, सर्वस्वारे यजमानस्य मरणेऽपि समापनप्रतिपादनम्, सर्वस्वारे कार्यबाध्यव्यवस्था-प्रतिपादनम्, सर्वस्वारे यजमाने मृतेऽप्यायुराशंसनस्य बाधाभाव-प्रतिपादनम्, धेन्वादिशब्दानां गोवाचित्वप्रतिपादनम्, (द्यावापृथिव्या-दावुपदिष्टगोद्रव्येणाजबाधप्रतिपादनम्), वायव्यं श्वेतमित्यत्राजस्यैवा-

लम्भनप्रतिपादनम्, खलेवालीतण्डुलयो खादिरब्रैह्यादिनियमप्रतिपादनम्, खले वाल्यां तक्षणादीनां बाधे विचारः, खलेवाल्यां पर्यूहणादिसंस्काराणां बाधप्रतिपादनम्, महापितृयज्ञे धानास्ववघातबाधाभावप्रतिपादनम्, भाष्यकारमते वार्तिकमतेन धानासु श्रपणस्य पेषणस्य प्राप्तौ विचारः, पश्वादौ सामिधेन्यादिप्राकृतेतिकर्तव्यनुष्ठानप्रतिपादनम्, हिरण्यगर्भ-मन्त्रस्योत्तराधारगुणताप्रतिपादनम्, चातुर्मास्येषु सोमेषु वाजिनासादनादीनां प्राकृतगुणविधित्व प्रतिपादनम्, अग्निचयने प्राकृतवैकृतोभय समुच्चय-प्रतिपादनम्, पुनराधानेऽग्याधान दक्षिणानां निवृत्तिप्रतिपादनम्, आग्रयणे वासोवत्साभ्यामन्वाहार्यनिवृत्तिप्रतिपादनम्, आग्रायणे वासोवत्सयोरन्वा-हार्यधर्मानुष्ठानप्रतिपादनम्, आग्रायणे वत्से पाकाभावप्रतिपादनम्, आग्रयणे वाससि पाकाभावप्रतिपादनम्, आग्रयणे वासोवत्सयोरभिघारणाभाव-प्रतिपादनम्, ज्योतिष्टोमे गवामेव द्वादशशतदक्षिणात्वप्रतिपादनम्, गोदक्षिणाया विभज्यदानप्रतिपादनम्, ज्योतिष्टोमे समाख्यानुसारेण दक्षिणाविभागप्रतिपादनम्, धेनुदाने भूनाम्नि निखिलदक्षिणाबाध-प्रतिपादनम्, एकगामित्यनेन गोगतसंख्या प्रतिपादनम्, साद्यस्केत्रिवत्सेन सोमक्रयसाधनमात्रबाधाधिकरणम्, अश्वमेघे प्राकाशेनाध्वर्युभागबाध-प्रतिपादनम्, उदहव्ये श्यावाश्वेनाखिल दक्षिणाबाधप्रतिपादनम्, सोमचमसेन कृत्स्नदक्षिणापुरुषान्तरयोर्बाधप्रतिपादनम्, सोमचमसेन दक्षिणाद्रव्यस्य बाधे ब्रह्मणे चमसो दातव्य इतरेभ्यस्तु दक्षिणा न देयेति प्रतिपादनम्, (वाजपेयेरथस्य भागनियमकता प्रतिपादनम्) ।

ख) प्रकरणे

नारिष्टहोमादिभिर्नक्षत्रेष्ट्यादीनां समुच्चयप्रतिपादनम्, वार्हस्पत्य-ग्रहादिभिः प्राकृतेन्द्रवाय्वादिग्रहाणां समुच्चयप्रतिपादनम्, वाजपेये प्राजापत्यपशुभिः क्रतुपशूनां समुच्चयप्रतिपादनम्, सांग्रहणीष्टौ आमनहोमैरनुयाजानां समुच्चयप्रतिपादनम्, महाव्रते पत्न्युपगानेनर्त्वि-गुपगानस्य समुच्चयप्रतिपादनम्, अञ्जनाभ्यञ्जने नवनीताभ्यञ्जनस्य गौग्गुलाभ्यञ्जनादिभिः समुच्चयप्रतिपादनम्, महाव्रते अहतवासस्तार्या-दिभिः समुच्चयप्रतिपादनम्, महाव्रते रथान्तरादिसाम्नां श्लोकादिसामभिः

समुच्चयप्रतिपादनम्, प्रकृतिविशेषे प्राकृतसाम्नां कौत्सादिभिः बाधप्रतिपादनम्, विवृद्धाविरुद्धस्तोमक्रतुषु प्राकृतसामबाधाबाधप्रतिपादनम्, पवमाने विवृद्धाविवृद्धस्तोमक्रतूनां सामावापोद्वापप्रतिपादनम्, यागहोमादिषूपदिष्टेन शब्देनैव देवतोच्चारणनियमप्रतिपादनम्, अतिदिष्टस्थलेऽपि वैधशब्देनैव देवाभिधानप्रतिपादनम्, सगुणदेवतानामावाहनादिषु सगुणदेवताशब्दोच्चारणप्रतिपादनम्, आधानाज्ययोरग्नेर्निर्गुणेनाभिधानप्रतिपादनम्, आज्यभागयोर्निर्गुणदेवताशब्दोच्चारणप्रतिपादनम्, विधिगतोस्त्रावनस्पतिशब्दाभ्यामेव द्रव्यदेवताभिधानप्रतिपादनम्, अवभृथे सगुणयोरग्निवरुणयोरभिधानप्रतिपादनम्, अग्निषोमीयपशौ सर्वत्रैव प्रयोगे निर्गुणेनाग्निशब्देनाग्नेरभिधानप्रतिपादनम्, अनुयाजेषु स्विष्टकृद्यागस्य संस्कारकर्मताप्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासयोर्याज्यापुरोनुवाक्ययोः संस्कारकर्मताप्रतिपादनम्, मनोतायामहाभावप्रतिपादनम्, मनोतायामग्निशब्दस्य बाधाभावप्रतिपादनम्, कण्वरथन्तरस्य स्वयोनौ गानप्रतिपादनम्, (कण्वरथन्तरस्य स्वयोन्युत्तरयोर्बाधाभावप्रतिपादनम्), अग्निष्टुति (विकृतिषु) स्तुतशस्त्रयोरविकारप्रतिपादनम्, चातुर्मास्येषु आज्यशब्दस्य विकारेणावाहनप्रतिपादनम्, (पृषदाज्यकानुयाजेषु आज्यशब्दस्यबाधाभावप्रतिपादनम्)।

ग) प्रकरणे

रथन्तरादीनां साम्नां तृचे गानमिति प्रतिपादनम्, स्वर्दृक्शब्देन वीक्षणस्य कालार्थताप्रतिपादनम्, गवामयने पृष्ठ्यषडहे बृहद्रथन्तरयोर्विभागप्रतिपादनम् (केषुचिदहःसु एकं साम, केषुचिदपरमिति प्रतिपादनम्), प्रायणीयोदयनीययोरैकादशिनां विभागप्रतिपादनम्, प्रापणीये, पञ्च, उदयनीये च षडिति विभागेन पशवः, कर्तव्या इति प्रतिपादनम्, सर्वपृष्ठे देशविशेषव्यवस्थाप्रतिपादनम्, षड्भिःसामभिःपृष्ठस्तोत्रे निष्पादिते वचनानुसारमेकस्य पृष्ठकार्ये निवेशोऽन्येषामन्यत्र परिसामकार्ये इति प्रतिपादनम्, वैरूपवैराजसाम्नोः पृष्ठकार्ये निवेशप्रतिपादनम्, तृवृति स्तोमगतसंख्याविकारप्रतिपादनम् (स्तोमस्यैवत्रिवृत्त्वमिति प्रतिपादनम्, उभयसाम्निबृहद्रथन्तरयोः समुच्चय-

प्रतिपादनम्, द्वैपृष्ठे द्वयोरेव साम्नोः समुच्चयेन प्रतिपादनम्) मध्वशनघृताशनयोः षडहान्तेऽनुष्ठानप्रतिपादनम्, षडहान्ते यथा प्रकृतौ तथैव विकृतावपि भोजनम् मधुनो घृतस्य वेति प्रतिपादनम्) षडहावृत्तावपि मध्वशनघृताशनयो सकृदेवानुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, गवामयने मध्वाशनघृताशनयोः प्रतिमाससमावृत्तिप्रतिपादनम्, षडहपञ्चक-रूपप्रतिमासं समाप्तानां षडहानां पृथक्त्वाद् भोजनमप्यावर्तनीयमिति प्रतिपादनम्, द्वादशाहे सत्रिभिरपि मध्वशनमिति प्रतिपादनम् (सत्रिणां ब्रह्मचर्येऽपि मध्वशनप्रतिपादनम्), मानसस्य द्वादशाहाङ्गताप्रतिपादनम्, (द्वादशाहाङ्गतामेव मानसमिति प्रतिपादनम्), सत्रस्य बहुकर्तृकत्व प्रतिपादनम्, सत्रे यजमानानामेवर्त्विक्त्वमिति प्रतिपादनम्, सत्राहीनयो-र्विवेकप्रतिपादनम्, (द्वादशाहस्य सत्रत्वं यजतिचोदनेष्वहर्गणेषु अहीनत्व-मिति प्रतिपादनम्), पौण्डरीके सकृदेव दक्षिणादानप्रतिपादनम्, (एका-दशदिनव्यापिनि पौण्डरीकयागे न प्रतिदिनं किन्तु कर्मान्ते सकृदेव दक्षिणा-दानमिति प्रतिपादनम्, पौण्डरीके सर्वासां दक्षिणानां विभज्यनयनमिति प्रतिपादनम्, मानवीषु पञ्चदशानामेव सामिधेनीत्वप्रतिपादनम्, (अग्नि-समिन्धनमेव सामिधेनीनां कार्यम् यावतीभिः सिद्ध्यति तावत्यः प्रयोक्तव्या इति प्रतिपादनम्), वाससि मानोपाहरणयोरनुष्ठानमिति प्रतिपादनम् (सोमस्य मानम् उपाहरणञ्च वस्त्रेण कार्यमिति प्रतिपादनम्) अहर्गणे वासोन्तरोत्पादनप्रतिपादनम् (द्वादशदिनेषु प्रत्यहं सोमस्योपाहरणं वस्त्रभेदेन संभवतीति प्रतिपादनम्) उपाहरणार्थमेव वासोन्तरोत्पादनम्, न मानार्थमिति प्रतिपादनम्, ज्योतिष्टोमे प्रत्यङ्गहविर्भेदप्रतिपादनम् (अग्नीषोमीये पशौ प्रत्यङ्गं होमद्रव्यमिति प्रतिपादनम्, पशोर्हृदयादिभिरे-वाङ्गविशेषैर्याग इति प्रतिपादनम्, दोष्णः पूर्वार्द्धाद् गुदस्य मध्यतः श्रोण्या जघनत इत्यत्र हृदयाद्येकादशभ्योऽन्यान्यङ्गानि त्रिणि स्विष्टकृते समाम्नायन्ते तैरयागशेषैरङ्गैः कर्तव्य इति प्रतिपादनम् ।

अध्यूध्न्या इडाविकारताप्रतिपादनम् (अध्यूध्नी हृदयादिभ्योऽन्य-दङ्गम् अध्यूध्नी होतृभागस्य विकार इति प्रतिपादनम्), वनिष्टोर्भक्ष-विकारताप्रतिपादनम् (वनिष्टुव्यतिरिक्तोऽग्नीद् भागो बाध्यत इति

वनिष्टुरग्नीद्भागस्य विकार इति प्रतिपादनम्, वनिष्टुस्थूलान्त्रम्), मैत्रावरुणस्यर्त्विजोऽपि शेषभक्षास्तित्वप्रतिपादनम्, मैत्रावरणस्यैक-भागताप्रतिपादनम्, प्रतिप्रस्थातुर्भक्षाभावप्रतिपादनम्, गृहमेधीयके-ऽपूर्वाज्यभागविधानप्रतिपादनम्, गृहमेधीयकं यावदुक्ताङ्ग युतं प्रकुर्यादिति प्रतिपादनम्, अपूर्वार्थ एवायं गहमेधीय इति प्रतिपादनम्, गृहमेधीये स्विष्टकृदाद्यनुष्ठानप्रतिपादनम्, गृहमेधीये प्राशित्रादिभक्षणाभाव-प्रतिपादनम्, प्रायणीयातिथ्योः शंय्विडान्ततानियमप्रतिपादनम् (आतिथ्ये-ष्टिरूपं कर्म इडान्तमेवकर्तव्यमिति प्रतिपादनम्), प्रायणीयातिथ्ययोः पूर्वाभ्यामेव शंय्विडाभ्यां संस्थाप्रतिपादनम् (पूर्वेड्या एव आतिथ्येष्ट्या उपरम इति प्रतिपादनम्), उपसदामपूवार्थप्रतिपादनम् (उपसदोऽपूर्वाणि कर्माणीति प्रतिपादनम्), अवभृथेऽपूर्वकर्मताप्रतिपादनम् (गृहमेधीयव-दवभृथयागोऽपूर्व इति प्रतिपादनम्), वाजपेयादौ यूपादीनां खादिरत्वादि-नियमप्रतिपादनम्, काम्येष्टिषु प्राकृतद्रव्यदेवतानिवृत्तिप्रतिपादनम्, सोमापौष्णपशौ खादिरयूपस्य नियमप्रतिपादनम्, ब्रह्मवर्चसकामै व्रींहिभिरेव यागप्रतिपादनम्, पञ्चावदानतायाः सर्वाङ्गसाधारणताप्रतिपादनम्, प्रदेशानारभ्यविधानयोर्निषेधस्यपर्युदासताप्रतिपादनम् (बाधापयुक्तनञर्थ-विचारे नार्षेयं वृणीते न होतारमित्यत्र न विकल्पः किन्तु पर्युदास एवेति प्रतिपादनम्), निषेधस्यार्थवादताप्रतिपादनम् (न तौ पशौ करोति न सामे इति प्रतिषेधस्य दृष्टान्तवर्णनरूपार्थ-वादत्वप्रतिपादनम्, अतिरात्रे षोडशीग्रहनिषेधस्य विकल्परूपताप्रतिपादनम्, जर्तिलोक्तौ निषेधस्यार्थवादताप्रतिपादनम् (जर्तिलाःकृष्णतिला अरण्यतिला इति केचित्), त्रैयम्बकादावभिघारणानभिघारणादीनामर्थवादताप्रतिपादनम्, आधान उपवासस्य विकल्पताप्रतिपादनम्, दीक्षितो न ददातीत्यस्य पर्युदा-सताप्रतिपादनम्, वर्त्महोमादिभिराहवनीयस्य बाधप्रतिपादनम्, वैमृधादिषु साप्तदश्यविधे र्वाक्यविशेषताप्रतिपादनम् (वैमृधादावेव साप्तदश्यं नान्यासु विकृतिष्विति प्रतिपादनम्), अविहितस्वाहाकारेषु स्वाहाकार-विधान प्रतिपादनम् (सर्वस्मिन् दर्विहोमे स्वाहाकारविधानम्) अग्न्यति-ग्राह्यस्य विकृतावुपदेशप्रतिपादनम् (अतिग्राह्यनामका ग्रहा विकतावप्यति-

दिश्यन्त इति प्रतिपादनम्), उपस्तरणावभिधारणाभ्यां सहैव चतुरवदान-स्यावश्यकताप्रतिपादनम् (पुरोडाशस्य न चतुरवदानमिति प्रतिपादनम्), उपांशुयाजेऽपि चतुरवत्तस्यावश्यकताप्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासयोराग्ने-यैन्द्रयोरनुवादप्रतिपादनम्, (आग्नेय ऐन्द्राग्नश्चोभौ पुरोडाशौ दर्शपूर्ण-मासगत पुरोडाशाभ्यां न व्यतिरिक्ताविति प्रतिपादनम्), उपांशुयाजस्य ध्रौवाज्यद्रव्यताप्रतिपादनम् (ध्रुवाज्यमेवोपांशुयागे द्रव्यमिति प्रतिपादनम्), उपांशुयागस्य प्राकृतदेवतानियमप्रतिपादनम् (उपांशुयागे दर्शपूर्ण-मासतन्त्रपठिता एव काचिद्देवतेति प्रतिपादनम्), उपांशुयाजस्य विष्ण्वा-दिदेवताकत्वपौर्णमासीकर्तव्यत्वयोः प्रतिपादनम् (एकपुरोडाशायामप्यु-यांशुयाजप्रतिपादनम्) एकपुरोडाशाया याजप्रतिपादनम्, एकपुरोडाशाया-मपि भवत्युपांशुयाज इति प्रतिपादनम् ।

घ) प्रकरणे

आग्नेयादीनां समुदितानां तन्त्रेण स्वकर्मफलकत्वप्रतिपादनम् (दर्शपूर्णमासयो षण्णामाग्नेयादीनां यागानामेकमेवफलमिति प्रतिपादनम्), अङ्गानामेककार्यप्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासयोः प्रयाजादीनामङ्गार्थं संभूय प्रधानस्योपकारकर्तृत्वमिति प्रतिपादनम् (प्रधानकर्म सकलाङ्गयुक्तं कर्तव्यमिति च प्रतिपादनम्), काम्यकर्मणां भूयोऽभ्यासप्रतिपादनम् (फलोद्देश्येन क्रियमाणं फलाकाङ्क्षानुसारेण भूयोभूयः कुर्यादिति प्रतिपादनम्), अवघातादीनामातण्डुलनिर्वृत्तावभ्यासप्रतिपादनम्, प्रयाजादीनामङ्गानां सकृदनुष्ठानप्रतिपादनम्, बहुवचनस्य त्रित्वपरत्वे कपिञ्जलानालभेतेत्यत्र त्रयाणामेवालम्भ इति प्रतिपादनम्, उत्तरादोह-यतीत्यत्र सर्वासां गवां दोहनप्रतिपादनम्, आघाराद्यङ्गानां तन्त्रेणानुष्ठान-प्रतिपादनम्, कृष्णग्रीवयोः प्रथमतृतीययो र्भेदेन प्रदानप्रतिपादनम् (आग्नेययागः कृष्णग्रीवालम्भनरूपःपृथगनुष्ठानरूपो भवतीति प्रतिपादनम्), आग्नेयादीनां प्रधानानां तन्त्रप्रतिपादनम्, प्रधानानामे-वाग्नेयादीनां सम्बन्धेन देशकालकर्त्रादीनां तन्त्रेण प्रतिप्रधानं सम्बन्ध इति प्रतिपादनम्, अङ्गेषु प्रयाजादिषु देशादिः (देशकालकर्तारः)

प्रधानदेशादिभ्यः पृथङ्नेति प्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासेष्टिप्रभृतिषु सङ्घभेदेनाङ्गानां भेदेनानुष्ठानप्रतिपादनम् (यागत्रयसमुदायरूपे दर्शे अपरयागसमुदायरूपे पूर्णमासे च अङ्गं प्रयाजादि अभ्यसेत्, प्रतित्रिकमङ्गानां पृथगनुष्ठानं न तन्त्रेणेति प्रतिपादनम्), अध्वरकल्पानां त्रिषु सङ्घेषु अङ्गानां भेदेनानुष्ठानमिति प्रतिपादनम् (प्रातर्मध्यन्दिना-पराह्णवर्तिनां प्रधानानामङ्गान्यपि तत्रतत्रावर्तनीयानीति प्रतिपादनम्), प्राजापत्यवसाहोमानां तन्त्रेणानुष्ठानप्रतिपादनम् (यत्रानेकेषु कर्मसु देवता एकैव, तत्र वसाहोमस्तन्त्रेणानुष्ठीयते न तु प्रतिपशु अभ्यस्यत इति प्रतिपादनम्, एकादशिनगतवसाहोमस्य भेदेनानुष्ठानप्रतिपादनम्, यूपैकादशिन्यां तन्त्रेण यूपाहुत्यनुष्ठानप्रतिपादनम्, साङ्गस्यावभृथस्य अप्स्वनुष्ठानप्रतिपादनम्, वरुणप्रघासे आग्नेयादीनां मारुत्या भेदेनानुष्ठानप्रतिपादनम्, उत्तरदक्षिणविहारयोः कर्त्रभेदप्रतिपादनम्, उत्तरदक्षिणविहारयोः पत्नीसंयाजादीनां भेदेनानुष्ठानप्रतिपादनम्, वाजपेये प्राजापत्यपश्वालम्भशेषस्य ब्रह्मसमकाल उत्कर्षप्रतिपादनम्, अहीने उक्षाणामुत्सर्गस्य कर्मशेषप्रतिषेधार्थताप्रतिपादनम्, दशपेयाभिषेचनीययोर्भेदेन प्रयोगप्रतिपादनम्, वारुणीनिष्कासावभृथस्यार्थकर्मताप्रतिपादनम्, वेद्याद्यङ्गानां प्रधानकालान्यकालकर्तव्यताप्रतिपादनम्, आधानस्य तन्त्रेणानुष्ठानमिति प्रतिपादनम्, अग्नीषोमीयादियूपस्य तन्त्रेणानुष्ठानप्रतिपादनम्, यूपसंस्काराणां तन्त्रेणानुष्ठानप्रतिपादनम्, स्वरोस्तन्त्रेणानुष्ठानप्रतिपादनम्, अहर्गणे कृष्णविषाणप्रासनस्यान्त्याहनियमप्रतिपादनम्, राजसूये नानाबीजेषु वाग्विसर्गस्य चरमकालनियमप्रतिपादनम्, अग्नीषोमीये पौरोडाशिककाल एव वाग्विसर्गप्रतिपादनम्, अग्निचयनेऽभिविमोकस्य मतभेदेन व्यवस्थाप्रतिपादनम्, उपसत्कालस्य सुब्रह्मण्याह्वानस्य तन्त्रेणानुष्ठानप्रतिपादनम्, सुत्याकालीनसुब्रह्मण्याह्वानस्य भेदेनानुष्ठानम् इति प्रतिपादनम्, देशपात्रर्त्विजां मन्त्रप्रयोगे पूर्वदेशाद्यादानस्यैच्छिकताप्रतिपादनम्, पात्राणां तन्त्रस्य नियमप्रतिपादनम् (यज्ञियानां पात्राणामामरणं यत्नेन रक्षणमिति प्रतिपादनम्), तेषां पात्राणां धारण-

मग्न्याधानत इति प्रतिपादनञ्च, सर्वसोमानामुपरिष्टात् प्राजापत्यप्रयाज-प्रतिपादनम्, सवनीयपुरोडाशे देवतोत्कर्षप्रतिपादनम्, (सूक्तवाके उत्कृष्टे सति पौरोडाशिकदेवतावाचिशब्दा उत्कृष्येरन्निति प्रतिपादनम्), राजसूये सौमापौष्णादिकेऽङ्गानां भेदेनानुष्ठानप्रतिपादनम्, दक्षिणाभेदे तन्त्राणाम् (अङ्गानाम्) भेद इति प्रतिपादनम्, राजसूये कर्तुस्तन्त्रता-प्रतिपादननम्, राजसूये ऋत्विजां वृतानां भेदो नेति प्रतिपादनम्, अवेष्टावङ्गानां भेदप्रतिपादनम्, अवेष्टौ यागे प्रयोगेऽनुष्ठाने च तन्त्रन्न किन्तु भेद इति प्रतिपादनम्, पवमानेष्टिहविषां भेदेनानुष्ठानप्रतिपादनम्, द्वादशाहे दीक्षोपसत्सुत्यानां प्रत्येकस्य द्वादशाहताप्रतिपादनम् (द्वादशाहे दीक्षो-पसदित्यादेः स्वस्थाने एव वृद्धिः द्वादशदीक्षा द्वादश उपसद इत्येवं क्रमेणैव प्राकृतसंख्यावृद्धिप्रतिपादनम्), प्रधानैरपृथक्कालानामङ्गानां भेदेनानुष्ठानप्रतिपादनम्, (दीक्षादीन्यन्यस्मिन् कालेऽनुष्ठेयानि, सुत्यानि तु प्रधानसमकालानि तस्माद् भेदेनानुष्ठानमिति प्रतिपादनम्), उपसत्काले सुब्रह्मण्याह्वानस्याविकारेण कर्तव्यताप्रतिपादनम्, सुब्रह्मण्याह्वाने सुत्याहानां भेदेनानुष्ठानं न भवतीति प्रतिपादनम्, वाजपेये प्राजापत्येषु कुम्भ्यादीनां तन्त्रताप्रतिपादनम् (अनेकपशूनां समीपे कुम्भी एकैव तस्याः तन्त्रतेति प्रतिपादनम्), भिन्नदेवताकेष्वपि शूलादीनां तन्त्रता-प्रतिपादनम्, भिन्नजातिषु कुम्भ्यादीनां भेदेनानुष्ठानप्रतिपादनम्, अश्वपति-ग्रहेष्टौप्रतिपुरोडाशं कपालभेदप्रतिपादनम्, व्रीह्यवहननादौ प्रतिप्रहारं मन्त्रस्यानावृत्तिप्रतिपादनम्, नानाबीजेष्टौ प्रतिप्रहारं मन्त्रावृत्तिप्रतिपादनम्, कण्डूयनमन्त्रस्यानावृत्तिप्रतिपादनम्, स्वप्नादिमन्त्रानावृत्तिप्रतिपादनम्, दीक्षितस्य प्रयाणे मन्त्रानावृत्तिप्रतिपादनम्, उपरवमन्त्रस्यावृत्ति-प्रतिपादनम्, हविष्कृदादिमन्त्राणामावृत्तिप्रतिपादनम्।

ङ) प्रकरणे

अग्नीषोमीयप्रयाजादिभिः पुरोडास्योपकारप्रतिपादनम्, पुरोडाशे आज्यभागयोः कर्तव्यताप्रतिपादनम् (पशुपुरोडाशआज्यभागकर्तव्यता-प्रतिपादनम्), सोमे दार्शिकवेद्यकरणप्रतिपादनम् (सोमयागे दर्शपूर्ण-

मासाद्यर्थं पृथग्वेदिः न कार्येति प्रतिपादनम्), सौम्यचर्वादिहोमस्यैष्टिक-पात्रैरनुष्ठानप्रतिपादनम्, शामित्रे पशुपुरोडाशश्रपणाभावप्रतिपादनम्, कौण्डपायिनामयनेऽग्निहोत्रद्रव्यस्य प्राजाहिते श्रपणप्रतिपादनम्, हविर्धानशकटान्यशकटेनौषधजनकपुरोडाशनिर्वापप्रतिपादनम् (प्रायणीयादिषु दीक्षाजागरस्याभावप्रतिपादनम्), विहारभेदेन मन्त्रभेद-प्रतिपादनम्, दीक्षणीयाष्वग्न्यन्वाधानस्याभावप्रतिपादनम्, दीक्षणीयादिषु व्रतोपायनाभावप्रतिपादनम्, ऐष्टिकेष्वग्न्याधानानुष्ठानप्रतिपादनम्, ऐष्टिकेषु पत्नीसंनहनाननुष्ठानप्रतिपादनम् (सोमाङ्गेष्टौ पत्न्याः सन्नाहो नेति प्रतिपादनम्), ऐष्टिकेषु आरण्यभोजनाभावप्रतिपादनम्, ऐष्टिकेषु शेषभक्षस्य संस्कारार्थतया कर्तव्यत्वप्रतिपादनम्, ऐष्टिकेषु होतुर्वरण-सद्भावप्रतिपादनम्, आतिथ्यायां बर्हिषः प्रतिकर्मप्रोक्षणाभावप्रतिपादनम्, आतिथ्यायां स्तरणमन्त्रावृत्तिप्रतिपादनम्, बर्हिषो देशान्तरनयने संहनन-हरणमन्त्रयोरप्रयोगप्रतिपादनम्, तन्त्रिनिर्णयः विहाराग्नेर्वैदिककर्म मात्रार्थताप्रतिपादनम्। गार्हपत्यदक्षिणाहवनीयरूपविहारशब्दवाच्येऽग्नौ वैदिकमेव कर्म कर्तव्यमिति प्रतिपादनम्, सवनीयपशौ पशुपुरोडाशस्य कर्तव्यताप्रतिपादनम्, सवनीयपुरोडाशे हविष्कृदाह्वानस्याभावप्रतिपादनम्, तृतीयसवने हविष्कृदाह्वानस्य न पुनरावृत्तिरिति प्रतिपादनम्, निशि यज्ञे अमावस्यातन्त्रप्रयोगप्रतिपादनम्, निशियागे दर्शयागस्येतिकर्तव्यता प्रसङ्गेन वर्तत इति प्रतिपादनम्, विकृतिषु आरम्भणीयानुष्ठानप्रतिपादनम्, दर्शपूर्ण-मासयोः प्रथमप्रयोगे कर्तव्या आरम्भणीया सौर्यादिविकृतिष्वपि कर्तव्येति प्रतिपादनम्, प्रधानानां धर्मविरोधे बहूनां धर्मानुष्ठानप्रतिपादनम्, बहूनां प्रधानानां विरुद्धधर्माणां प्रसक्तौ सत्याम् (बहूनामनुगुणो यो धर्मः स ग्राह्य इति प्रतिपादनम्), तुल्यसंख्याकानां धर्मविरोधे प्रथमस्यैव-धर्मानुष्ठानप्रतिपादनम्, अङ्गगुणविरोधे प्रधानगुणस्यैव प्राबल्यप्रतिपादनम्, परिधौ परिधियूपोभयधर्मानुष्ठानप्रतिपादनम्, परिधौ विरोधियूपधर्मान-नुष्ठानप्रतिपादनम्, सवनीयपुरोडाशयोः पशोरेवतन्त्रिताप्रतिपादनम्,

सवनीयपशौ पशोरेव प्रयोगः पशुरेवात्रतन्त्री पुरोडाशस्तु तन्मध्यपाती प्रासङ्ग्येवेति प्रतिपादनम्, समानतन्त्रप्रकृतिविकृत्योर्विकृतित- न्त्रानुष्ठान-प्रतिपादनम्, यदा नित्यकाम्ययोः प्रकृतिविकृत्योरनुष्ठानसहभावस्तदा वैकृतमेवानुष्ठेयमिति प्रतिपादनम्, आग्रायणे प्रसूनबर्हिषामेव ग्रहण-प्रतिपादनम्, द्यावापृथिव्यादीनां सर्वेषामेव तन्त्रित्वप्रतिपादनम्, समुच्चयतदपवादभूतविकल्पविचारः, अष्टरात्रे वत्सत्वगहतवाससोः समुच्चयप्रतिपादनम्, अनुनिर्वाप्यपुरोडाशानां पुरोडाशस्यैव तन्त्रत्व-प्रतिपादनम्, अनुनिर्वाप्याणामष्टहविषां तन्त्रं पुरोडाशे न निविशते, पुरोडाशे स्वकीया धर्मा अनुष्ठीयन्त इति प्रतिपादनम्, भिन्नोपकाराणां गुणानां समुच्चयप्रतिपादनम्, प्रयोजनैक्ये गुणानां विकल्पप्रतिपादनम्, वैगुण्यसमाधानार्थानां प्रायश्चित्तानां विकल्पप्रतिपादनम्, प्रायश्चित्तानैकत्वे विकल्पप्रतिपादनम्, नैमित्तिकप्रायश्चित्तानां समुच्चयप्रतिपादनम्, कर्मकाले अनध्यायेऽपि मन्त्राणां प्रयोगप्रतिपादनम्, कर्मणि प्रवचनस्वरेणैव मन्त्रोच्चारणप्रतिपादनम्, ब्राह्मणोत्पन्नमन्त्रस्य भाषिकस्वरेणैवोच्चारणमिति प्रतिपादनम्, भाषिकस्वरः तत्तच्छाखीय ब्राह्मणस्वरः, मन्त्राणां पठना-नन्तरमेव पदार्थानुष्ठानप्रतिपादनम्, वसोर्धारायां मन्त्रान्ते कर्मसन्निपात-प्रतिपादनम्, आघारेऽपि मन्त्रान्ते कर्मसन्निपातप्रतिपादनम्, एककार्य-मन्त्राणां विकल्पप्रतिपादनम्, संख्याविहितमन्त्राणां सम्मुच्चयप्रतिपादनम्, ब्राह्मणविहितमन्त्राणां विकल्पप्रतिपादनम्, हौत्राणां मन्त्राणां समुच्चय-प्रतिपादनम्, विकल्पतदपवादसमुच्चयविचारः, जपस्तुत्याशीरभि-धानानां समुच्चयप्रतिपादनम्, सोमक्रयसाधनानामजादीनां समुच्चय-प्रतिपादनम्, अयजनादिप्रतिपत्तिकर्मणां समुच्चयप्रतिपादनम्, आधाने विविधसंख्याकानां दक्षिणानां विकल्पप्रतिपादनम्, पशुगणेषु जाघनीनां विकल्पप्रतिपादनम् (जाघनीशब्दःपुच्छवाची) उखायां काम्येन नित्याग्ने-र्विकारप्रतिपादनम्, काम्येन नित्यस्य निवृत्तिः, वृक्षादाहृतोऽग्नि हखायां धृतमग्निं बाधत इति प्रतिपादनम्, वैकारिकाग्नेराहवनीयत्वाभाव-

प्रतिपादनम्, वैकारिकाग्नेराधानिकसंस्काराभावप्रतिपादनम्, नित्यस्योख्य-स्याग्नेरधारणप्रतिपादनम्, सत्रे शुक्रस्पर्शादीनामेककर्तृकत्वप्रतिपादनम् (सत्रादौ बहुकर्तृके कर्मणि क्रतुगतग्रहादिसंस्कारार्थं याजमानं कर्म तदेकेनैव यजमानेन कर्तव्यं न सर्वैरिति प्रतिपादनम्, अहीने शुक्रस्य स्पर्शादौ यस्यकस्यचिद् यजमानस्य कर्तृत्वप्रतिपादनम्, सत्रे शुक्रस्पर्शादौ गृहपतेरेव कर्तृत्वप्रतिपादनम्, सत्रेऽञ्जनादिसंस्कारणां सर्वगामित्व-प्रतिपादनम्, यजमानर्त्विज्ययोरार्त्विज्यस्यैव बलवत्त्वप्रतिपादनम्, ब्राह्मणस्यैवार्त्विज्याधिकारप्रतिपादनम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. शास्त्रदीपिका (शास्त्रदीपिकाया दशमैकादशद्वादशाध्यायाः)

सन्दर्भग्रन्थाः

१. मीमांसामयूख - प्रा. चूडानाथभट्टराय ।

२. मीमांसासूत्रस्य शाबरभाष्यम्- (दशमैकादशद्वादशाध्यायाः) ।

३. अध्वरमीमांसाकुतूहलवृत्तेर्दशमैकादशद्वादशाध्यायाः ।

४. तन्त्ररत्नस्य पार्थसारथिमिश्ररचितस्य दशमैकादशद्वादशाध्यायाः।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकाः	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - धर्मलक्षणप्रमाणकर्मभेदशेषशेषिभावपदार्थपरिमाणचिन्तनानुष्ठेयपदार्थानुष्ठानक्रमनिरूपणम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	धर्मजिज्ञासाविचारतो व्यवेताननुषङ्गविचारान्तम्	३६	२०
ख	अङ्गापूर्वभेदप्रतिपादनत एकादशाधिकरणोक्तविनियोगस्योपसंहार इति प्रतिपादनान्तम्	३६	२०
ग	उच्चैस्त्वादीनां वेदधर्मताप्रतिपादनतो दीक्षणीयादिधर्माणामग्निष्टोमाङ्गताप्रतिपादनान्तम्	३६	२०
घ	वर्हिरादीनां दर्शपौर्णमासतदङ्गोभयाङ्गताप्रतिपादनतो वर्हिष आतिथ्यादिसाधारण्यप्रतिपादनान्तम्	३६	२०
ङ	द्रव्यसंस्कारकर्मणां क्रत्वर्थता प्रतिपादनतः सोमविकाराणां दर्शपूर्णमासात् पूर्वं कर्तव्यताप्रतिपादनान्तम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

धर्मजिज्ञासाविचारः, धर्मलक्षणविचारधर्मप्रमाण्यपरीक्षाविचारः, धर्मे प्रत्यक्षस्याप्रामाण्यप्रतिपादनम्, धर्मे वेदप्रामाण्यप्रतिपादनम्, शब्दनित्यत्वप्रतिपादनम्, वेदस्यार्थप्रत्यायकताप्रतिपादनम्, वेदस्यापौरुषेयत्वप्रतिपादनम्, अर्थवादप्रामाण्यप्रतिपादनम्, विधिवन्निगदविचारः हेतुवन्निगदविचारः, मन्त्रलिङ्गप्रतिपादनम्, स्मृतिप्रामाण्यप्रतिपादनम्, श्रुतिप्राबल्यप्रतिपादनम्, द्रष्टमूलकस्मृत्यप्रामाण्यप्रतिपादनम्, पदार्थप्राबल्यप्रतिपादनम्, शास्त्रप्रसिद्धपदार्थप्रामाण्यप्रतिपादनम्, म्लेच्छप्रसिद्धार्थप्रमाण्यप्रतिपादनम्, कल्पसूत्रास्वतः प्रामाण्यप्रतिपादंनम्, होलाकादि-

विचारः सामान्यश्रुतिकल्पनाप्रतिपादनम्, साधुपदशब्दप्रयुक्तिप्रतिपादनम्, आकृतिशक्तिप्रतिपादनम्, उद्भिदादिशब्दानां यागनामधेयताप्रतिपादनम्, चित्रादिशब्दानां यागनामधेयताप्रतिपादनम्, अग्निहोत्रादिशब्दानां यागनामधेयताप्रतिपादनम्, श्येनादिशब्दानां यागनामधेयताप्रतिपादनम्, वाजपेयादिशब्दानां यागनामधेयताप्रतिपादनम्, आग्नेयादिनां नामताप्रतिपादनम्, बर्हिरादिशब्दानां जातिवाचित्वप्रतिपादनम्, प्रोक्षण्यादिपदानां यौगिकत्त्वप्रतिपादनम्, निर्मन्थ्यशब्दस्य यौगिकत्त्वप्रतिपादनम्, वैश्वदेवादिशब्दानां नामधेयताप्रतिपादनम्, वैश्वानरेऽष्टत्वाद्यर्थवादताप्रतिपादनम्, यजमानशब्दस्य प्रस्तरादिस्तुत्यर्थताप्रतिपादनम्, आग्नेयादिशब्दानां ब्राह्मणादिस्तुत्यर्थताप्रतिपादनम्, यूपादिशब्दानां यजमानस्तुत्यर्थताप्रतिपादनम्, अपश्वादिशब्दानां गवादिप्रशंसार्थताप्रतिपादनम्, बाहुल्येन सृष्टिव्यपदेशविचारः भ्रमाधिकरणम्, प्राणभृदादिशब्दानां स्तुत्यर्थताप्रतिपादनम्, वाक्यशेषेण संदिग्धार्थतानिरूपणम्, सामर्थ्यानुसारेणाव्यवस्थितानां व्यवस्थाप्रतिपादनम्, अपूर्वस्याऽऽख्यातपदप्रतिपाद्यताप्रतिपादनम्, अपूर्वस्यास्तिताप्रतिपादनम्, कर्मणां गुणप्रधानभावविभागप्रतिपादनम्, सम्मार्जनादीनामप्रधानताप्रतिपादनम्, स्तोत्रादिप्राधान्यप्रतिपादनम्, मन्त्राविधायकत्वप्रतिपादनम्, मन्त्रनिर्वचनम्, ब्राह्मणनिर्वचनम्, उहाद्यमन्त्रताप्रतिपादनम्, ऋग्लक्षणम्, सामलक्षणम्, यजुर्लक्षणम्, निगदानां यजुष्ट्वाधिकरणम्, एकवाक्यत्वलक्षणाधिकरणम्, वाक्यभेदाधिकरणम्, अनुषङ्गाधिकरणम्, व्यवेताननुषङ्गप्रतिपादनम्।

ख) प्रकरणे

अङ्गापूर्वभेदप्रतिपादनम्, समिदाद्यपूर्वभेदप्रतिपादनम्, आघाराद्याग्नेयादीनामङ्गाङ्गिभावप्रतिपादनम्, उपांशुयाजापूर्वताप्रतिपादनम्, आघाराद्यपूर्वताप्रतिपादनम्, पशुशोमापूर्वताप्रतिपादनम्, संख्याकृतकर्मभेदप्रतिपादनम्, संज्ञाकृतकर्मभेदप्रतिपादनम्, देवताभेदकृतकर्मभेदप्रतिपादनम्, द्रव्यविशेषानुक्तिकृतकर्मैक्यप्रतिपादनम्, दध्यादि-द्रव्यसफलत्वप्रतिपादनम्, वारवन्तीयादीनां कर्मान्तरताप्रतिपादनम्, सौभरनिधनयोः कामैक्यप्रतिपादनम्, ग्रहागताया ज्योतिष्टोमाऽङ्गताप्रतिपादनम्,

अवेष्टेः क्रत्वन्तरताप्रतिपादनम्, आधानस्य विधेयत्वप्रतिपादनम्, दाक्षयणादीनां गुणताप्रतिपादनम्, द्रव्यदेवतायुक्तानां यागान्तरताप्रतिपादनम्, वत्सालम्भादीनां संस्कारताप्रतिपादनम्, नैवारचरोराधानर्थताप्रतिपादनम्, त्वाष्ट्रपात्नीवतस्य पर्यग्निकरणगुणकत्वप्रतिपादनम्, अदाभ्यादीनां ग्रहनामताप्रतिपादनम्, अग्निचयनस्य संस्कारता प्रतिपादनम्, मासाग्निहोत्रादीनां क्रत्वन्तरताप्रतिपादनम्, आग्नेयादिकाम्येष्ट्यधिकरणम्, अवेष्टेरन्नाद्यफलकत्व प्रतिपादनम्, आग्नेयद्विरुक्तेः स्तुत्यर्थताप्रतिपादनम्, यावज्जीविकाग्निहोत्रप्रतिपादनम्, सर्वशाखाप्रत्ययैककर्मताप्रतिपादनम्, प्रतिज्ञाधिकरणम्, शेषत्वकारणसहितशेषलक्षणप्रतिपादनम्, शेषलक्ष्यविचारः, निर्वपणादीनामर्थाऽनुसारेण व्यवस्थितविषयताप्रतिपादनम्, स्फ्यादीनां संयोगानुसारेण व्यवस्थितत्वप्रतिपादनम्, आरुण्यादिगुणानामसङ्कीर्णताप्रतिपादनम्, सर्वेषां ग्रहादीनां सम्मार्गाद्यधिकरणम्, चमसादौ सम्मार्गाद्यप्रयोगप्रतिपादनम्, सप्तदशारत्नितायाः पशुधर्मताप्रतिपादनम्, अभिक्रमणादीनां प्रयाजमात्राङ्गताप्रतिपादनम्, उपवीतस्य प्राकरणिकाङ्गताप्रतिपादनम्, वारणवैकङ्कतादिपात्राणां कृत्स्नयागगुणताप्रतिपादनम्, वार्त्रघ्न्याद्यनुवाक्यानामाज्यभागाङ्गताप्रतिपादनम्, मुष्टीकरणादीनां कृत्स्नप्राकरणिकाङ्गताप्रतिपादनम्, चतुर्धा करणस्याग्नेयमात्राङ्गताप्रतिपादनम्, लवनप्रकाशकमन्त्राणां मुख्ये विनियोगप्रतिपादनम्, इन्द्रप्रकाशकमन्त्राणां गार्हपत्ये विनियोगप्रतिपादनम्, आह्वानप्रकाशकमन्त्राणामाह्वाने विनियोग-प्रतिपादनम्, अग्निविहरणादिप्रकाशमन्त्राणां तत्रैव विनियोगप्रतिपादनम्, सूक्तवाकस्य प्रस्तरप्रहरणाङ्गताप्रतिपादनम्, सूक्तावाकानामर्थानुसारेण विनियोगप्रतिपादनम्, काम्ययाज्यानुवाक्याकाण्डानां काम्यमन्त्राङ्गताप्रतिपादनम्, आग्नीध्रोपस्थाने प्राकृतानां मन्त्राणां विनियोगप्रतिप्रादनम्, भक्षमन्त्राणां यथालिङ्गं ग्रहणादौ विनियोगप्रतिपादनम्, मन्द्राभिमूतिरित्यादेर्भक्षयामीत्यन्तस्यैकशास्त्रताप्रतिपादनम्, इन्द्रपीतस्येत्यादिमन्त्राणां सर्वेषु भक्षणं ब्रह्म विनियोगप्रतिपादनम्, अभ्युन्नीतसोमभक्षणे इन्द्रस्याप्युपलक्षणप्रतिपादनम्, पात्नीवतशेषभक्षणे त्वष्टुरनुपलक्षणीयताप्रतिपादनम्,

पात्नीवतशेषभक्षे त्रिंशतोऽनुपलक्षणप्रतिपादनम्, भक्षणेऽनुवषट्कार-देवताया अनुपलक्षणप्रतिपादनम्, अनैन्द्राणाममन्त्रकभक्षणप्रतिपादनम्, ऐन्द्राग्नभक्षस्यामन्त्रकताप्रतिपादनम्, गायत्रच्छन्दस इत्यादिमन्त्राणा-मनेकच्छन्दस्के विनियोगप्रतिपादनम्, एकादशाधिकरणोक्तविनियोगस्यो-पसंहारविचारः ।

ग) प्रकरणे

उच्चैस्त्वादीनां वेदधर्मताप्रतिपादनम्, आधाने गानस्योपांशुता-प्रतिपादनम्, ज्योतिष्टोमस्य याजुर्वैदिकताप्रतिपादनम्, प्रकरणस्य विनियो-जकताप्रतिपादनम्, क्रमस्य विनियोगकताप्रतिपादनम्, समाख्याया-विनियोजकताप्रतिपादनम्, श्रुत्यादीनां पूर्वपूर्वबलीयस्त्वप्रतिपादनम्, द्वादशोपसत्ताया अहीनाङ्गताप्रतिपादनम्, कुलायादौ प्रतिपदोरुत्कर्ष-प्रतिपादनम्, जाघन्याः प्रकरणादिषूत्कर्षप्रतिपादनम्, सन्तर्दनस्य संस्था-निवेशप्रतिपादनम्, प्रवर्ग्यनिषेधस्य प्रथमप्रयोगविषयताप्रतिपादनम्, पौष्णपेषणस्य विकृतौ विनियोगप्रतिपादनम्, पौष्णपेषणस्य चरावे-वनिवेशप्रतिपादनम्, पौष्णपेषणस्यैकदेवत्ये निवेशप्रतिपादनम्, निवीतस्याऽर्थवादताप्रतिपादनम्, दिग्विभागस्याऽनुवादताप्रतिपादनम्, परुषिदितादीनामनुवादताप्रतिपादनम्, अनृतवदननिषेधस्य क्रतुधर्मता-प्रतिपादनम्, जञ्जभ्यमान धर्माणां प्रकरणे निवेशप्रतिपादनम्, अवगोरणा-दीनां पुमर्थताप्रतिपादनम्, मलवद्वासः संवादनिषेधस्य पुरुषधर्मता-प्रतिपादनम्, सुवर्णधारणादीनां पुरुषधर्मताप्रतिपादनम्, जयादीनां वैदिक-कर्माङ्गताप्रतिपादनम्, वैदिकाश्वप्रतिग्रह इति कर्तव्यताप्रतिपादनम्, दातुर्वारुणीष्ट्यधिकरणम्, वैदिकपानव्यापदि सौमेन्द्रचरुविधानप्रतिपादनम्, सौमेन्द्रचरोर्यजमानपानव्यापद्विषयताप्रतिपादनम्, आग्नेयाष्टकपालचरोर-वदानमात्रस्य होतव्यताप्रतिपादनम्, सर्वशेषैः स्विष्टकृदनुष्ठानप्रतिपादनम्, प्राथमिकशेषात् स्विष्टकृदाद्यनुष्ठानप्रतिपादनम्, पुरोडाशविभागस्य भक्षार्थताप्रतिपादनम्, ध्रुवाज्यादिभिःस्विष्टकृदादिशेषाननुष्ठानप्रतिपादनम्, साकम्प्रस्थायीये शेषकर्माननुष्ठानप्रतिपादनम्, सौत्रामण्यां शेषकर्मानुष्ठान-प्रतिपादनम्, सर्वपृष्ठेष्टौ स्विष्टकृदिडादीनां सकृदनुष्ठानप्रतिपादनम्,

ऐन्द्रवायवग्रहे द्विःशेषभक्षणप्रतिपादनम्, सोमे शेषभक्षणप्रतिपादनम्, चमसिनां शेषभक्षणप्रतिपादनम्, उद्गातॄणां सहसुब्रह्मण्येन भक्षप्रतिपादनम्, ग्रावस्तुतोऽपि सोमभक्षप्रतिपादनम्, वषट्करणस्य भक्षनिमित्तताप्रतिपादनम्, होमाभिषवयोरपि भक्षनिमित्ततप्रतिपादनम्, वषट्कर्त्रादीनां चमसे सोमभक्षप्रतिपादनम्, होतुः प्रथमभक्षप्रतिपादनम्, भक्षस्यानुज्ञापूर्वकत्वप्रतिपादनम्, वैदिकवचनेनानुज्ञापनाप्रतिपादनम्, वैदिकवाक्येन प्रतिवचनप्रतिपादनम्, एकपात्राणामनुज्ञापनप्रतिपादनम्, स्वयंयष्टुर्भक्षास्तित्वप्रतिपादनम्, फलचमसस्य इज्याविकारताप्रतिपादनम्, ब्राह्मणानामेव राजन्यचमसाऽनुप्रसर्पणप्रतिपादनम्, श्रुवादिषु खादिरतादिविधेः प्रकृतिगामिताप्रतिपादनम्, सामिधेनीनां सप्तदशसंख्याया विकृतिगामिताप्रतिपादनम्, गोदोहनादीनां प्रकृतिगामिताप्रतिपादनम्, आधानस्य पवमानेष्ट्यऽनङ्गताप्रतिपादनम्, आधानस्य सर्वार्थताप्रतिपादनम्, पवमानेष्टीनामसंस्कृतेऽग्नौ कर्तव्यताप्रतिपादनम्, उपाकरणादीनामग्नीषोमीयधर्मताप्रतिपादनम्, शाखाहरणादीनामुभयदोहधर्मता प्रतिपादनम्, सादनादीनां सवनत्रयधर्मताप्रतिपादनम्, रशनात्रिवृत्वादीनां पशुधर्मताप्रतिपादनम्, अश्वदाभ्ययोरपि सादनादिधर्मवत्वप्रतिपादनम्, चित्रिण्यादीष्टकानामग्न्यङ्गताप्रतिपादनम्, मानोपावहरणादीनां सोममात्रधर्मताप्रतिपादनम्, प्रतिनिधिष्वपि मुख्यधर्मानुष्ठानप्रतिपादनम्, श्रुतेष्वपि प्रतिनिधिषु मुख्यधर्मानुष्ठानप्रतिपादनम्, दीक्षणीयादिधर्माणामग्निष्टोमाङ्गताप्रतिपादनम् ।

घ) प्रकरणे

बर्हिरादीनां दर्शपौर्णमासतदङ्गोभयाङ्गताप्रतिपादनम्, स्वामिसंस्काराणां प्रधानार्थताप्रतिपादनम्, सौमिकवेद्यादीनामङ्गप्रधानोभयाङ्गताप्रतिपादनम्, अभिमर्शनस्याङ्गप्रधानोभयाङ्गताप्रतिपादनम्, दीक्षादक्षिणयोः प्रधानार्थताप्रतिपादनम्, अन्तर्वेदेर्यूपानङ्गताप्रतिपादनम्, हविर्धानस्य सामिधेन्यनङ्गताप्रतिपादनम्, अङ्गानामन्यद्वाराऽनुष्ठानप्रतिपादनम्, परिक्रीतानामृत्विजां संख्याविशेषनियमप्रतिपादनम्, चमसाध्वर्यूणां पृथक्त्वप्रतिपादनम्, चमसाध्वर्यूणां बहुत्वनियमप्रतिपादनम्,

चमसाध्वर्यूणां दशसंख्यानियमप्रतिपादनम्, शमितुरपृथक्त्वप्रतिपादनम्, उपगाऽपृथक्त्वप्रतिपादनम्, सोमविक्रेतुः पृथक्त्वंप्रतिपादनम्, ऋत्विगितिनाम्नोऽसर्वगामिताप्रतिपादनम्, दीक्षादक्षिणावाक्योक्तानामेव ब्रह्मादीनां सप्तदशर्त्विक्त्वप्रतिपादनम्, ऋत्विजां स्वामिसप्तदशत्वप्रतिपादनम्, अग्नेः प्रकृतिविकृतिसर्वार्थताप्रतिपादनम्, आध्वर्यवादिष्वेवाध्वर्य्वादीनां कर्तृतानियमप्रतिपादनम्, समाख्याऽऽयातकर्तृत्वस्यापि क्वचिद् बाधप्रतिपादनम्, समुच्चितयोरनुवचनप्रैषयोर्मैत्रावरुणकर्तृकत्त्वप्रतिपादनम्, चमसहोमेऽध्वर्य्वोः कर्तृताप्रतिपादनम्, श्येनवाजपेययोरनेककर्तृकताप्रतिपादनम्, क्रयस्य स्वामिकर्मताप्रतिपादनम्, वपनादिसंस्काराणां याजमानताप्रतिपादनम्, तपसो याजमानताप्रतिपादनम्, लौहितोष्णीषताऽऽदीनां सर्वर्त्विग्धर्मता प्रतिपादनम्, वृष्टिकामनाया याजमानताप्रतिपादनम् आयुर्दादिमन्त्राणां याजमानताप्रतिपादनम्, द्वाम्नातस्योभयप्रयोज्यताप्रतिपादनम्, अभिज्ञस्यैव वाचयितव्यताप्रतिपादनम्, द्वादशद्वन्द्वानाम् आध्वर्यवत्वप्रतिपादनम्, होतुराध्वर्यवकरणमन्त्रानुष्ठातृत्वप्रतिपादनम्, प्रैषप्रैषार्थयोः पृथक्कर्तृकत्वप्रतिपादनम्, प्रैषप्रैषार्थयोर्यथाक्रममाध्वर्यवाग्नीध्रताप्रतिपादनम्, करणमन्त्रेषु स्वामिफलस्याशासितव्यताप्रतिपादनम्, करणमन्त्रेषु कर्मार्थफलस्य ऋत्विग्धर्मताप्रतिपादनम्, द्रव्यसंस्कारस्याङ्गप्रधानार्थताप्रतिपादनम्, अपूर्वप्राकृतधर्माणां विकृतावसम्बन्धप्रतिपादनम्, विधृतिपवित्रयोः परिभोजनीयवर्हिषा कर्तव्यताप्रतिपादनम्, प्राकृतपुरोडाशादीनां निधानप्रतिपादनम्, काम्येष्टिषूपांशुत्वधर्मस्य प्रधानार्थताप्रतिपादनम्, श्येनाङ्गानां नवनीताऽऽज्यताप्रतिपादनम्, सर्वेषामेव श्येनाङ्गानां नवनीताऽऽज्यताप्रतिपादनम्, सवनीयानां मांसमयताप्रतिपादनम्, प्रतिज्ञाधिकरणम्, क्रत्वर्थपुरुषार्थलक्षणप्रतिपादनं वर्णकान्तरद्वयसहितम्, प्रजापतिव्रतानां पुरुषार्थताप्रतिपादनम्, यज्ञायुधानामनुवादताप्रतिपादनम्, पश्वेकत्वादेर्विवक्षाप्रतिपादनम्, लिङ्गस्य विवक्षिततत्वप्रतिपादनम्, आश्रयिणामदृष्टार्थताप्रतिपादनम्, समवैषम्यप्रतिपादनम्, प्रतिज्ञाधिकरणम्, तप्ते पयसि दध्यानयनस्यामिक्षाप्रयुक्तताप्रतिपादनम्, गवाऽऽनयनस्य पदकर्माप्रयुक्तता-

प्रतिपादनम्, कपालानां तुषोववापाप्रयुक्तायाः प्रतिपादनम्, शकृल्लोहितयोः पशावप्रयोक्तृत्वप्रतिपादनम्, पुरोडाशस्य स्विष्टकृदप्रयुक्ततात्प्रतिपादनम्, अभिघारणे शेषधारणतत्पात्रयोरननुष्ठानप्रतिपादनम्, समानयनस्याज्यधर्म-प्रयोजकताप्रतिपादनम्, औपभृतजौहवयोः क्रमेणोभयानुभयताप्रतिपादनम्, उपभृति द्विचतुर्गृहीताचरणप्रतिपादनम्, स्वरोश्छेदनाद्यप्रयोजकता-प्रतिपादनम्, शाखाया आहार्यताप्रतिपादनम्, छेदनस्य शाखाप्रयुक्तता-प्रतिपादनम्, शाखाप्रहरणस्य प्रतिपत्तिकर्मताप्रतिपादनम्, निनयनस्य प्रतिपत्तिकर्मताप्रतिपादनम्, दण्डदानस्याऽर्थकर्मताप्रतिपादनम्, प्रासनस्य प्रतिपत्तिकर्मताप्रतिपादनम्, अवभृथगमनस्य प्रतिपत्तिकर्मताप्रतिपादनम्, कर्तृदेशकालविधीनां नियमार्थताप्रतिपादनम्, द्रव्यगुणविधानस्य नियमार्थताप्रतिपादनम्, अवघातादिसंस्कारविधानस्य नियमार्थता-प्रतिपादनम्, यागस्वरूपनिरूपणम्, होमस्वरूपनिरूपणम्, वर्हिष आतिथ्यादिसाधारण्याधिकरणम्।

ङ) प्रकरणे

द्रव्यसंस्कारकर्मणां क्रत्वर्थताप्रतिपादनम्, नैमित्तिकानां बार्हद्-गिरादीनामनित्यार्थत्वप्रतिपादनम्, दध्यादेर्नित्यनैमित्तिकोभयार्थता-प्रतिपादनम्, पयोव्रतादीनां क्रतुधर्मताप्रतिपादनम्, विश्वजिदादीनां सफलत्वप्रतिपादनम्, विश्वजिदादीनामेकफलताप्रतिपादनम्, विश्व-जिदानीनां स्वर्गफलताप्रतिपादनम्, रात्रिसत्रस्यार्थवादिकफलवत्त्व-प्रतिपादनम्, काम्यानां यथोक्तकाम्यफलकत्वप्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासा-दीनां सर्वकामार्थताप्रतिपादनम्, दर्शपूर्णमासादीनां प्रतिफलं पृथगनुष्ठान-प्रतिपादनम्, काम्यानामैहिकामुष्मिकफलवत्त्वप्रतिपादनम्, सौत्रा-मण्यादीनां चयानाद्यङ्गताप्रतिपादनम्, वैमृधादेः पौर्णमास्याद्यङ्गता-प्रतिपादनम्, अनुयाजादीनामग्नमारुतोर्ध्वकालताप्रतिपादनम्, सोमादीनां दर्शपूर्णमासोत्तरकालताप्रतिपादनम्, वैश्वानरेष्टेः पुत्रगतफलकत्व-प्रतिपादनम्, वैश्वानरेष्टेर्जातकर्मोत्तरकालताप्रतिपादनम्, सौत्रामण्याद्यङ्गानां स्वकालकर्तव्यताप्रतिपादनम्, राजसूयेज्यानां विदेवनाद्यङ्गकत्व-

प्रतिपादनम्, विदेवनस्य कृत्स्नराजसूयाङ्गताप्रतिपादनम्, सौम्यादीनामुपसत्कालकत्वप्रतिपादनम्, आमनहोमानां सांग्रहायण्यङ्गताप्रतिपादनम्, दधिग्रहस्य नित्यताप्रतिपादनम्, वैश्वानरस्य नैमित्तिकत्वप्रतिपादनम्, षष्ठ्याश्चितेर्नैमित्तिकत्वप्रतिपादनम्, पिण्डपितृयज्ञस्यानङ्गताप्रतिपादनम्, रशनाया यूपाङ्गताप्रतिपादनम्, स्वरोः पश्वङ्गताप्रतिपादनम्, आघारादीनामङ्गताप्रतिपादनम्, ज्योतिष्टोमे दीक्षाणीयादीनामङ्गताप्रतिपादनम्, क्रमनियमप्रतिपादनं वर्णकत्रयसहितम्, क्रमस्य क्वचिदार्थिकत्वप्रतिपादनम्, क्रमस्य क्वचिदनियमप्रतिपादनम्, क्रमस्य क्वचित् पाठानुसारिताप्रतिपादनम्, क्रमस्य क्वचित् प्रथमप्रवृत्त्यनुसारिता क्वचित् स्थानानुसारिताप्रतिपादनम्, अङ्गक्रमस्य मुख्यक्रमानुसारिताप्रतिपादनम्, अङ्गेषु मुख्यक्रमापेक्षया पाठस्य बलवत्त्वप्रतिपादनम्, ब्राह्मणपाठान् मन्त्रपाठस्य बलवत्त्वप्रतिपादनम्, प्रयोगवचनाच्चोदकस्य बलवत्त्वप्रतिपादनम्, विकृतौ क्वचित् प्रकृतिधर्मानतिदेशप्रतिपादनम्, अनुयाजाद्युत्कर्षप्रयाजान्तापकर्षप्रतिपादनम्, प्रवृत्त्या प्रौक्षणादीनां सौमिकपूर्वभावित्वप्रतिपादनम्, वैकृतयूपकर्ममात्रापकर्षप्रतिपादनम्, दक्षिणाग्निकहोमानपकर्षप्रतिपादनम्, पुरोडाशाभिवासनान्तस्य दर्शेऽनपकर्षप्रतिपादनम्, सान्तपनीयाया अग्निहोत्रानुत्कर्षकताप्रतिपादनम्, उक्थ्यानुरोधेन षोडस्युत्कर्ष प्रतिपादनम्, वाजपेयपशूनां सर्वेषामेकदोपाकरणादिधर्मानुष्ठानप्रतिपादनम्, सहस्राश्वप्रतिग्रहणस्थले एकैकस्यैकदा सर्वधर्मानुष्ठानप्रतिपादनम्, मुष्टिकपालादीनां समुदायानुसमयप्रतिपादनम्, अवदानस्य प्रदानान्तानुसमयप्रतिपादनम्, अञ्जनादेः परिव्याणान्तानुसमयप्रतिपादनम्, दैवताद्यवदानेषु पदार्थानुसमयप्रतिपादनम्, नानातिजेष्टौ उलूखलादीनां तन्त्रताप्रतिपादनम्, अग्नीषोमीयपशौ प्रयाजानुयाजयोः पात्रभेदप्रतिपादनम्, नारिष्टहोमस्योपहोमपूर्वताप्रतिपादनम्, विदेवनादीनामभिषेकपूर्वताप्रतिपादनम्, सावित्रहोमादीनां दीक्षणीयापूर्वप्रयोगप्रतिपादनम्, याजमानसंस्काराणां रुक्मप्रतिमोकात् पूर्वभाविताप्रतिपादनम्, प्रयाजादीनामेकादशादिसंख्यायाः सर्वसम्पाद्यताप्रतिपादनम्,

प्रथमादीनां तिसृणामुपसदां स्वस्थानावृत्तिप्रतिपादनम्, सामिधेनीष्वागन्तूनामन्ते निवेशप्रतिपादनम्, वहिष्पवमाने आगन्तूनां पर्यासोतरकालताप्रतिपादनम्, तत्रैवागन्तूनां साम्नां मध्ये निवेशप्रतिपादनम्, ग्रहेष्टकादीनां क्रत्वग्निशेषताप्रतिपादनम्, चित्रिण्यादीनां मध्यमचितौ उपधानप्रतिपादनम्, लोकम्पृणातः पूर्वं चित्रिण्याद्युपधानप्रतिपादनम्, इष्टिसंस्कृताऽग्नावग्निहोत्राद्यनुष्ठानप्रतिपादनम्, अग्निचिद्धर्षणादिव्रतानां क्रत्वन्तेऽनुष्ठानप्रतिपादनम्, दीक्षाया इष्टिसिद्धताप्रतिपादनम्, काम्येष्टीनामनियमेनानुष्ठानप्रतिपादनम्, यज्ञानामनिष्टोमपूर्वकताप्रतिपादनम्, ज्योतिष्टोमविकाराणामग्निष्टोमपूर्वकताप्रतिपादनम्, सर्वेषामेकानेकस्तोमकतानामग्निष्टोमपूर्वकताप्रतिपादनम्, पाठक्रमापेक्षया श्रुत्यर्थयोर्बलवत्वप्रतिपादनम्, मुख्यक्रमेणाग्नेयस्य पूर्वमवदानाद्यनुष्ठानप्रतिपादनम्, इष्टिसोमयोः पौर्वापर्यानियमप्रतिपादनम्, ब्राह्मणस्यापीष्टिसोमयोः पौर्वापर्यानियमप्रतिपादनम्, आज्यस्य सोमादनुत्कर्षप्रतिपादनम्, विकृतानामैन्द्राग्नादीनां सद्यस्कालताप्रतिपादनम्, सोमात् सान्नाय्यविकारादीनामुत्कर्षप्रतिपादनम्, सोमविकाराणां दर्शपूर्णमासात् पूर्वं कर्तव्यता प्रतिपादनम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१) मीमांसादर्शने शाबरभाष्यम् – आदितः पञ्चमाध्यायपर्यन्तम् ।
द्रष्टव्यम् – शाबरभाष्ये विषयस्य सामान्यज्ञानमात्रमपेक्षितं नतु प्रतिपदव्याख्यानम् ।

सहायकग्रन्थाः

१. मीमांसामयूख – प्रा. चूडानाथभट्टरायः ।
२. मीमांसादर्शने कुतूहलवृत्तिः – वासुदेवदीक्षितविरचिता (अध्वरमीमांसाकुतूहलवृत्तावादितः पञ्चाध्यायाः) ।
३. श्लोकवार्तिकम् – कुमारिलभट्टविरचितम् ।
४. तन्त्रवार्तिकम् – कुमारिलभट्टविरचितम् ।
५. जैमिनीयन्यायमाला ।
६. मीमांसानुक्रमणिका ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम- मीमांसायां प्रभाकरमतम्, शोधपद्धतिश्च

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	धर्मजिज्ञासाविचारतः प्रमाणविचारान्तं प्रकरणम्	३६	२०
ख	शास्त्रमुखनीतिपथनयवीथीजातिनिर्णयामृत-कलाप्रकरणम्	३६	२०
ग	प्रमाणपारायणप्रकरणम्	१८	१०
घ	अनुसन्धानशब्दार्थानुसन्धानस्वरूपप्रतिपादनम्	३६	२०
ङ	आलोचनानुसन्धानभेदचिन्तनशक्तिनिरूप-णादिविचारः	३६	२०
च	कल्पनास्वोपज्ञतादिविवेचनम्, कल्पनाया अनुसन्धाने प्रयोगविवेचनञ्चेति प्रकरणम्	१८	१०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

शाबरभाष्यस्य धर्मजिज्ञासाधिकरणस्य प्रभाकरानुसारं व्याख्यानम्, शाबरभाष्यस्य धर्मलक्षणाधिकरणस्य प्रभाकरानुसारं व्याख्यानम्, निमित्तपरीक्षाधिकरणम्, प्रत्यक्षसूत्रव्याख्यानम् (प्रत्यक्ष-लक्षणाधिकरणम्), औत्पत्तिकसूत्रव्याख्यानम् तत्र वृत्तिकारमतप्रदर्शनञ्च, निरालम्बनवादविचारस्तस्य प्रभाकरमतानुसारं विशेषविचेनञ्च, अनुमान-लक्षणम्, कर्मणोऽनुमेयत्वसाधनम्, शब्दप्रमाणनिरूपणम्, उपमान-लक्षणम्, अर्थापत्तिनिरूपणम्, अनुमानतोऽर्थापत्तेर्भेदनिरूपणम्, अनुपलब्धिलक्षणम्, चित्राक्षेप ग्रन्थः, सम्बन्धाक्षेपग्रन्थः, शब्दार्थ-सम्बन्धविचारः, शब्दस्वरूपनिरूपणम्, स्फोटनिरूपणम्, स्फोटनिरा-करणम्, अर्थस्वरूपनिरूपणम्, आकृतिवादः, सम्बन्धस्वरूपनिरूपणम्, सम्बन्धनित्यत्ववादः, सम्बन्धाक्षेपपरिहारः, आत्मवादोपस्थापनम्, सुखादिभिरात्मसाधनम्, सम्बन्धनित्यतानिरूपणम्, चित्राक्षेपवाद, आत्मास्तित्वनिरूपणम्, आत्मसिद्धिनिरूपणम्, पुनरात्मवादोपस्थापनम्, आत्मसाधनोपायनिरूपणम् ।

ख) प्रकरणे

शास्त्रमुखप्रकरणस्य प्रतिपाद्यविषयनिर्देशोभाट्टमतेन मीमांसा-शास्त्रानारम्भपूर्वपक्षः, भाट्टमतेनाध्ययनविधिमुपजीव्य मीमांसाशास्त्रा-रम्भसमर्थनम्, भाट्टसम्मतपूर्वोत्तरपक्षयोर्निरासः, प्रभाकरमतेन मीमांसा-शास्त्रानारम्भपूर्वपक्षः, जरत्प्रभाकरमतेन पूर्वपक्षस्तन्निरासश्च, शालिकमतेन पूर्वपक्षः शालिकमतेन सिद्धान्तः, जरत्प्राभाकरमतेन सिद्धान्तवर्णनम्, गुरुमतेन मीमांसाशास्त्रारम्भसमर्थनमुपसंहारश्च, शब्दस्यार्थासंस्पर्शित्व-शङ्कोत्थापनम्, शब्दस्यार्थासंस्पर्शित्वशङ्कानिरासरूप प्रकरणार्थप्रतिज्ञो-पस्थापनम्, शब्दस्यार्थास्पर्शित्वे पूर्वपक्षः, शब्दस्यार्थासंस्पर्शित्वे उत्तरपक्षः, सर्वज्ञानं यथार्थमिति प्रतिज्ञोपस्थापनम्, सर्वं ज्ञानं यथार्थ-मित्यत्राऽन्यथाख्यातिवादिमतेन पूर्वपक्षः, अख्यातिवादसिद्धान्तः, तिक्तो गुडः पीतश्शङ्खः, अलातचक्रम्, स्थाणुर्वा पुरुषो वेत्यादीनां यथार्थत्व-

समर्थनम्, सर्वं ज्ञानं यथार्थमिति प्रतिज्ञायां सिद्धसाधनदृष्टान्तासिद्धि-वारणम्, जातिनिर्णयप्रकरणप्रतिपाद्यविषयनिर्देशः, जातिर्विकल्पविल-सितमिति बौद्धमतेन पूर्वपक्षोपन्यासः, जातिविषये प्रभाकरसिद्धान्तनिर्देशः, सौगतपूर्वपक्षस्य जातिव्यक्त्योर्व्यतिरेकाव्यतिरेकजातेन विस्तरेणो-पादानम्, बौद्धमुखेन वैशेषिकसिद्धान्तनिराकरणम्, सौगतपूर्वपक्षस्यो-पसंहारः, प्रभाकरमतेन जातिविषये सिद्धान्तकथनम्, जातिनिरूपणप्रसङ्गेन प्रभाकरसम्मतनवपदार्थनिरूपणम्, द्रव्यगुणकर्मसामान्यसमवाय-शक्तिसंख्यासादृश्यक्रमाणां नवानां पदार्थानां निरूपणे न्यायसिद्धि-व्याख्यायाः क्रमस्यातिरिक्तपदार्थत्वव्यवस्थापनमिति विशेषविवेचनम्, अवयवेष्ववयविनो वृत्तिविकल्पने बौद्धोक्तानां दूषणानां निरासः, जाति-व्यक्त्योर्भेदे सहोपलम्भनियमोपपत्तिप्रदर्शनम्, नित्यायाजातेरर्थक्रिया-कारित्वशङ्कासमाधाने समवायसमर्थनम्, वैशेषिकमतात् प्राभाकरमतस्य विशेषः, सत्ताजातेर्निराकरणम्, सत्ताविषये ब्रह्मसिद्धौ मण्डनमिश्रेणोक्त-स्यार्थस्यानुवादो निरासश्च, प्रमाणसम्बन्धयोग्यत्वमेव सत्त्वमिति स्वमतेन सत्प्रतीतिसमर्थनम्, सन्मात्रग्राहि प्रत्यक्षमिति मण्डनमतनिरासः, शब्दत्व-जातिनिराकरणम्, स्फोटनिराकरणम्, भाट्टसम्मताया ब्राह्मणत्वादिजाते-रूपन्यासस्तन्निरासश्च, स्वमतेन ब्राह्मणत्वादेरुपाधिरूपत्ववर्णनम्, सामान्याभ्युपगमे युक्तिकथनम्, प्रमाणलक्षणम्, प्रभाकरसम्मतप्रमाण-जातिनिर्देशः, मेयमातृप्रमासु साक्षात् प्रतीतिः प्रत्यक्षमिति प्रत्यक्षलक्षण-कथनम्, प्रमाणफलभावनिरूपणम्, अनुमाननिरूपणम्, शास्त्रनिरूपणम्, उपमाननिरूपणम्, अर्थापत्तिनिरूपणम्, अनुपलब्धिप्रमाणनिराकरणम्, अभावोऽपि प्रमणाभावो नास्तीत्यर्थस्यासन्निकृष्टस्येति भाष्यसन्दर्भ-स्याऽभावलक्षणनिराकरणत्वमिति प्रतिपादनम्, अर्थपरिच्छेदकत्वात् प्रमाणानां पञ्चकत्वमेवेति प्रतिपादनम्।

ग) प्रकरणे

प्रमाणपारायणप्रकरणार्थप्रतिज्ञा, अविसंवादिज्ञानं प्रमाणमिति धर्मकीर्त्युक्तस्यलक्षणस्य धर्मोत्तराचार्येण समार्थितस्यानुवादः, अवि-संवादिज्ञानं प्रमाणमित्यस्य खण्डनम्, भाट्टसम्मतस्य तस्माद् दृढं

यदुत्पन्नमित्यादिवार्तिकोक्तप्रमालक्षणघटितदृढपदव्यावर्ताभाव-प्रतिपादनम्, भाट्टमतनिरासश्च, 'इदं रजतम्', 'ममेदं मुखम्' इत्यादौ ज्ञानद्वयव्यवस्थापनम्, प्रभाकरसम्मतमनुभूतिः प्रमाणमिति लक्षण-समर्थनम्, धारावाहिकज्ञानानां प्रामाण्यसमर्थनम्, गोतमोक्तप्रत्यक्ष-लक्षणस्य प्रत्यक्षपरिच्छेदस्यानुवादस्तस्यखण्डनञ्च, षड्विधसन्निकर्षेषु संयोगसंयुक्तसमवायसमवायानामेव प्रभाकरसम्मतत्वमिति प्रतिपादनम्, प्रत्यक्षलक्षणे अव्यपदेश्यविशेषणव्यावर्त्यविषये विचारः, अव्यभिचारित्वं व्यवसायात्मकत्वञ्च न प्रत्यक्षलक्षणं किन्तु प्रमाणलक्षणमिति प्रतिपादनम्, इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नमिति लक्षणस्य चान्यत्राऽसम्भवत्वोपपादनम्, कल्पनापोढमभ्रान्तमिति प्रत्यक्षलक्षणस्यानुवादस्तन्निरासश्च, वृत्तिकार-सम्मतप्रत्यक्षलक्षणोपस्थापनं निरासश्च, प्रत्यक्षसूत्रस्य स्वमतेनेदं रजतमित्यत्र रजतज्ञानस्य स्मृतिरूपतां दर्शयितुमिति तात्पर्यप्रतिपादनम्, साक्षात्प्रतीतिः प्रत्यक्षमिति लक्षणोपस्थापनम्, चक्षुरादीनामिन्द्रियाणां सद्भावे भेदे च प्रमाणोपन्यासः, प्रभाकरमतेन मनस्साधनप्रकाराः, मनसोऽणुत्व प्रतिपादनम्, वसुबन्धोः मनसाधनप्रकारस्यानुवादस्त-न्निरासश्च, चक्षुरादीनामिन्द्रियाणामसाधारणविषयकथनम्, ऐन्द्रियकस्य द्रव्यस्य चातुर्विध्यप्रदर्शनम्, स्वमतेन रूपादीनां गुणानां निर्देशः, न्याय-सिद्ध्यनुसारं गुणानां लक्षणोदाहरणप्रदर्शनम्, निर्विकल्पकसविकल्पक-भेदेन प्रत्यक्षस्य द्वैविध्यकथनम्, बौद्धाः निर्विकल्पकम्, भर्तृहरिश्च सविकल्पकमेव प्रत्यक्षमिति मतोपस्थापनेन प्रत्यक्षद्वैविध्यस्यावश्यकत्व-प्रतिपादनम्, लब्धरूपे क्वचित् किञ्चिदिति मण्डनमिश्रवचनाभिप्राय-स्फोरणम्, मितौ मातरि च प्रत्यक्षत्वनिरूपणम्, गुरुमते विषयापेक्षया प्रमाणान्तरत्व व्यपदेश इति कथनं तस्याशयप्रतिपादनञ्च, ज्ञानस्य स्वप्रकाशत्वनिरूपणम्, ज्ञानस्य स्वप्रकाशत्वे सौत्रान्तिकमतेन पूर्वपक्षः, सौत्रान्तिकमते न विज्ञानवादमतस्य खण्डनम्, विज्ञानवादिमतस्य मीमांसकमतेन निरासः, जाग्रत्प्रत्ययोनिरालम्बनः प्रत्ययत्वादित्यनुमानस्य हेत्वाभासत्वप्रतिपादनम्, ज्ञानानुमेयत्ववादिनो भाट्टस्य ज्ञानास्वप्रकाशत्वे शङ्कातन्निरासश्च, आत्मनः कर्मकर्तृत्ववादिनो मतेऽनुभवविरोधप्रदर्शनम्,

ज्ञानस्यानुमेयत्वनिरासः, अयं घट इति ज्ञानं घटमहं जानामीत्यनुव्यवसायेन गृह्यत इति नैयायिकमतनिराकरणम्, ज्ञातेत्वर्थे पश्चादनुमानेनावगच्छतीति भाष्यस्याभिप्रायवर्णनम्, प्रमाणफलभावस्यानैयत्वप्रतिपादनम्, विज्ञानवादिमते प्रमाणफलभावस्यानुपपत्तिप्रदर्शनम्, सापेक्षं स्मृतिरिति प्रभाकरविजयोक्तस्मृतिलक्षणनिराकरणम्, संस्कारजन्यं ज्ञानं स्मृतिरिति प्रतिपादनम्, विषयेन्द्रियनिरूपणावसरे हेमचन्द्रोक्तानां केषां प्राणिनां कानि कानीन्द्रियाणीति सन्दर्भस्योद्धरणम्, द्रव्यजातिगुणेष्विति शालिकोक्ते प्रमेयत्रैविध्ये शङ्का समाधानञ्च, न्यासिद्धिव्याख्यानुसारं गुणलक्षणस्य त्रैविध्यनिरूपणम्, अजसंयोगनिराकरणम्।

घ) प्रकरणे

अनुसन्धानशब्दस्य अनुसन्धानपर्यायवाचिशब्दानाञ्च विवेचनपुरःसरमनुसन्धानप्रक्रियोपस्थापनम्, अनुसन्धानस्य वैज्ञानिकप्रविधेः परिचयप्रदानम्, अनुसन्धाने जायमानानां दोषाणां हानोपायानामुपस्थापनम्, अनुसन्धानाधिकारिविवेचनम्, अनुसन्धानविषयनिर्वाचनं कथं कर्तव्यमिति विवेचनम्, अनुसन्धानसामग्रीसंग्रहः कथं कर्तव्य इति विवेचनम्, शोधग्रन्थस्य स्वरूपं कीदृशं भवितव्यमिति प्रतिपादनम्, शोधे विषयप्रतिपादनशैली कीदृशी भवेदिति विवेचनम्, वास्तविकमनुसन्धानस्वरूपं किमित्यादि विवेचनम्।

ङ) प्रकरणे

आलोचनायाः स्वरूपम्, अनुसन्धानस्य स्वरूपम्, आलोचनानुसन्धानयोः पार्थक्यस्य (वैधर्म्यस्य) विवेचनम्, अनुसन्धानस्य पूर्वपीठिकाया विवेचनम्, शोधे निषेधात्मकानां केषाञ्चिदभावानां विवेचनम्, ऐतिहासिकमनुसन्धानं किमिति विवेचनम्, इतिहासस्य निर्वचनस्य तथैतिहासिकनिर्वचनस्य च स्वरूपोपस्थापनम्, चिन्तनशक्तिस्वरूपोपस्थापनम्, चिन्तनं न विज्ञानं किन्तु कलेति प्रतिपादनम्, चिन्तनभेदानां निरूपणम्, निरुद्देश्यचिन्तनस्वरूपम्, विश्वचिन्तनस्वरूपम्, ग्रहणात्मकचिन्तनस्वरूपम्, निर्णयात्मकचिन्तनस्वरूपम्, रचनात्मकचिन्तनस्वरूपम्, केषाञ्चिच्चिन्तनोपायानां स्वरूपोपस्थापनम्।

च) प्रकरणे

कल्पनायाः स्वरूपम्, स्वोपज्ञतायाः स्वरूपम्, कल्पनाया मुख्यभेदौ–पुनरुद्भाविकाकल्पना, रचनात्मिकाकल्पना च, कल्पनाशक्तेर्महिमा, कल्पनाशक्तेर्विकासः, स्वोपज्ञताया रहस्यम्, स्वोपज्ञताया अनुसन्धाने प्रयोगः, कल्पनान्तश्चेतना च, मननं चिन्तनञ्च, संवेगशक्तिः, उपमा, कल्पनाया अनुसन्धाने प्रयोगः ।

पाठ्यग्रन्थाः

१. प्रभाकरमिश्रविरचिता बृहती (शाबरभाष्यव्याख्या) आदितः प्रथमाध्यायप्रथमपादपञ्चमसूत्रान्ता ।

२. शालिकनाथविरचिता प्रकरणपञ्चिका – आदितः प्रमाणपारायणान्ता (आदितः षष्ठप्रकरणान्ता) ।

३. अनुसन्धानपद्धतिः – डा. भागीरथप्रसादत्रिपाठी, वागीशशास्त्री।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. अध्वरमीमांसाकुतूहलवृत्तिः

२. शास्त्रदीपिका

३. श्लोकवार्तिकम्

४. तन्त्रवार्तिकम्

५. मीमांसामयूख – प्रा.चूडानाथभट्टराय

६. मीमांसापदार्थविज्ञानम् – डा. काशीनाथन्यौपाने

७. मीमांसानयमञ्जरी – पण्डितश्रीपट्टाभिरामशास्त्री पद्मभूषणम्

८. अनुसन्धानप्रकाशः – डा. हरिप्रसादआचार्यः स्थानेश्वरगौतमश्च।

९. अनुसन्धानको रूप र शैली – डा. प्रा. श्री चूडामणि ब्रन्धु

१०. प्राचीन भारतीयलिपिमाला (भूमिकाग्रलेखमात्रम्)– गौरीशङ्करहीराचन्द्र ओझा

११. How to Resarch - Collong Wood

१२. Form and Style in Thesis Writing - Campbell Williams Gibe

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

शाङ्करवेदान्तः

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

१. दर्शनान्तरोक्तानां संभावितानामाक्षेपाणां युक्तिगर्भितभाषया परा-करणप्रावीण्यसम्पादनम् ।

२. दर्शनाध्ययनं परोक्षफलकमिति भ्रमोत्सारणद्वारेणापरोक्षफलकम-द्वैतवेदान्तदर्शनज्ञानमिति बोधाधानम् ।

३. लौकिकसम्पत्सु वैराग्याधानद्वारा कदाचारतो निवर्तनमात्मनः श्रेयस्करमिति बोधोद्भावनम् ।

४. दृग्दृश्यविभेदेन पदार्थविवेचनकौशलाधानम् ।

५. आत्मानात्मविवेकस्यैहिकाऽऽमुष्मिकफलोपकारित्व-बोधाधानम्।

६. अद्वैतवेदान्तसिद्धान्तस्थापनक्षमाधिकारिसम्पादनम् ।

७. बन्धमोक्षप्रसक्तिरात्मन एव न तु देहादेरिति बोधोपार्जनम् ।

८. वादग्रन्थेषु प्रवेशानर्हत्वनिराकरणेन तेषां पर्यालोचनशक्तेराधानम्।

९. प्रौढेः प्रागल्भ्यस्य चाधानविनियोजनयोर्दक्षत्वसम्पादनम् ।

१०. लोकशास्त्रविषयेषु दर्शनधाराया अतिदेशप्रदर्शने सामर्थ्योत्पादनम्।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. वेदान्तशास्त्रमज्ञातं सद्विषयो ज्ञातः सत्प्रयोजनमिति बोधस्य सम्यगाधानम् ।

२. उपनिषद्भाष्याणां न्यायप्रस्थानान्तःपातिनाञ्च वादग्रन्थानां पदशो वाक्यशश्चार्थबोधने सामर्थ्योत्पादनम् ।

३. वादकथाया जल्पकथायाश्चानुविधायिनीनां कृतीनां पुरःस्थापने कौशलाधानम्

४. स्थलविशेषेऽवस्थाविशेषेऽधिकारिविशेषे वा वितण्डाकथायाः सप्रयोजनत्वमिति ज्ञानार्जनम् ।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	प्रत्यक्तत्त्वप्रदीपिका	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	खण्डनभूमिकादिकम्	१००	४०
तृतीयपत्रम्	प्रमाणलक्षणखण्डनम्	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	विवरणगतं प्रमेयम्	१००	४०
पञ्चमपत्रम्	विवरणगतमवशिष्टप्रमेयमनुसन्धानञ्च	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- प्रत्यक्तत्त्वप्रदीपिका

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	सिद्धार्थशक्त्यादिः	५४	३०
ख	अखण्डार्थत्वम्	१८	१०
ग	प्रामाण्यवादः	३६	२०
घ	शक्तिनिरूपणमन्विताभिधानम-भिहितान्वय इति वादद्वयी च	५४	३०
ङ	वेदानामपौरुषेयत्वम्	१८	१०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

सिद्धेऽर्थे वेदस्याप्रामाण्यमित्युद्भावनम्, तत्रैव पुत्रस्ते जात इत्यादिसिद्धार्थवाक्यानां क्रियापदाध्याहारेण शक्तिग्रहोपपादनम्, कार्यत्वमन्वयस्य विशेषणमुपलक्षणं वेति रत्नदीपावलीकृन्मतोपपादनं तन्मतखण्डनम्, विज्ञानमानन्दं ब्रह्म इत्यादेरपि विधिशेषत्वेन कार्यपरत्वान्न-

सिद्धार्थबोधकत्वमिति निरूपणं पूर्वपक्षोपसंहारश्च । सिद्धान्तपक्षप्रस्तुतिः, पुत्रस्ते जात इत्यादि सिद्धार्थवाक्यादपि शक्तिग्रह इत्युपपादनम्, सिद्धार्थ-प्रयोगस्य लाक्षणिकत्वनिराकरणम्, वाक्यानां कार्यपरत्वं द्विविधप्रयोजक-निबन्धनमित्यत्र प्रयोजकद्वयखण्डनम्, निषेधवाक्यानामप्यनिष्टसाधनता-ज्ञानादेव कृतार्थत्वान्न विधिनाऽत्र किञ्चित्कृत्यमस्तीत्युपपादनम्, 'विज्ञान-मानन्दं ब्रह्म' इत्यादिवाक्यानां प्रतिपत्तिशेषत्वनिराकरणम् । सिद्धार्थ-व्युत्पत्तावनुमानप्रमाणोपन्यासः, तत्रैव क्षोदक्षमत्वविचारः, कार्ये सङ्गति-ग्रहणमिति पक्षस्य खण्डनम्, क्रियातिरिक्तस्य नियोगस्य नियोज्यस्य च चर्चा, तेनैव 'स्वर्गकामो यजेते'त्यादीनां प्रामाण्यमिति पुनः पूर्वपक्ष-प्रस्तुतिः, इष्टसाधनताज्ञानस्यैव प्रवर्तकत्वं न तु कार्यज्ञानस्येति सिद्धान्त-प्रतिपादनम्, कार्यलक्षणखण्डनम्, नियोगदूषणम्, तत्रैव शास्त्रार्थधारया नियोगगमकभञ्जनम्, नियोगव्यावर्तकस्य नियोज्यस्य च दूषणम्, नियोगस्य कृत्युदेश्यत्वापाकरणम्, यागादेः फलकरणत्वाभावसाधनम्, धर्माधर्मवैषम्यानुपपत्तिनिरूपणम्, सिद्धार्थबोधकत्वोपसंहारः ।

ख) प्रकरणे

अखण्डार्थत्वे संभावितविकल्पस्थापनद्वारा पूर्वपक्षप्रस्तावः, सिद्धान्तरीत्याऽखण्डार्थत्वनिरुक्तिः, तस्याः परिष्कारादिः, द्वितीयम-खण्डार्थत्वनिर्वचनम्, तत्रैव सुरेश्वराचार्यसम्मतिः, साधकबाधकयुक्ती-नामुपस्थापनमुखेन वादार्थोपसंहारश्च ।

ग) प्रकरणे

प्रामाण्यस्य स्वतस्त्वेऽनेकविकल्पप्रदर्शनम्, रत्नदीपावलीकृ-दुपन्यस्तयोः स्वतस्त्वसाधकानुमानयोर्दूषणम्, परतस्त्वसाधकानुमान-मुद्भाव्य तदुपपादनम्, अनेकविकल्पखण्डनेन ज्ञप्तिस्वतस्त्वनिरासः, ज्ञप्तिस्वतस्त्वसाधकयोरनुमानयोर्विस्तरेण खण्डनम्, परतस्त्वेऽनुमान-प्रदर्शनम्, साधकबाधकदिशा तत्प्रमाणपोषः, वेदान्तानां स्वतः प्रमाण-त्वमसंभवमिति पूर्वपक्षोपसंहारः ।

सिद्धान्तगतं प्रामाण्यस्य स्वतस्त्वम्, तन्निर्वचनप्रक्रियाप्रदर्शनम् लक्ष्ये समन्वयादिः पदकृत्यादिकम् । स्वतस्त्वेऽनुमानप्रमाणोपन्यासः हेत्वाभासनिरासः, परतस्त्वसाधकानुमानस्य सत्प्रतिपक्षत्वम् । प्रम विज्ञानसामग्रीमात्रादेव जन्यत इति स्थिरीकरणम् । प्रमाज्ञप्तिरपि विज्ञान-ज्ञापकसामग्रीत एव भवतीति अनेकयुक्तिभिर्निरूपणम् ।

प्रमात्वं जातिर्नवेति विचारप्रसङ्गमुद्भाव्य तस्य जातित्वनिर्धारणम्। स्वशक्त्यैव स्वार्थमावेदयन्ति वेदान्ता इति सिद्धान्तोपसंहारश्च ।

घ) प्रकरणे

स्वरूपसहकारिसमवधानातिरिक्तायाः शक्तेरस्वीकारप्रस्तावः, तत्रार्थापत्तेः प्रमाणत्वासंभवप्रतिपादनम्, प्रतिबन्धकाभावस्य कारणत्व-स्थापनम्, अतिरिक्तशक्तिसाधकानामनुमानानां खण्डनमुखेन पूर्वपक्षो-पसंहारः ।

स्वरूपसहकारिसमवधानातिरिक्तशक्तिसत्त्वेऽनेकश्रुतिप्रमाणा-नामुपस्थापनम्, अनेकत्वेनासां ब्रह्मस्वरूपातिरिक्तत्वम्, नैयायिकादिभि-श्चासामीश्वरपरत्वमङ्गीकृतमिति प्रदर्शनम् । शक्तौ कार्यान्यथानुपपत्ति-रूपार्थापत्तिरनुमानञ्च प्रमाणमस्तीत्युपपाद्य प्रदर्शनम्, कारणाभावेन कार्या-भावानुमानसंभव इति प्रतिपादनम्, प्रतिबन्धकाभावस्य कारणत्वनिरासः, उपादानोपादेयभावनियमानुपपत्तिरूपार्थापत्तिरपि शक्तौ प्रमाणमिति प्रतिपादनम्। तत्रानुमानमपि प्रमाणमिति प्रदर्शनम्, तदुपपादनम्, अनुमान-परीक्षा, नित्यानित्यवृत्तितया शक्तेरपि नित्यानित्यत्वमिति निरूपणमुखेन सहजशक्तिसंसिद्धिरिति प्रदर्शनम् । 'व्रीहीन् प्रोक्षति' इत्यादिद्वितीया-श्रुतिराधेयशक्तौ प्रमाणमिति निरूपणम्, एतेन लीलावतीकारस्याप्यनुमानं दूषितमित्यभिधाय वादार्थसमाप्तिः।

अन्विताभिधानवादोपस्थापनम्, अभिहितान्वयवादाभिप्रायेणा-क्षेपः, तस्य प्रतिबन्द्या समाधानमन्विताभिधानवादिनः, लाघवगौरव-चर्चा अन्विताभिधानपक्षसमाप्तिः ।

अभिहितान्वयवादारम्भः, पूर्वतन्त्रगतन्यायमनुसृत्य तदुपपादनम्,

अन्विताभिधानवादिनामाक्षेपः, तत्खण्डनम् । स्वमतेऽभिमतिः पूर्वतन्त्रं भाष्यकृतं ब्रह्मसिद्धिकृतश्चेति प्रदर्शनम् । पुनरन्विताभिधानवादिनां पूर्वपक्षस्य युक्तिनिचयप्रदर्शनेन खण्डनम्, पदानां स्मारकवाचकभेदेन वर्गीकरणम्, पदार्थानां परस्परान्वयप्रत्ययो लाक्षणिकः शाब्दश्चेति निर्धारणम् । तत्रैव मीमांसावार्तिककृतां वाचस्पतिमिश्राणाञ्च सम्मतिरिति प्रदर्शनेन वादार्थोपसंहारः ।

ङ) **प्रकरणे**

वेदस्य पौरुषेयत्वप्रस्तावः, तदुपपादनम्, पौरुषेयत्वसाधकानुमाननिरूपणम्, तत्र सत्प्रतिपक्षोद्भावनं तन्निरासादिकञ्च विधाय पूर्वपक्षसमापनम् ।

सिद्धान्तोपस्थापनम्, अनेकविकल्पोद्भावनेन वेदस्य पौरुषेयत्वखण्डनम्, तत्र देवताधिकरणस्य सङ्गतिप्रदर्शनम्, एतेनैव पौरुषेयत्वसाधकानुमानमपि खण्डितमित्यतिदेशप्रदर्शनम्, कर्तृश्रुत्या बाध इति तन्निरसनम्, कर्तृश्रुतितात्पर्यम्, विगलितनिखिलभेदविशुद्धब्रह्मप्रमितिः सिध्यतीति प्रतिपाद्य वादार्थोपसंहारः ।

पाठ्यग्रन्थः

१. प्रत्यक्तत्त्वप्रदीपिका 'ननुकथं वेदान्तवाक्यानां सिद्धार्थबोधकत्वम्' इत्यत आरभ्य प्रथमपरिच्छेदान्ता ।

सहायकग्रन्थाः

१. वेदान्तपरिभाषा
२. सिद्धान्तबिन्दुः
३. तत्त्वप्रदीपिकाया नयनप्रसादिनीटीका
४. षड्दर्शनीसंग्रहस्य सम्बद्धा अंशाः
५. ब्रह्मसिद्धिः

सन्दर्भग्रन्थाः

१. न्यायकुसुमाञ्जलिः
२. न्यायलीलावती

३. मीमांसाभाष्यं वार्तिकञ्च

४. तात्पर्यटीका

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - खण्डनभूमिकादिकम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	मङ्गलाचरणादिकम्	१८	१०
ख	संविदः स्वप्रकाशत्वम्	३६	२०
ग	अद्वैते प्रमाणविचारो भेदखण्डनादिकञ्च	५४	३०
घ	प्रमाविशेषस्य लक्षणखण्डनम्	३६	२०
ङ	अवशिष्टप्रमात्वकरणत्वयोर्निरुक्तिखण्डनम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

मङ्गलाचरणम्, खण्डनग्रन्थस्योपादेयत्वम्, प्रमाणाभ्युपगमस्य कथाङ्गत्वप्रस्तावः, प्रमाणाद्यभ्युपगमो न कथायां नियत इत्युद्घोषणम्, तत्र विकल्पचतुष्टयप्रदर्शनमुखेन कथायां प्रमाणनियतत्त्वखण्डनम्, तत्रैव शास्त्रार्थधारा, कथारम्भाय नियम एवापेक्षितो न प्रमाणसत्तेति प्रदर्शनम्, शून्यवादोत्थापनम्, असतोपि समयबन्धस्य कारणत्वम्, शून्यवादविचारः, एतद्वादे पूर्वपक्षो नैयायिकानां समाधानपक्षश्च शून्यवादिबौद्धानामित्यत्रैव शास्त्रार्थधारा च ।

ख) प्रकरणे

चेतसोपि शून्यत्वाङ्गीकारे सर्वव्यवहारविलोपप्रसङ्गात्तदनङ्गीकार इत्यभिप्रेत्य विज्ञानस्वप्रकाशवादोत्थापनम्, विज्ञानं स्वप्रकाशं स्वत एव सिद्धरूपमिति निरूपणम्, तत्र कस्यचिदपि जिज्ञासोः ज्ञाने प्रत्ययव्यतिरेकानुपलब्धिरेव प्रमाणमित्यन्वयव्यतिरेकविधया प्रदर्शनम्, एतद्वादे पूर्वपक्षः शून्यवादिनां कुत्रचिन्नैयायिकानामुत्तरपक्षश्च वेदान्तवादिनामिति विशेषः, तत्रैव शास्त्रार्थधारा, विज्ञानस्याविक्रियत्वसिद्धान्तः, वृत्तिरूपविज्ञानस्य कर्मजन्यत्वाभिप्रायेणात्राक्षेपः स्वरूपभूतसंवेदनस्य तदभाववत्त्वेन च समाधानमिति न विज्ञानस्याविक्रियत्वसिद्धान्तहानिरित्यभिप्रायकं क्रियाकर्मभावखण्डनम्, एवं हि विज्ञानाद्वैतसिद्धिरिति प्रतिपादनम्, तत्रैव च पुनरद्वैते कथं विषयविषयिभाव इति शङ्कोत्थानम्, विषयविषयिभावसम्बन्धस्य सम्बन्धिस्वरूपादभिन्नत्वसाधनम्, अन्यथानुपपत्तिरूपार्थापत्त्युद्भावनेन विज्ञानस्वप्रकाशत्वस्थिरीकरणम् । विज्ञानस्वप्रकाशवादे शून्यवादिवेदान्तवादिनोर्भेदः, शून्यवादे सर्वमेवानिर्वचनीयं वेदान्तवादे तु ज्ञानातिरिक्तं सर्वमनिर्वचनीयमिति तयोः पार्थक्यमिति निरूपणम्, अत्रापि शास्त्रार्थधारायामसत्त्वपक्षमनूद्य सत्त्वपक्षप्रदर्शनेन भेदप्रपञ्चोऽनिर्वचनीयः ब्रह्मैव तु परमार्थसदद्वितीयमिति निरूपणञ्च ।

ग) प्रकरणे

अद्वैते किं प्रमाणमिति प्रश्नस्यानर्हत्वोपपादनम्, सिद्धार्थानां श्रुतीनां पदसमन्वयबलेनाबाधितार्थप्रतिपादनमन्यार्थपरत्वन्तु बाधितमबाधितश्चार्थो ज्ञानमात्रं तस्य स्वतः प्रमाणत्वादिति प्रतिपादनम्, एतत्प्रसङ्गे साधक-बाधकदिशा शास्त्रार्थप्रवृत्तिः, अद्वैतश्रुतिरेव प्रमाणभूतेति भङ्ग्यन्तरेण प्रतिपादनम्, प्रमेयभेदग्राहिप्रत्यक्षस्याद्वैतश्रुतिबाधकत्वोद्भावनम्, भेदखण्डनानुवादप्रसङ्गे स्वरूपभेदोऽन्योन्याभावो वैधर्म्यमन्यदेवेति चतुर्धा विकल्प्य क्रमशस्तेषां खण्डनप्रक्रियाप्रदर्शनम्, अन्ते च 'द्वितीयाद्वै भयं भवती' तिश्रुतेरभेद एव सिद्धान्त इति प्रतिपादनम्- सचाभेदो विज्ञानात्मन्येव प्रविशतीति 'विज्ञानमानन्दं ब्रह्म' इति श्रुत्या प्रमाणीक्रियत इत्युपपादनम् । अद्वैतबुद्धेस्तर्कानपेक्षत्वं दृष्टार्थत्वञ्चेति प्रदर्शनम्, खण्डनयुक्तीनां यथेष्टविनियोगे सार्वपथीनतेति निरूपणञ्च ।

घ) प्रकरणे

लक्षणसामान्यखण्डनयुक्तयः, लक्षणाधीना लक्ष्यव्यवस्थिति-रित्यस्यानुपपन्नत्वम्- ज्ञाताधिकरणादिलक्षणनिरूपणद्वारेण चक्रकादि-दोषापत्तिरिति प्रदर्शनम्, सामान्यातिदेशो विशेषेष्विति क्रमशो विशेषलक्षण-खण्डनारम्भः, प्रमायाः लक्षणासंभवाच्च मेयस्य मानाधीनताप्यसंभवीति निरूपणप्रसङ्गे 'तत्त्वानुभूतिः प्रमा' इति लक्षण-घटकस्य तत्त्वस्य खण्डनम्, अनुभूतित्वं चतुर्धा विकल्प्य प्रतिविकल्पानां खण्डनप्रदर्शनञ्च।

ङ) प्रकरणे

यथार्थानुभवस्य सम्यक् परिच्छित्तेरव्यभिचारिज्ञानस्यावि-संवाद्यनुभवस्याबाधितानुभवस्य तर्कादिभिन्नस्य च संभावितविकल्प-प्रदर्शनेन प्रमात्वखण्डनप्रदर्शनम्, प्रमात्वघटितलक्षणस्य जातिसाङ्कर्यो-द्भावनम्, अतथात्वेपि प्रमालक्षणासंभव इति निरूपणम् ।

प्रमितिघटिततया करणत्वमपि न संभवतीति निरूपणम्, तत्र कारकान्तरेऽचरितार्थो हेतुः कर्तृव्यापारविषयः करणमिति करणलक्षण-द्वयस्य द्वितीयलक्षणपरिष्कारगतस्य क्रिययाऽयोगव्यवच्छेदेन सम्बन्धीति

लक्षणस्य खण्डनप्रदर्शनञ्च ।

पाठ्यग्रन्थः

१. खण्डनखण्डखाद्यम् – आदितो ...... व्यापारवतः । फलाव्यभिचारित्वमिति, मैवम्, हस्ताद्यव्यापनादित्यन्तम् । आदितः करणस्य द्वितीयलक्षणखण्डनान्तम् ।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. तत्त्वोपप्लवसिंहः – जयराशिभट्टरचितः
२. न्यायभाष्यम् – वात्स्यायनकृतम्
३. न्यायवार्तिकम् – उद्योतकरप्रणीतम्
४. न्यायवार्तिकतात्पर्यटीका – वाचस्पतिमिश्रकृता
५. तात्पर्यपरिशुद्धिः – उदयनाचार्यकृता
६. तार्किकरक्षा – वरदराजकृता
७. न्यायभूषणम् – भासर्वज्ञप्रणीतम्
८. न्यायबिन्दुः – धर्मकीर्तिरचितः

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम - प्रमाणलक्षणखण्डनम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	व्यापारलक्षणखण्डनम्	१८	१०
ख	प्रत्यक्षलक्षणखण्डनम्	५४	३०
ग	अनुमानोपमानशब्दार्थापत्त्यनुपलब्धीनां - लक्षणखण्डनम्	५४	३०
घ	असिद्धविरुद्धसव्यभिचारसत्प्रतिपक्षाणां - लक्षणखण्डनम्	३६	२०
ङ	बाधलक्षणखण्डनम्	१८	१०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

करणताघटको व्यापारः क इति प्रश्नोत्थापनम्, संभावितानेकविकल्पोद्भावनं विधाय तेषां खण्डनद्वारकं व्यापारलक्षणखण्डनप्रदर्शनम्, व्यापारवतः फलाव्यभिचारित्वप्रसङ्गे फलाव्यभिचारित्वनिर्वचनमनेकधा प्रदर्श्य निर्वचनानि युक्तिभिरन्वयव्यतिरेकविधया च निरस्य फलाव्यभिचारित्वस्य सर्वथापि निर्वचनासंभव इति प्रतिपादनम्। यां प्रमां यद्वानेव जनयति तस्यां तत्करणमिति तृतीयस्य चरमव्यापारवत्त्वरूपचतुर्थस्य च करणलक्षणस्य निर्वचनखण्डनम्, प्रमित्यसमवायिकारणविशेषरूपे लक्षणे उक्तलक्षणखण्डनातिदेश इति प्रतिपादनञ्च।

ख) प्रकरणे

इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्पन्नं ज्ञानमित्यादिलक्षणखण्डनं तददतिदेशो 'भासमानाकारेन्द्रियसंयोगजं प्रत्यक्षमिति लक्षणे' तथा 'नात्यायत्याप्रमामात्रात्ते तेऽर्थाः स्वीक्रियोचिताः' इत्यादिश्लोकषट्केन प्रतिपादितविधिना

निष्पन्नलक्षणैर्लक्ष्यस्वीकारस्यासंभवरूपश्चातिदेशो दर्शित इति निरूपणम्, एवं साक्षात्कारित्वस्येन्द्रियकरणकानुभूतित्वस्य क्रमेण तृतीयस्य चतुर्थस्य च लक्षणस्य खण्डनप्रतिपादनम्, ज्ञाततविशेषजनकत्वरूपभाट्टलक्षणे उक्त चतुर्थलक्षणखण्डनातिदेश इति प्रतिपादनम् । ज्ञानजन्यज्ञानत्वषोढा-सन्निकर्षेतराप्रयुक्तविषयनियमज्ञानत्वसाक्षाद्धीत्वज्ञानजातिभेदसाक्षात्त्व शब्दानुमानोपमानजप्रमितिव्यतिरिक्तत्वे सति प्रमितित्वरूपाणां पञ्चमादि नवमान्तानां पञ्चानां लक्षणानां खण्डनप्रतिपादनम्, अवान्तराणाञ्च प्रत्यक्ष-लक्षणान्तराणां खण्डनस्य प्रसङ्गानुसारि प्रतिपादनञ्च ।

ग) प्रकरणे

अनुमानलक्षणम्, तत्र करणव्युत्पत्या भावव्युत्पत्याधिकरण-व्युत्पत्या वानुमानशब्द इति विकल्प्य आद्यपक्षद्वये दूषणप्रतिपादनम्, व्याप्यत्वव्यापकत्वयोः खण्डनप्रतिपादनम्, व्याप्तिग्रहोपायखण्डन-प्रस्तावेऽविनाभावत्वं क्वाचित्कसम्बन्धत्वं यदभावे यद्वृत्तौ बाधकं तयोरन्वयत्वरूपत्वमित्यादिव्याप्तिलक्षणानां खण्डनप्रतिपादनम्, तत्प्रसङ्गे व्याप्तिग्रहोपायभूतानां तर्काणां लक्षणस्य स्वरूपस्य च खण्डनप्रतिपादनम्, स्वाभाविकसम्बन्धरूपाया व्याप्तेः खण्डनप्रतिपादनम्, अनौपाधित्व-सम्बन्धस्य व्याप्तित्वप्रस्तावेऽनेकविकल्पप्रदर्शनमुखेनोपाधिलक्षण-निरसनप्रतिपादनम् । पक्षतालक्षणखण्डनप्रस्तावः, तत्र पक्षत्वखण्डन-प्रतिपादनम्,अनन्तरञ्च पक्षधर्मतालक्षणखण्डनप्रतिपादनम्, सादृश्यज्ञान-स्योपमानत्वखण्डनम्, अनेकधा लक्षणकल्पनेन तेषां सर्वेषां खण्डन-प्रदर्शनम्, आप्तवाक्यं शब्द इत्यत्राप्तत्वपरिभाषाया अपार्थक्यप्रदर्शनम्, यथार्थवाक्यं शब्द इति लक्षणस्यापि तिलशः खण्डनप्रदर्शनम्, एवं लक्षणान्तराणां निर्वचनासंभव इति निरूपणम् । अन्यथानुपपत्तेरर्थापत्ति-त्वखण्डनम्, निरुक्तानामर्थापत्तिलक्षणानां खण्डनप्रदर्शनम्, योग्यानुप-लम्भोऽभावप्रमाकरणमित्यनुपलब्धिलक्षणस्य संभावितदोषप्रदर्शनेन खण्डनप्रतिपादनञ्च ।

घ) प्रकरणे

व्याप्तत्वपक्षधर्मत्वाभ्यामसिद्ध इत्यस्यालक्षणत्वप्रतिपादनम्, सव्यभिचारासिद्धयोः समविषमत्वादिनिरूपणम्, एवं हेत्वाभासान्तराणा-

मसिद्धान्तर्भावत्वप्रतिपादनप्रसङ्गे विभिन्नमतपर्यालोचनप्रतिपादनं पूर्वपक्षे, उत्तरपक्षे तु व्याप्तत्वपक्षधर्मत्वाभ्यामप्रमितोऽसिद्ध इति लक्षणस्य विरूद्धादिषु गतागतत्वेऽव्याप्त्यतिव्याप्त्यादिसंभव इति प्रतिपादनम्। लक्षणविभागेन खण्डनप्रदर्शनम्, ततश्च संभावितानि लक्षणानि निरुच्य तेषां खण्डनप्रतिपादनम्, विरुद्धलक्षणखण्डनप्रस्तावः साध्यविपरीत-व्याप्तो विरुद्ध इति लक्षणस्य पदविभागेन संभूय च खण्डनप्रतिपादनम्, 'अनैकान्ते सन्देहेन प्रत्यवस्थानम्, विरुद्धे तु व्यतिरेकनिश्चयेन' इति प्रयोजकभेदस्य विस्तरेण खण्डनप्रदर्शनम्, अनैकान्तिकः सव्यभिचार इत्यस्यालक्षणत्वप्रतिपादनम्, तत्रानेकधा प्रदर्शितानां विकल्पानां खण्डन-प्रदर्शनम्, सत्प्रतिपक्षलक्षणखण्डनप्रस्तावः, समानबलबोधितसाध्य-विपर्ययको हेतुत्वेनाभिमतः सत्प्रतिपक्ष इति लक्षणे बलपदार्थस्यानेकधा विकल्प्य खण्डनप्रदर्शनम्। तथैव लक्षणघटकानामन्येषामप्युपादानम्, लक्षणस्यापि खण्डनं संभावितपरिष्कारनिराकरणेन कृतमित्युपदर्शनम्, लक्षणान्तराणामपि खण्डनप्रतिपादनञ्च।

ङ) **प्रकरणे**

कालात्ययापदिष्टस्य पृथगनिराकार्यत्वोद्भावनम्, बाधितविषयः कालात्ययापदिष्ट इत्यस्यालक्षणत्वप्रतिपादनम्, तत्रानेकविकल्पोत्थानं तेषां सर्वेषां युक्तिपुरस्कारेण खण्डनप्रतिपादनञ्च।

पाठ्यग्रन्थः

१. खण्डनखण्डखाद्यम् - व्यापारलक्षणखण्डनमारभ्य। (कश्चायं तद्व्यापारो नाम इत्यतः) प्रथमपरिच्छेदसमाप्तिं यावत्।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. न्यायभाष्यम् - वात्स्यायनकृतम्
२. न्यायवार्तिकम् - उद्योतकरकृतम्
३. तात्पर्यपरिशुद्धिः - उदयनाचार्यरचिता
४. तात्पर्यटीका - वाचस्पतिमिश्रप्रणीता
५. किरणावली - उदयनाचार्यविहिता
६. न्यायपरिशिष्टम् - उदयनाचार्यप्रणीतम्
७. तार्किकरक्षा - वरदराजकृता

८. न्यायकुसुमाञ्जलिः – उदयनाचार्यरचितः
९. न्यायलीलावती – वल्लभाचार्यकृता
१०. न्यायभूषणम् – भासर्वज्ञकृतम्
११. लक्षणावली – उदयनाचार्यकृता
१२. लक्षणमाला – उदयनाचार्यप्रणीता

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकं	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - विवरणगतं प्रमेयम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	मङ्गलाचरणादिः	१८	१०
ख	श्रवणस्याङ्गित्वविचारादिः	३६	२०
ग	विचारस्य वेदान्तवाक्यविषयता	३६	२०
घ	अध्यासविचारः	५४	३०
ङ	अज्ञानसाधकप्रमाणादिः	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

मङ्गलाचरणम्, ग्रन्थनिर्माणप्रयोजनम्, शास्त्राधिकारिविवेकः 'स्वाध्यायोध्येतव्यः' इत्यस्य विधिविचारोत्थाने नित्यविधित्वस्थापनम्, श्रवणस्याङ्गित्वसिद्धान्तः, तत्रैव पुराणादिसम्मतिश्च ।

ख) प्रकरणे

श्रवणमननादिलक्षणानि, श्रवणस्य नित्यविधित्वाक्षेपः, तत्खण्डनपूर्वकं नित्यविधित्वनिष्कर्षः, तत्रैव विध्यन्तरनिरासश्च ।

ग) प्रकरणे

विचारस्यावश्यकता, तत्रोपपत्तयः, ब्रह्मजिज्ञासापदसूचितविषय-निरूपणम्, ब्रह्मज्ञानजनकत्वान्यथानुपपत्या विचारस्य वेदान्तवाक्य-विषयत्वम्, फलत्वान्यथानुपपत्या ब्रह्मज्ञानस्य मोक्षसाधनत्वम्, जिज्ञासा-सूत्रस्य शास्त्रप्रवृत्तिहेतुत्वम्, तत्रैवानुमानादिकम्, बन्धस्यापि सूत्रसूचि-तत्वम्, अध्यासविचारोत्थापनम्, अध्यासे शङ्कासमाधी, तमोविचारः, तमसो भावरूपत्वञ्च ।

घ) प्रकरणे

अध्यासेऽनेकविधाक्षेपप्रदर्शनेन धर्मिणोर्धर्मयोर्धर्मधर्मिणोश्चा-ध्यासाभावोपपादनम्, अध्यासस्यावस्तुत्वन्तस्य सत्त्वञ्चानिर्वचनीयमिति निरूपणम्, तत्रैव पुनः प्रश्नोत्तरधारा, अध्यासस्यानादित्वम्, आत्मनः संसृष्टत्वरूपेणानात्मनस्तु स्वरूपेणाध्यास इति निरूपणम्, तादात्म्यैकत्व-योर्भेदः, एकत्वमध्यस्तमिति प्रतिपादनम्, अज्ञानमेवाध्यासोपादानमिति-निरूपणञ्च ।

ङ) प्रकरणे

प्रत्यक्षप्रमाणस्याज्ञानसाधकत्वम् 'सर्वं वस्तु ज्ञाततयाज्ञाततया वा साक्षिचैतन्यस्य विषयः' इत्युक्तेस्तात्पर्यप्रकाशनम्, विवरणोक्तस्या-ज्ञानसाधकानुमानस्य विवेचनम्, आवरणं फलतो न तु साक्षादिति स्थापनम्, आवरणस्वरूपम्, अनाद्यनिर्वचनीयमज्ञानं ब्रह्मण आवरणमिति

स्थापनञ्चेति ।

पाठ्यग्रन्थः

१. विवरणप्रमेयसङ्ग्रहः – आदित इत्ययमेव वेदान्तवादोऽति-निर्दोषत्वादादरणीय इत्यन्तः ।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. पञ्चपादिकाविवरणम् ।
२. विवरणस्य तत्त्वदीपनम् ।
३. विवरणस्य ऋजुविमला ।
४. ब्रह्मविद्याभरणम् – अध्यासभाष्यम् ।
५. भामती – अध्यासभाष्यगता ।
६. भाष्यरत्नप्रभा – अध्यासभाष्यगता ।
७. न्यायनिर्णयः – अध्यासभाष्यवर्ती ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

<table>
<tr><th rowspan="2">प्रकरणानि</th><th rowspan="2" colspan="2">प्रश्नप्रकाराः</th><th colspan="2">प्रश्नसङ्ख्याः</th><th rowspan="2">अङ्काः</th></tr>
<tr><th>प्रष्टव्याः</th><th>समाधेयाः</th></tr>
<tr><td></td><td rowspan="3">निबन्धात्मकेषु</td><td>विवेचनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>तुलनात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td>व्याख्यात्मकाः</td><td>२</td><td>१</td><td>२०</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः</td><td>६</td><td>४</td><td>४०</td></tr>
<tr><td colspan="3">योगः</td><td>१२</td><td>७</td><td>१००</td></tr>
</table>

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम - विवरणगतमवशिष्टप्रमेयमनुसन्धानञ्च

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	कूटस्थचैतन्ये प्रपञ्चाध्यासः	३६	२०
ख	अध्यासतारतम्यम्	३६	२०
ग	श्रवणस्याङ्गित्वविचारादिः	१८	१०
घ	अनुसन्धानपूर्वाधारः	३६	२०
ङ	अनुसन्धानस्वरूपम्	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

घटादीनामपरोक्षत्वम्, अनुमानादिज्ञानस्थापनम्, प्रत्यक्षविषयेष्वेवापरोक्षत्वनिरूपणम्, आपरोक्ष्यस्फुरणमात्रेणाधिष्ठानत्वनिर्वाहः, स्वप्रकाशत्वेनात्मापरोक्षः, स्वकाशत्वनिर्वचनम्, प्रत्यगात्मन्यनात्माध्याससंभावना, तत्रैव प्रमाणान्वेषणायां प्रत्यक्षानुमानार्थापत्त्यागमप्रमाणानीति निरूपणम्, तादात्म्याध्यासस्य व्यवहारहेतुत्वम्, प्रमाणानां पारमार्थिकतत्त्वावेदकत्वं व्यावहारिकतत्त्वावेदकत्वञ्च, विवेकिनामपि शास्त्रीयव्यवहार आध्यासिक इति निरूपणञ्च ।

ख) प्रकरणे

साक्षिचैतन्येऽन्तःकरणेन्द्रियदेहतद्बाह्यविषयाणां तद्धर्माणाञ्च क्रमेणाध्यासोपपादनम्, मनस अनुमानगम्यत्वनिरासेन साक्षिवेद्यत्वस्थापनम्, अन्तः करणादीत्यत्रादिशब्दार्थविचारः, अध्यासनिवृत्तिसंभवः, आनन्दावाप्तेः पृथगनिर्देश्यत्वम्, अस्थूलादिवाक्यतात्पर्यम्, निष्प्रपञ्चब्रह्मप्रमितावारोपितरूपाणामविरोधित्वोपपादनम्, आर्थिकार्थस्य निरपेक्षत्वम्, अध्यासनिवृत्तिः शास्त्रप्रयोजनमित्युपपादनम्, ब्रह्मविद्याप्राप्ति-

शब्दार्थविवरणञ्च ।

ग) प्रकरणे

श्रवणमनननिदिध्यासनानामङ्गाङ्गित्वविचारः, श्रवणस्यापातिकत्वभङ्गः उपास्यत्वेन विधीयमानानां गुणानां निर्विशेषब्रह्मप्रतिपत्तावुपयोगः, सर्वेषां वेदान्तानां ब्रह्मैव विषयस्तद्विद्याप्राप्त्याऽनर्थनिवृत्तिः प्रयोजनमिति प्रतिपादनम्, लिङर्थविचारादिः, विचारशास्त्रप्रयोजनं मोक्ष इति व्यवस्थापनम्, प्रथमसूत्रेण विषयप्रयोजने सूचित इति प्रदर्शनञ्च ।

घ) प्रकरणे

प्रकृतिप्रत्ययार्थादिनिर्देशपूर्वकमनुसन्धानत्वविवेकः, शोधानुसन्धानगवेषणादिशब्दानामर्थसमविषमतादिदिग्दर्शनम्, तत्र (रिसर्च) शब्दाभिधेयत्वस्य समन्वयप्रदर्शनम्, तेषु फलव्यापारादिवर्गीकरणम्, तद्व्यापारसंभावनावतोऽधिकारिता, विषयचयनप्रणाली, पूर्वाध्ययनस्थितिः, समस्योपस्थापनं प्राक्कल्पनादिकञ्च ।

ङ) प्रकरणे

अनुसन्धानप्रस्तावनिर्माणम्, शोधशीर्षकचयनम्, विषयचयनेऽवधारणीयता, शोधप्रबन्धस्य सामान्यरूपाकलनम्, निर्देशकविशेषज्ञादीनामावश्यकः परामर्शः, उपस्थापितसमस्यानां स्पष्टत्वोद्भावनम्, समस्यासमाधानविधौ शोधप्रबन्धस्योन्मुखता, शोधप्रबन्धे समावेशनीयानां विषयाणां सङ्गत्यनुसारिनिवेशनम्, विश्लेषणविधिना निवेशितविषयाणां सुबोधत्वसम्पादनम्, प्रामाणिकत्वाधानाय पादटिप्पण्यादिप्रदानम्, शोधप्रबन्धस्य प्रबन्धान्तरेणागतार्थत्वमपूर्वत्वञ्चेति निदर्शनम्, रहस्योद्घाटने स्वोपज्ञत्वप्रत्यायकताया अभिव्यक्तीकरणम्, उपसंहारोऽन्ते च सन्दर्भग्रन्थविवरणमिति ।

पाठ्यग्रन्थाः

१. विवरणप्रमेयसङ्ग्रहः – नन्वयमपिवादो दुष्ट एव इत्यतः प्रथमवर्णकसमाप्त्यन्तः ।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. पञ्चपादिकाविवरणम्

२. विवरणस्य तत्त्वदीपनम्

३. विवरणस्य ऋजुविमला

४. ब्रह्मविद्याभरणम् – अध्यासभाष्यम्

५. भामती – अध्यासभाष्यगता

६. भाष्यरत्नप्रभा – अध्यासभाष्यगता

७. न्यायनिर्णयः – अध्यासभाष्यवर्ती

८. अनुसन्धानपद्धतिः – भागीरथप्रसादत्रिपाठी

९. अनुसन्धानप्रकाशः – हरिप्रसादाचार्यः स्थानेश्वरगौतमश्च

१०. अनुसन्धानप्रबन्धको रूप र शैली – चूडामणि बन्धु

११. प्राचीनभारतीयलिपिमाला (भूमिकाग्रलेखमात्रम्) – गौरीशङ्कर-हीराचन्द्र ओझा ।

१२. Style Manual, Edward Seefac.

१३. How to do Research ? - Collon Wood.

१४. A Manual for Writers of Termpaper Thesis and Dissertations - Junain Katel.

१५. Of Manual of Thesis Writing.

१६. Formand Style in Thesis Writing - Campbell Wilian Gibs.

१७. अनुसन्धानसम्बन्धिन्यः पत्रिकाः ।

१८. नवीनतमानि सम्बन्धितप्रकाशनानि ।

१९. विभिन्न विश्वविद्यालयसङ्गृहीताः शोधप्रबन्धाः ।

२०. विदुषां सम्बन्धितविशेषज्ञानां परामर्शविशेषादिकञ्च ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

प्राचीनन्यायवैशेषिकम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

१. प्रमाणादिषोडशानां द्रव्यादिसप्तानाञ्च पदार्थानां विवेचनात्मक-ज्ञानोत्पादनम्।

२. गवेषणे, सूक्ष्मचिन्तने, विविधशास्त्रविवेचने च सामर्थ्योत्पादनम्।

३. दार्शनिकपद्धत्या परमाण्वादिजगद्वस्तुविश्लेषणसामर्थ्यो-त्पादनम्।

४. आत्मपरात्मास्तित्वविषयक-विवेचनात्मक-विशदज्ञानोत्पादनम्।

५. वैशेषिकदर्शननिहितभौतिकविज्ञान-रसायनविज्ञानादीनां सम्यग्-ज्ञानसम्पादनम्।

६. शास्त्रान्तराभ्यसनयोग्यतासमुपार्जनम्।

७. वेदादिशास्त्रान्तरसंरक्षणयोग्यतासम्पादनम्।

८. न्यायवैशेषिकदर्शनस्य विशेषज्ञरूपेण राष्ट्रस्य विविधक्षेत्रेषु कार्यकरणे योग्यतासम्पादनम्।

९. राष्ट्रस्य, धर्मस्य, संस्कृतेश्च संरक्षणे समुन्नतये च दक्षजनशक्ते-रुत्पादनम्।

१०. विविधविवादग्रस्तविषयेषु सयुक्ति निर्णयप्रदाने दक्षतासम्पादनञ्च।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	न्यायत्रिसूत्रीवार्तिकतात्पर्याख्यानम्	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	न्यायसूत्रभाष्यव्याख्यानम्	१००	४०
तृतीयपत्रम्	सूत्रभाष्यव्याख्यानम्	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	षट्पदार्थविवेचनम्	१००	४०
पञ्चमपत्रम्	सभूषणन्यायसारविषयविवेचनम्	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- न्यायत्रिसूत्रीवार्तिकतात्पर्याख्यानम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. त्रिसूत्रीवार्तिकटीकान्तर्गतविविधविषयविवेचनक्षमतोत्पादनम्।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	प्रमाणन्यायसम्बद्धजिज्ञासोत्तरसारांश-साकल्यवर्णनम्	३६	२०
ख	प्रमाणाद्यवयवपर्यन्तपदार्थोद्देशलक्षणविचारः	१८	१०
ग	तर्कादिनिग्रहस्थानान्तपदार्थानां विवेचन-पूर्वकं पृथगभिधानविचारः	३६	२०
घ	मिथ्याज्ञाननाशाद्यपवर्गान्तशास्त्रार्थविचारः-प्रमाणविभागविचारश्च	३६	२०
ङ	प्राच्यनव्यन्याययोर्न्यायवैशेषिकयोश्च-साम्यवैषम्यसमीक्षणम्	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

न्यायभाष्यस्याऽदिवाक्यस्योत्थाने बीजस्यानुसन्धानम्। पुरुष-श्रेयोऽभिधायकस्य न्यायशास्त्रस्य गौतमरचितस्य पञ्चाध्यायात्मकस्यैव न्यायशास्त्रकथनम्। वस्तुतत्त्वाऽन्वाख्यानात्मशास्त्रधर्माधिकारिणः प्रतिपाद्याः पुरुषाः के? तन्निर्वचनमाध्यमेनाऽनुबन्धचतुष्टयं कथं सूचितं भवतीति विचारः। एकविंशतिप्रभेदभिन्नदुःखानि कानि, तेषां कथं दुःखध्वंस इति विचारः। प्रवृत्तिद्वैविध्यविचारः। प्रमाणतोऽर्थ प्रतिपत्ति-प्रवृत्तिसामर्थ्ययोः मिथो हेतुहेतुमद्भावे परस्पराश्रयत्वेऽपि तस्या अबाध-कत्वकथनम्। परतः प्रामाण्यहेतूनामुपपादनपूर्वं स्वतः प्रामाण्यहेतूनां

निरसनम् । करणत्वविवेचनपूर्वकमुपलब्धिकरणत्वं प्रमाणस्य न प्रमात्रादेरिति विचारः । अर्थपदार्थविचारः । सदसतोरेकप्रमाणगम्यत्वविचारः। अपवर्गेऽशक्यविवेकहानयोः कयोरेव निवृत्तिकथनम् । प्रमेयविशेषतत्त्वज्ञानस्यैव निःश्रेयसो हेतुत्वकथनम् ।

ख) प्रकरणे

प्रमाणाद्यवयवपर्यन्तपदार्थोद्दिशविचारः । तत्त्वपदार्थनिर्णयः । प्रमेयपदार्थान्तर्गतानां संशयादीनां पृथग्ग्रहणविचारः । प्रयोजनस्य न्यायाश्रयत्वविचारः । न्यायपरमन्यायविचारः । प्रत्यक्षागमविरुद्धन्यायाभासविचारः । अनुमानोपमानविरुद्धाऽसंभवविचारः । दृष्टान्तसिद्धान्तयोः सप्रयोजनत्वेन पृथगुपदेशविचारः । अवयवलक्षणविचारः । प्रत्यक्षादिचतुर्णां प्रतिज्ञादिचतुर्षूपचारस्य तत्रैकवाक्याध्यारोपस्य च विचारः । चतुर्वर्गे एव प्रमाणस्य प्रधानत्वकथनञ्च ।

ग) प्रकरणे

तर्कस्याप्रमाणत्वादनावश्यकत्वशङ्कापरिहारः । निर्णयस्य प्रमाणफलभावोपपादनम् । वादजल्पवितण्डानां भेदविचारः । निग्रहस्थानान्तर्गतानां हेत्वाभासानां पुनः पृथग्ग्रहणतात्पर्यविचारः । छलजाति निग्रहस्थानानां स्वयमप्रयोज्यानामपि तल्लक्षणज्ञानस्य कथासूपयोगित्वदर्शनम् । न्यायविद्यायाः सर्वविद्याकर्मधर्माणां प्रदीपोपाश्रयत्वकथनम्। वादादिपरिज्ञानस्य रागहेतुत्वनिराकरणम् । अनेकशरीरैः प्रारब्धानां झटितिमोक्तुः शीघ्रमेव परामुक्तेः संभववर्णनम् । न्यायवैशेषिकमुक्ति सम्बन्ध्युपहासनिराकरणम् । दुःखात्यन्तोच्छेदेऽपि प्रवृत्तिदर्शनञ्च ।

घ) प्रकरणे

मिथ्याज्ञानदुःखान्तसंसारविचारः । विपर्ययस्याऽऽत्मख्यात्यादिरूपनिरसनपूर्वकमन्यथाख्यातिरूपनिष्कर्षविचारः । बीजनाशादङ्कुरानुत्पादवत् मिथ्याज्ञानादिबीजनाशादङ्कुरानुत्पादरूपप्रभाभावपरकाऽपवर्गोपपादनम् । परापरनिःश्रेयसयोः क्रमिकाऽक्रमिक-मुख्यामुख्य शास्त्रार्थत्वकथनम् । अपरनिःश्रेयसस्याऽत्यावश्यकप्रयोजनदर्शनम् । श्रवणादिजीवनमुत्त्यन्तप्रतिपत्तिचतुष्कवर्णनम् । आत्मनि नास्तीत्यादिमिथ्याज्ञानेषु सारूप्योपपादनविचारः । नैरात्म्यदृष्टेः प्रयत्नेनोच्छेदविचारः।

मिथ्याज्ञानतत्त्वज्ञानादिषु परबलीयस्त्वविचारः । मिथ्याज्ञानतत्त्वज्ञानयोर्विरोधपरिहारः ।

तत्त्वज्ञानस्य त्रिविधप्रवृत्तिसापेक्षत्ववर्णनम् । प्रमाणशब्दादेव प्रमाणसामान्यविशेषलक्षणसूचनविचारः । प्रमाणप्रमितिफलेष्वपेक्षाकृतहेतुफलभावविचारः । प्रत्यक्षादिक्रमप्रयोजनविचारः । प्रत्यक्षस्य सर्वज्येष्ठत्वोपपादनम् । प्रत्यक्षशब्दस्य व्युत्पत्तिप्रवृत्तिनिमित्तसमीक्षणम्। हानोपादानयोरनुमानगम्यत्वविचारः । प्रमाणसंप्लवविचारः । प्रमाणसंप्लवव्यवस्थयोर्गुणप्रधानभावविचारश्च ।

पाठ्यग्रन्थः

१. न्यायवार्तिकम्, त्रिसूत्रीपर्यन्तम् - वाचस्पतिमिश्रविरचित तात्पर्यटीकोपेतम् ।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. न्यायतात्पर्यपरिशुद्धिः - उदयनाचार्यः

२. न्यायपरिचयः - फणीभूषण तर्कवागीशः

३. पदार्थीयं दिव्यचक्षुरित्यस्य भूमिकाभागः - रामेश्वरशर्मा

४. पदार्थशास्त्र - आनन्दझा

५. वैशेषिकदर्शन (तुलनात्मक अध्ययनं) - डा. वी.सिंह

६. वैशेषिकदर्शन एक अध्ययन - नारायण मिश्र

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - न्यायसूत्रभाष्यव्याख्यानम् ।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१) प्रमाणानां चतुष्ट्वसिद्धिसामर्थ्योत्पादनम् ।

२) प्रमेयस्य द्वादशविधत्वसाधनदक्षतोत्पादनम् ।

३) संशयादिनिर्णयान्तपदार्थानां विश्लेषणयोग्यतासम्पादनम् ।

४) कथाप्रयोगसम्यग्ज्ञानसम्पादनम् ।

५) बौद्धनैयायिकाभिमतप्रमाणानां तुलनात्मकसमीक्षणे योग्यता-सम्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	प्रत्यक्षादिप्रमाणचतुष्टपरिज्ञानम्	३६	२०
ख	द्वादशविधप्रमेयपरिज्ञानम्	३६	२०
ग	संशयादिनिर्णयान्तपदार्थनिरूपणम्	३६	२०
घ	वादादिपदार्थनिरूपणम्	३६	२०
ङ	बौद्धनैयायिकाभिमतप्रमाणानां - तुलनात्मकसमीक्षणम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

प्रत्यक्षलक्षणं, षोढासन्निकर्षः, प्रत्यक्षलक्षणस्य-सन्निकर्ष-ज्ञाना-व्यपदेश्याव्यभिचारिव्यवसायात्मकपदानां प्रयोजनम्, मनस इन्द्रियत्वे बौद्धानामाक्षेपस्तत्परिहारश्च, प्रत्यक्षलक्षणे बौद्धमतखण्डनम्, अनुमान-लक्षणम्, तत्पूर्वकशब्दस्यार्थः, अनुमानत्रैविध्यम्, अनुमानविषये दर्श-नान्तरमतखण्डनम्, उपमानलक्षणम्, दिङ्नागाक्षेपस्तत्परिहारश्च, शब्द-

लक्षणम्, शब्दलक्षणेदिङ्नागाक्षेपस्तत्परिहारश्च, शब्दप्रमाणस्य द्वैविध्यम्।

ख) प्रकरणे

प्रमेयभेदाः, इच्छादिभिर्लिङ्गैरात्मानुमानप्रकारः, देहेन्द्रियबुध्यादिव्यतिरिक्तात्मसाधनम्, आत्मनित्यत्वव्यवस्थापनम्, शरीरलक्षणम्, इन्द्रियलक्षणम्, इन्द्रियाणां भौतिकत्वसाधनम्, अर्थस्वरूपकथनम्, दर्शनस्पर्शनाभ्यामेकार्थग्रहणसाधनम्, तत्र बौद्धानामाक्षेपस्तत्परिहारश्च, बुद्धिलक्षणम्, बुद्धिलक्षणे पर्यायशब्दाभिधानप्रयोजनम्, मनोलक्षणम्, ज्ञानस्यायुगपदुत्पत्तिसाधनम्, प्रवृत्तिलक्षणम्, प्रवृत्तिभेदाः, दोषलक्षणम्, प्रेत्याभावलक्षणम्, फललक्षणम्, अपवर्गलक्षणम्, नित्यसुखाभिव्यक्तेर्मुक्तित्वनिरासः।

ग) प्रकरणे

संशयलक्षणम्, संशयभेदाः, तत्र भास्यवार्तिकयोर्मतभेदः, प्रयोजनलक्षणम्, प्रयोजनस्य न्यायाङ्गत्वम्, दृष्टान्तस्य स्वरूपकथनम्, सिद्धान्तविभागस्तल्लक्षणञ्च, न्यायावयवविभागः, प्रतिज्ञादिभेदकथनम्, अवयवप्रयोजनम्, तर्कलक्षणम्, तर्कलक्षणस्थपदप्रयोजनम्, निर्णयलक्षणम्, निर्णयलक्षणे पदव्यावृत्तिकथनम्, निर्णयलक्षणविकल्पः, निर्णयानुमानयोर्भेदकथनम्।

घ) प्रकरणे

वादलक्षणम्, वादलक्षणस्थपदप्रयोजनकथनम्, वादलक्षणे बौद्धमतखण्डनम्, जल्पलक्षणम्, वितण्डालक्षणम्, वादजल्पवितण्डासु परस्परभेदकथनम्, हेत्वाभाससामान्यभेदाः, हेत्वाभासलक्षणम्, छलभेदास्तल्लक्षणानि च, जातिलक्षणम्, जातिभेदाः, निग्रहस्थानलक्षणम्, निग्रहस्थानभेदाः।

ङ) प्रकरणे

बौद्धनैयायिकाभिमतप्रमाणानां तुलनात्मकसमीक्षणम्।

पाठ्यग्रन्थः

१. उद्योतकरप्रणीतं न्यायवार्तिकम्।
(प्रत्यक्षलक्षणसूत्रतः प्रथमाध्यायान्तम्)

सन्दर्भग्रन्थाः

१. न्यायवार्तिकतात्पर्यटीका – वाचस्पतिमिश्रः
२. न्यायतात्पर्यपरिशुद्धिः – उदयनाचार्यः
३. न्यायवार्तिक एक अध्ययन – डा. दयाशङ्करशास्त्री
४. न्यायपरिचयः – फणीभूषण।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
	निबन्धात्मकेषु	तुलनात्मकाः	२	१	२०
	निबन्धात्मकेषु	व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम - सूत्रभाष्यव्याख्यानम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. चतुर्णामेव ससंशयप्रमाणानां सम्यग्विवेचनसामर्थ्योत्पादनम्।
२. आत्मादिषट्कप्रमेयस्य विशदविवेचने क्षमतासम्पादनम्।
३. आत्मनः शब्दस्य च तुलनात्मकविश्लेषणविधाने योग्यता-समुपार्जनम्।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	ससंशयं प्रमाणसामान्य – प्रत्यक्षपरीक्षणम्	३६	२०
ख	अनुमानोपमानपरीक्षणम्	३६	२०
ग	शब्दपरीक्षणम्	३६	२०
घ	आत्मादिषट्कपरीक्षणम्	३६	२०
ङ	समीक्षात्मकमध्ययनम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

क्रमभेदेन संशयपरीक्षायां बीजम्, विचारस्य संशयपूर्वकत्व-प्रतिपादनम्, समानानेकधर्माध्यवसायादिना संशय आक्षेपाः तेषां सम्यक् समाधानानि।

माध्यमिकनयेन त्रिष्वपि कालेषु प्रमाणानामर्थासाधकत्व-प्रतिपादनम्। धर्मप्रतिषेध-विशेषप्रतिषेधादिनाऽपि प्रमाणानां प्रतिषेधाभावोपपादनम्। प्रत्यक्षादीनामप्रामाण्यमित्यादिवाक्ये व्याघातादिदोषोद्भावनम् तन्निरसनञ्च। प्रमाणप्रमेयभावस्य परमार्थसत्त्वप्रतिपादनम्। प्रमाणप्रमेयत्वसमावेशोपपादनम्। प्रमाणपरीक्षायां स्थाधात्वर्थ-कारकार्थविभागोपपादनम्। उपलब्धिः प्रत्यक्षादिविषयाः किं प्रमाणान्तरतः– प्रमाणमन्तेरणासाधनेत्यादिना प्रमाणपरीक्षायामाक्षेपः समाधानञ्च। प्रत्यक्षलक्षणपरीक्षा। अदृष्टस्य कार्यमात्रे हेतुत्वम्। प्रत्यक्षस्यानुमानान्तर्भावाक्षेपपरिहारौ। विविधाक्षेपसमाधानैरवयविपरीक्षणम् तत्साधनञ्च।

ख) प्रकरणे

अनुमानप्रामाण्यपरीक्षणम्, बाधकप्रमाणाभावेन साधकप्रमाणेन च कालासत्त्वमतनिरसनम्, विशेषप्रतिषेधादर्थव्यङ्ग्यत्वादिना च वर्तमानकाल साधनम्, उपमानपरीक्षणम्, उपमानस्यानुमानत्वाक्षेप-

समाधाने च ।

ग) **प्रकरणे**

शब्दप्रामाण्यपरीक्षणम्, शब्दस्यानुमानान्तर्भावाक्षेपपरिहारौ । प्रमणचतुष्ट्वपरीक्षणम्, अर्थापत्तेः प्रमाणन्तरत्वनिरासः, अभावस्या-प्रमाणत्वम्, शब्दस्यानुमानान्तर्भावनिरसनम् । प्रागभावस्थापनम्, अभिव्यक्तिधर्मा उत्पत्तिनिरोधधर्मेत्यादिना शब्दे संशयप्रदर्शनम्, शब्द नित्यत्वपरीक्षणम्, अनित्यत्वस्वरूपनिरूपणम्, अनित्यतानिरूपणम्, शब्दाभिव्यक्तिवाददूषणम्, शब्दानित्यत्वप्रसाधनम्, वर्णविकारवाद-निरसनम्, वर्णविकारे व्यवहारबीजवर्णनम् । पदप्रत्ययादिनिरूपणम्, पूर्वोत्तरपक्षाभ्यां पदार्थनिरूपणम्, पदशक्तिनिरूपणेऽपोहशक्यता-निरसनम्, व्यक्त्याकृंतिजातिलक्षणनिरूपणञ्च ।

घ) **प्रकरणे**

आत्मविचारः आत्मपरीक्षणे बौद्धमतनिरासः, व्यपदेशस्योभयथा सिद्धेरात्मनि संशयः, देहेन्द्रियमनोव्यतिरिक्तात्मव्यवस्थापनम्, चक्षुरद्वैत-साधनम्, आत्मनोभोगाद्युपपादनम्, अनादिनिधनत्वोपपादनश्च । विजातीय परमाणूनामनारम्भकत्वप्रतिपादनम्, शरीरेन्द्रियार्थानां विवेचनम्, बुद्धि-मनोविवेचनम्, शरीरस्यादृष्टानन्यत्वोपपादनञ्च ।

ङ) **प्रकरणे**

न्यायवैशेषिक-मीमांसामतमाश्रित्य शब्दस्य न्याय-बौद्ध-चार्वाकमतमनुसृत्य आत्मनश्च समीक्षात्मकमध्ययनम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. उद्योतकरप्रणीतन्यायवार्तिकस्य द्वितीयतृतीयाध्यायौ ।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. न्यायवार्तिक एक अध्ययन - डा. दयाशङ्कर शास्त्री
२. न्यायवार्तिकतात्पर्यटीका - वाचस्पतिमिश्रः
३. न्यायतात्पर्यपरिशुद्धिः - उदयनाचार्यः
४. वैशेषिकदर्शन एक अध्ययन - नारायणमिश्र
५. हिन्दीतर्कभाषा भूमिका - आचार्य विश्वेश्वर

६. तर्कभाषा हिन्दी व्याख्या सहित– व्याख्याकार, बदरीनाथ शुक्ल
७. वैशेषिकदर्शन तुलनात्मक अध्ययन – डा. वी. सिंह

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - षट्पदार्थविवेचनम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

वैशेषिकदर्शनसम्मतभौतिकाभौतिकपदार्थविवेचने नैपुण्यसम्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	पदार्थोद्देशनिरूपणम्	१८	१०
ख	क्षित्यादिमनोन्तद्रव्यनिरूपणम्	३६	२०
ग	रूपादिविभागान्तगुणनिरूपणम्	३६	२०
घ	अपदेशानपदेशादिसमवायान्तपदार्थविवेचनम्	३६	२०
ङ	समीक्षात्मकमध्ययनं भाष्यवैशिष्ट्यञ्च	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

ग्रन्थाभिधेयसम्बन्धप्रयोजनप्रदर्शनम्। तत्त्वज्ञानस्यैव निःश्रेयसः साधनत्वोपपादनम्। विविधविरोधिमतदलनपूर्वकमात्यन्तिक-दुःखनिवृत्तेः पुरुषार्थत्वप्रतिपादनम्। धर्मादेवतत्त्वज्ञानोत्पत्तिसमुपपादनम्। निःश्रेयसोत्पत्तौ ज्ञानकर्मसमुच्चयाशङ्कासमाधाने। षड्विधपदार्थाना-मुद्देशनिरूपणञ्च।

ख) प्रकरणे

षड्भावानां साधर्म्यवैधर्म्यनिरूपणम्। क्षित्यादिद्रव्यचतुष्टय-निरूपणम्। चतुर्णां भूतानां सृष्टिसंहारविधिप्रतिपादनम्। शब्दस्याऽकाश-लिङ्गत्वोपपादनपूर्वकमाकाशकालदिशां निरूपणम्। देहादिव्यतिरिक्तत्व-प्रसाधनपुरःसरं वैनाशिकमतदलनपूर्वकं चात्मनिरूपणं मनसो विवेचनञ्च।

ग) प्रकरणे

साधर्म्यवैधर्म्याभ्यां गुणनिरूपणम्। रूपादिचतुष्टयस्य पाक-जत्ववर्णनम्। क्षणगणनापुरःसरं पार्थिवपरमाणुषु रूपादीनां पाक-जोत्पत्तिप्रक्रियाविवेचनम्। उत्पादविनाशप्रक्रियाविवेचनपूर्वकं सङ्ख्या-निरूपणम्। सभेदोपपादनं परिमाणपृथक्त्वयोः संयोगस्य तन्नाशविवेचन-सहितस्य च निरूपणम्। विभागजविभागोत्पादविनाशप्रक्रियानिरूपणेन सार्धं विभागजविभागविवेचनञ्च।

घ) प्रकरणे

परत्वापरत्वयोर्द्वैविध्यम्। तत्र दिक्कृतस्योत्पत्तिविनाशनिरूपणम्। बुद्धेर्व्यासतः समासतश्च भेदप्रदर्शनम्। स्वप्नस्वप्नान्तिकयोः स्वप्नभेदस्य चोपपादनपूर्वकमविद्यायाश्चातुर्विध्यविवेचनम्। लिङ्गालिङ्ग्योरनुमानस्य च निरूपणेन सहैव विद्याया भेदोपपादनम्। शब्दादीनामनुमानान्तर्भावो-पपादनम्। अपदेशानपदेशनिदर्शनतदाभासादीनां सलक्षणभेदेच्छादीनां शब्दान्तानां धर्मस्तत्साधनानाञ्च गुणानां निरूपणम्। सभेदोपभेदकर्मणां प्रविवेचनम्। सामान्यविशेषसमवायानां निरूपणञ्च।

ङ) **प्रकरणे**

षट्पदार्थिप्रशस्तपादभाष्यग्रन्थस्य द्रव्यनिरूपणान्तव्याख्याने कन्दली-किरणावली टीकाग्रन्थयोर्मिथः साम्यवैषम्यदृष्टिविषयकं समीक्षात्मकमध्ययनम् । पदार्थधर्मसङ्ग्रहवैशिष्ट्यावबोधश्च ।

पाठ्यग्रन्थौ

क)-ख)-ग) प्रकरणानां कृते

१. उदयनाचार्यरचिता प्रशस्तपादभाष्यसहिता **किरणवली** (आदितो विभागान्तगुणपर्यन्ता)

घ) प्रकरणस्य कृते

२. प्रशस्तपादभाष्यमात्रम् (परत्वापरत्वतः समाप्तिपर्यन्तम्)

सन्दर्भग्रन्थाः

१. गुणकिरणावलीप्रकाशः ।
२. रससारः (गुणकिरणावलीटीका) वादीनकृतः ।
३. किरणावलीभाष्करः - पद्मनाभमिश्रः ।
४. व्योमवती - व्योमशिवाचार्यः ।
५. कन्दली - श्रीधराचार्यः ।
६. वैशेषिकदर्शन एक अध्ययन - नारायणमिश्रः ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम- सभूषणन्यायसारविषयविवेचनम्, अनुसन्धानपद्धति-विवेकश्च ।

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. प्रासङ्गिकविविधविषयविवेचनेन सहैव प्रत्यक्षानुमानागमेति प्रमाणत्रितयविश्लेषणक्षमतासम्पादनम् ।

२. अनुसन्धानपद्धतिविषयकज्ञानसम्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	प्रत्यक्षपरिच्छेदघटककतिपयविषयप्रति-पादनम्	३६	२०
ख	आगमानुमानपरिच्छेदघटकविविधविषय-विवेचनम्	३६	२०
ग	भूषणन्यायसारयोर्वैशिष्ट्यविवेकः	१८	१०
घ	शोधानुसन्धानादिसम्बद्धसमग्रतत्त्वविचारः	५४	३०
ङ	अनुसन्धानालोकमहिमविचारः	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

मङ्गलाचरणतत्फले, अभिधेयभेदाः, प्रमाणादिलक्षणप्रयोजनम्, अव्यापकादिधर्मस्यापि लक्षणत्वम्, प्रमाणसामान्यलक्षणं तद्घटकपद-प्रयोजनञ्च, संशयविपर्ययस्वप्ननिरूपणम्, भ्रमे प्रमाणोपन्यासः प्रामाण्यस्य स्वतस्त्वपरतस्त्वे, स्वपराभिमतकरणत्वपदार्थः, प्रमात्रादीनां लक्षणानि, प्रयोजनस्य प्रयोजनम्, दृष्टान्तसिद्धान्तयोः स्वरूपप्रयोजने, निर्णय-निरूपणम्, न्यायविद्यायाः सर्वोत्तमत्वम्, तत्त्वज्ञानादिनिवृत्तावाक्षेप-

समाधाने, प्रत्यक्षलक्षणं तद्पदव्युत्पत्तिः, योगिनां रागाद्यभिभूतत्वाक्षेप-तन्निरासौ, इन्द्रियाणां प्राप्यकारित्वाप्राप्यकारित्वविमर्शः, अव्यपदेश्य-पदप्रयोजनम्, परमाणोर्दशांशतानिरासः, योगिप्रतक्षणम्, सविकल्पक-निर्विकल्पकप्रत्यक्षे च ।

ख) प्रकरणे

अनुमानस्वरूपम्, तत्त्रैविध्यम्, अन्येषामनुमानलक्षणानि । बौद्धचार्वाकमतदूषणम्, प्रामाण्यं व्यवहारेणेति मतोपपादनं तन्निरसनञ्च। व्याप्तिग्रहनिरूपणम्, लिङ्गभेदाः । सामान्ये सौगताक्षेपनिरासौ, प्रसङ्ग-साधनेन सामान्यनिरासः । प्रसङ्गविपर्ययखण्डननिरासः । सामान्य-समर्थनम् । बौद्धानां हेतुत्रयनिरूपणम्, स्वभावानुपलब्धेर्निरसनम् । स्वभावहेतुखण्डनम् । कार्यकारणभावनिश्चयः । पक्षधर्मत्वादि-पञ्चरूपनिरूपणम्। हेत्वाभासनिरूपणे कालात्ययापदिष्टभेदाः । उदाहरण-मुदाहरणभासाश्च ।

आगमलक्षणम्, सौत्रलक्षणेनाविरोधोपपादनम् । मेयद्वैविध्यमत-निरासः । शब्दानुमानयोर्भिन्नत्वप्रतिपादनम् । वेदवाक्यानां प्रामाण्यम्, वेदस्य सर्वज्ञप्रणीतत्वञ्च । जैनाद्यागमानां वेदवैषम्योपपादनम् । वेदा-पौरुषेयत्वपरिहारः । जरन्नैयायिकानामुपमानं तन्निरासश्च । प्रमाणत्रित्व व्यवस्थापनम् । आत्मपरात्मनिरूपणम् । सत्कार्यवादस्तन्निराशश्च । मोक्षे नित्यसुखाभिव्यक्तिसमर्थनञ्च ।

घ) प्रकरणे

अनुसन्धेयाऽऽवश्यकशीर्षकचयनम् । शीर्षकस्य संस्कृत-वाङ्मयान्तर्निहितविविधज्ञानविज्ञानरहस्योद्घाटना-नुसन्धानशिरोबिन्दु-रूपताविचारः । अनुसन्धाननिर्देशकविशेषज्ञादियोग्यताऽवबोधन-स्वीकृतिज्ञानपूर्वकानुसन्धानप्रस्तावस्वीकृतिविचारः। अनुसन्धानोद्देश्य-व्यापकपोषकप्रकाशकसामग्रीसङ्कलनसमावेशसम्बद्धविचारः । शीर्षक-विषय-कृतिसूची-सन्दर्भसामग्री-पादटिप्पण्यादिस्थानैक-रूपताङ्क-सङ्केतादिविचारः । लघुविशेषविद्यावारिध्यादिकानुसन्धानसानुसन्धान-

भूमिकाग्रन्थसंपादनरूपरेखाविधिविचारः । सन्धानानुसन्धानादिपरस्पर सम्बन्धविचारः । शोधानुसन्धानान्वेषणगवेषणरिसर्च (पुनरावलोकन) शब्दानां साम्यवैषम्यसमन्वयान्तनिष्कर्षचिन्तनम् । शोधानुसन्धान-प्रबन्धाङ्गोपाङ्गवर्गीकृतचरणोपचरणचिन्तनम् । संस्कृत-संस्कृत्यनभि-मुखलोकाभिमुखीकरणोपायाऽनुसन्धानविचारः । विघटनपरिवर्तनोन्मुख-दुष्पथचारिसमाजसङ्घटनप्रत्यावर्तनोपयुक्तानुसन्धानाऽऽवश्यकत्व-विचारः । प्राच्यपाश्चात्यानुसन्धानगुणविशेषविचारः।

ङ) **प्रकरणे**

माधुकर्यादिवृत्तिसापेक्षसामग्रीसङ्कलन - लक्ष्यलक्षणैकचक्षुष्क-प्राच्यार्वाचीनाऽनुसन्धान-संधानविधिपर्यालोचनम् । अनुसन्धानोत्तर-कालस्फुटीभूतसत्यशिवसुन्दरादिदृष्टादृष्टश्रेयोऽभिमुखधर्मादि पुरुषार्था-ऽन्यतमप्रधानोपादेयताविचारः । आधुनिकयुगसापेक्षाऽनुसन्धानसम्पन्नता-विचारः । अनुसन्धानकर्तृ-कारयितृविद्वत्सङ्घयोरन्योन्यसम्बन्ध-विचारः । पूर्णानुसन्धानप्रकाशनदायित्वविचारश्च ।

पाठ्यग्रन्थः

क), (ख), (ग) प्रकरणानां कृते -

१. भासर्वज्ञविरचितो **न्यायसारः न्यायभूषणसहितः** (निर्दिष्टा विषया एव) संपादकः - स्वामी योगीन्द्रानन्दः

सन्दर्भग्रन्थाः

१. सर्वदर्शनसङ्ग्रहः - माधवाचार्यः
२. प्रमाणवार्तिकम् - धर्मकीर्तिः
३. तार्किकरक्षा - वरदराजः
४. साङ्ख्यतत्त्वकौमुदी - वाचस्पतिमिश्रः
५. चार्वाकदर्शन की शास्त्रीय समीक्षा - डा. सर्वानन्दपाठक

घ), (ङ) प्रकरणयोः कृते -

२. अनुसन्धानपद्धतिः - डा. भगीरथप्रसाद त्रिपाठी

सहायकसामग्री

१. अनुसन्धानको रूप र शैली – डा. चूडामणि बन्धु

२. म.सं.वि., अनुसन्धानकेन्द्रतः समायोजितानुसन्धानगोष्ठ्यां प्रस्तुतानि प्रविधिसम्बन्धीनि कार्यपत्राणि
– प्रा. विद्यानाथ उपाध्याय
– डा. प्रा. वासुदेव त्रिपाठी
– डा. जगदीशचन्द्र रेग्मी
– डा.प्रा. चूडामणि बन्धु ।

३. अन्या तत्सम्बद्धा सामग्री च ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

धर्मशास्त्रम्

स्तरगतोद्देश्यम्

१. आचारव्यवहारप्रायश्चित्तज्ञानसम्पादनसमर्थाया जनशक्ते-रुत्पादनम् ।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	व्यवहारज्ञानं गर्भाधानादिच्छुरिका-बन्धनपर्यन्तसंस्कारज्ञानञ्च	१००	४०%
द्वितीयपत्रम्	आशौचप्रायश्चित्तविवाहादिसंस्कारविवेकः	१००	४०%
तृतीयपत्रम्	श्राद्धविचारः	१००	४०%
चतुर्थपत्रम्	दायभागविचारो मुहूर्त्तविचारश्च	१००	४०%
पञ्चमपत्रम्	व्यवहारज्ञानशोधविधिज्ञाने	१००	४०%

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- व्यवहारज्ञानं गर्भाधानादिच्छुरिकाबन्धनपर्यन्तसंस्कार-ज्ञानञ्च

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. अखिलानां व्यवहारविषयाणां गर्भाधानादिच्छुरिकाबन्धनपर्यन्तानां संस्काराणां च ज्ञानोत्पादनपूर्वकं स्वविषयसंबद्धक्षेत्रेषु निश्चयात्मिकाया जनशक्तेरुत्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	साधारणव्यवहारमातृकाप्रकरणादुपनिधि-प्रकरणपर्यन्तो भागः	३६	२०
ख	साक्षिप्रकरणतो दायविभागप्रकरणपर्यन्तो भागः	३६	२०
ग	सीमाविवादप्रकरणादारभ्य द्यूतसमाह्वय-प्रकरणं यावत्	३६	२०
घ	वाक्पारुष्यप्रकरणादारम्भ प्रकीर्णप्रकरण-पर्यन्तो भागः	३६	२०
ङ	गर्भाधानसंस्कारतश्छुरिकाबन्धनसंस्कार-पर्यन्तो भागः	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

१. साधारणव्यवहारमातृकाप्रकरणम्

राज्ञः कर्तव्यम्, सभासत्स्वरूपं तत्कर्तव्यञ्च, व्यवहार-विषयः, चतुष्पाद्व्यवहारः, विवादेषु नृपसमक्षमावेदनप्रकारः, आवेदितविषयानुरूपं देयमुत्तरम्, उत्तरानुसारेणार्थिप्रत्यर्थि-निर्धारणम्, प्रतिज्ञार्थसाधनप्रस्तुतिः, अर्थिप्रस्तुतप्रमाणाधारेण जयपराजयनिर्णयः।

२. असाधारणव्यवहारमातृकाप्रकरणम्

अभियुक्तस्य प्रत्यभियोगाभावस्तदपवादश्च, विवादे प्रतिभूग्रहणम्, मिथ्याभियोगे दण्डनिर्धारणम्, साहसस्तेयादि-विवादेषु सद्य एवोत्तरदानम्, अभियोगे दुष्टपरिज्ञानम्, सपणात्मके विवादे पराजये जाते दण्डनिर्धारणम्, वस्तुतत्वानुसारेण

व्यवहारनिर्णयः, अर्थशास्त्रादितो धर्मशास्त्रस्य बलवत्त्वप्रतिपादनम्, द्विविधप्रमाणस्वरूपम्, अर्थादिविवादेषु प्रमाणबलाबलम्, अधिकृतपूगश्रेण्यादीनां व्यवहारनिर्णये बलाबलत्वम्, छलोपध्यादिभिर्निष्पादितव्यवहारासिद्धत्वम्, प्रनष्टाधिगतं धनं देयम्, निधेर्व्यवस्थापनम्, चौरहृतद्रव्यं नृपेण धनिने देयम् ।

३. **ऋणादानप्रकरणम्**

सबन्धकप्रयुक्तस्य द्रव्यस्य वृद्धिव्यवस्थापनम्, पश्वादिद्रव्यविशेषेण वृद्धिविशेषम्, युगपत्प्राप्तेषु बहुषु धनिकेषु वर्णक्रमेण धनदानम्, ऋणापाकरणासमर्थोऽधमर्णिकः स्वजात्यनुरूपेण कर्म कारयितव्यः, मध्यस्थस्थापितधनस्य गतिः, ऋणापाकरणे कर्तृभेदः, प्रातिभाव्यगतर्णापाकरणकर्तृभेदः, आधेः स्वरूपम् तत्र वृद्धिप्रकारश्च, प्रयुक्तद्रव्यद्विगुणे आधिर्मोक्तव्यः।

४. **उपनिधिप्रकरणम्**

निक्षेपस्वरूपम्, निक्षेपं यथैव गृहीतं तथैव प्रत्यर्पणीयम्, स्वेच्छया निक्षेपभोक्तरि दण्डव्यवस्था, उपनिधौ निर्धारितस्य विधेर्याचितादिष्वप्यतिदेशः ।

ख) प्रकरणे

१. **साक्षिप्रकरणम्**

साक्षिलक्षणम्, साक्षिणः सङ्ख्यानिर्धारणम्, स्त्रीबालाद्यसाक्षिणः, साक्षिश्रावणप्रकारः, साक्ष्यमङ्गीकृत्यावदने दोषः, साक्षिविप्रतिपत्तौ निर्णयप्रकारः, कूटसाक्षिस्वरूपम्, साक्षिभिः सत्योक्तौ जयोऽन्यथा पराजयः, कूटसाक्षिणां दण्डविधानम् ।

२. **लेख्यप्रकरणम्**

सभेदं लेख्यस्वरूपम्, अन्यहस्तकृतलेख्यज्ञानम्, लेख्योपरि स्वमतमधमर्णेन स्थाप्यम्, लेख्ये पितृनामपूर्वकं साक्षिनामादिकं सन्निवेश्यम्, स्वहस्तकृतलेख्यस्वरूपज्ञानम्,

दुर्लेख्यादावन्यं लेख्यं विधेयम्, लेख्यसन्देहे निर्णयोपायः, लेख्यारूढमृणमधमर्णेन देयम्, लेख्यारूढस्यर्णस्य शोधनप्रकारः।

३. दिव्यप्रकरणम्

दिव्यप्रमाणम्, महाभियोगे प्रयुक्तव्यानि तुलाग्न्यादीनि प्रमाणानि, दिव्ये साधरणविधिः, जातिवयोवस्थाविशेषानादरेण तदादरेण च परीक्षणीयानि दिव्यानि, तुलादिव्यस्य प्रयोगविधिः, अग्निदिव्यस्य प्रयोगविधिः, अग्निदिव्यपरीक्षणमण्डलप्रमाणम्, निश्चितमण्डलस्यान्तरा तप्तलौहपिण्डे पतिते वा सन्देहे पुनरग्नि-दिव्यप्रयोगः, उदकाभिर्मन्त्रणविधिः, उदकदिव्येऽनुष्ठानादिप्रकारः, विषदिव्यविधिः, कोशदिव्यविधिः, तप्तमाषादिदिव्यविधिः ।

४. दायविभागप्रकरणम्

दायशब्दार्थः, दायस्य द्वैविध्यम्, विभागस्वरूपम्, स्वत्वविचारः, पितुरिच्छया विभागः, ज्येष्ठादिविषमविभागः, समविभागः, पत्नीनां पुत्रसमांशित्वम्, पितुरूर्ध्वं पुत्रकृतविभागः, मातुर्धने प्रथमं दुहित्र्यधिकारः, अविभाज्यधनम्, पैतामहधन-विभागः, विभागानन्तरजस्य धनाधिकारः, पितृप्रसाददानम्, मातुः पुत्रसमांशित्वम्, असंस्कृतानां भ्रातृणां समुदायद्रव्येण संस्कारः, तुरीयांशं दत्वा भगिनीनां संस्कारः, दायादैः परस्परापहृतस्य द्रव्यस्य पुनर्विभागः, द्व्यामुष्यायणस्य विभागविधिः, मुख्यगौण-पुत्राणां स्वरूपम्, पुत्राणां पिण्डदानांशहरत्वम्, शूद्रधनविभागे विशेषविधानम्, अपुत्रस्य दायग्रहणक्रमः, वानप्रस्थादीनां धनस्योत्तराधिकारः, संसृष्टिस्वरूपम्, संसृष्टिनो धनग्रहणाधिकारः, क्लीबादीनां निरंशित्वम्, क्लीबादीनां पुत्रपत्नीषु विभागविशेषः, स्त्रीधनस्वरूपम्, स्त्रीधनविभागप्रकारः, वाग्दत्तायाः कन्याया विशेषव्यवस्था, भर्त्रा दुर्भिक्षाद्यतिरिक्तावस्थायां गृहीतं स्त्रीधनं देयम्, अधिवेदनसममाधिवेदनिकं धनं विद्यमानपत्न्यै देयम्, विभागसन्देहे निर्णयहेतवः ।

ग) प्रकरणे

१. सीमाविवादप्रकरणम्

क्षेत्रादीनां सीम्नो विवादे सामन्तादयो निश्चिनुयुः, स्थलाङ्गारादीनि सीमालिङ्गानि, सीमासन्देहे निर्णयोपायाः, मिथ्यावादीनां सामन्तादीनां दण्डव्यवस्था, सामन्तादीनां लिङ्गादीनां चाभावे सीमानिर्णयोपायः, आरामादिषु सीमोक्तविधेरतिदेशः, मर्यादाभेदनादौ दण्डविधानम्, सेत्वादिनिर्माणव्यवस्थापनम्, परक्षेत्रकर्षकस्य कर्तव्यम् ।

२. स्वामिपालविवादपदम्

गोमहिष्यादिभिः सस्यघाते दण्डव्यवस्था क्षेत्रस्वामिने फलदानं च, पशुविशेषे दण्डाभावः, गवादयो गोस्वामिना यथा प्रातः समर्पितास्तथैव सायं गोपेन प्रत्यर्पणीयाः, पालदोषेण गवादिनाशे दण्डव्यवस्था, गोप्रचारादिभूमिव्यवस्थाविधिः ।

३. अस्वामिविक्रयविवादपदम्

अस्वामिविक्रयव्यवहारपदलक्षणम्, अन्यविक्रीतं स्वं द्रव्यं स्वामी प्राप्नोति, नष्टापहृतादिद्रव्यशोधनविधिः, स्थानपालादिरक्षितानि नष्टापहृतानि द्रव्याणि प्रमाणैः प्रमाणयितव्यानि, स्थानपालादिस्थानस्थितानां नष्टापहृतादिद्रव्याणां स्वस्वत्वे प्रमाणैरप्रमाणिते दण्डविधिः, तस्करप्रच्छादकस्य दण्डविधानम्, निर्दिष्टकालपर्यन्तं नष्टापहृतोपलब्धं द्रव्यं नृपेण रक्षणीयम् ।

४. दत्ताप्रदानिकप्रकरणम्

दत्ताप्रदानिकस्वरूपम्, स्वं कुटुम्बानुपरोधेन देयत्वप्रतिपादनम्, स्थावरस्य प्रतिग्रहणप्रकाशः, देयं प्रतिश्रुतं दातव्यमेव।

५. क्रीतानुशयव्यवहारपदम्

क्रीतानुशयस्य स्वरूपम्, वीजायसादीनां प्रत्यर्पणविधिः, स्वर्णकम्बलादीनां परीक्षाविधिः ।

६. **अभ्युपेत्याशुश्रूषाप्रकरणम्**

अभ्युपेत्याशुश्रूषायाः स्वरूपम्, बलादिना विहितस्य दासस्य मुक्तिप्रकारः, प्रव्रज्यावसितस्यामरणाद् दासत्वम्, वर्णानुसारं दासव्यवस्था, अन्तेवासिधर्माः ।

७. **संविद्व्यतिक्रमविवादपदम्**

संविद्व्यतिक्रमलक्षणम्, स्वधर्मानुष्ठानाय ब्राह्मणानां प्रेरणम्, सामयिकादिधर्मरक्षणं ब्राह्मणस्य कर्तव्यम्, संविदुल्लङ्घने दण्डविधानम्, समूहधनापहारकाय दण्डव्यवस्था, कार्यचिन्तकानां स्वरूपम्, त्रैविद्यैर्विहितो धर्मः श्रेण्यादिष्वतिदेशः ।

८. **वेतनादानप्रकरणम्**

वेतनादानस्य स्वरूपम्, स्वाङ्गीकृतकर्माकरणे दण्डव्यवस्था, पण्यविक्रयितुर्भृत्यस्य भृतिदानप्रकारः, अनेकभृत्यसाध्यकर्मणि भृतिदानप्रकारः, भारवाहकादीनां स्वकर्मानुष्ठानम्।

९. **द्यूतसमाह्वयविवादपदम्**

द्यूतसमाह्वयस्वरूपम्, द्यूते सभिकवृत्तिप्रतिपादनम्, द्यूते यथाकृतं भागं सभिकेन राज्ञे देयम्, जितपणं जेत्रे दाप्यम्, जयपराजयविप्रतिपत्तौ निर्णयोपायः, कूटाक्षवेदिनं दण्डविधानम्, द्यूतात्तस्करादिदुष्टपरिज्ञानम्, द्यूतधर्मस्य समाह्वयेऽप्यतिदेशः ।

घ) प्रकरणे

१. **वाक्पारुष्यविवादपदम्**

वाक्पारुष्यस्य लक्षणम्, परस्परं सवर्णेषु निष्ठुराक्षेपे दण्डव्यवस्था, परभगिन्यादिभ्योऽश्लीलाक्षेपेषु दण्डविधिः, असमानवर्णाक्षेपे दण्डव्यवस्था, वर्णानां प्रतिलोमानुलोमयोः परस्पराक्षेपेषु दण्डव्यवस्था, वचनेन बाहुग्रीवाद्यङ्गविनाशाक्षेपे दण्डविधिः, परस्परं शक्ताशक्ताक्षेपेषु दण्डव्यवस्था, पातित्यहेतुभिर्वर्णिनामाक्षेपे दण्डविधानम् ।

२. दण्डपारुष्यव्यवहारपदम्

दण्डपारुष्यस्वरूपम्, दण्डपारुष्यस्य कर्तुः परीक्षाविधिः, समविषमादिवर्णेषु स्त्रीषु च भस्मादिभिस्तथाऽमेध्यादिभिश्च स्पर्शने दण्डव्यवस्था, प्रातिलोम्यापराधे दण्डविधानम्, सजातीयेषु परस्परं ताडनार्थं वधार्थं च शस्त्र उद्गूर्णे दण्डव्यवस्था, परपीडार्थं केशादिषूल्लुञ्चने दण्डविधिः, काष्ठलोष्ठादिभिर्मृदुताडने दण्डव्यवस्था, करपदादिभङ्गे व्रणोद्भेदे च दण्डविधिः, गमनभोजनादिनिरोधे ग्रीवाबाह्वादिभञ्जने च दण्डव्यवस्था, बहुभिर्मिलित्वैकस्याङ्गभङ्गकृते दण्डविधिः, कलहेऽपहृतस्य द्रव्यस्य प्रत्यर्पणम्, दण्डव्यवस्था च, ताडनादिहेतुनोत्पन्नस्य दुःखस्य निवारणार्थं समुत्थानजो व्ययो देयदण्डश्च देयः, कुड्यादिष्वभिघातादौ दण्डादिविधानम्, पश्वभिद्रोहादौ दण्डविधिः, वृक्षगुल्मादीनां शाखादिच्छेदने दण्डविधिः ।

३. साहसविवादपदम्

साहसस्य लक्षणम्, परद्रव्यापहरणरूपे साहसे दण्डविधिः, साहसप्रयोजितारं प्रति दण्डविधानम्, साहससदृशापराधेषु दण्डविधिः, मिथ्याचिकित्सकादिषु दण्डविधानम्, हीनमूल्येषु मृगचर्मादिषु बहूमूल्यजातीयसादृश्यसम्पादनेन विक्रये दण्डविधानम्, कृत्रिमकस्तूरादिकं कृत्वा विक्रये दण्डव्यवस्था, राजनिरूपितस्यार्घस्य ह्रासवृद्ध्यादिकरणे दण्डविधिः, पारदेश्यपण्येऽर्घनिरूपणप्रकारः ।

४. विक्रयासंप्रदानप्रकरणम्

विक्रयासंप्रदानस्य स्वरूपम्, विक्रीतपण्यासमर्पणे दण्डविधिः, क्रीतानुशयविशेषविधानं दण्डविधिश्च ।

५. संभूयसमुत्थानव्यवहारपदम्

संप्रतिपत्यनुसारेण लाभालाभयोर्भागनिरूपणम्, प्रतिषिद्धाचरणेन नाशितपण्यविषये व्यवस्था, निरूपणपण्यमूल्याद्विंशो

भागो नृपेण ग्राह्यस्तथा प्रतिषिद्धपण्यस्याविक्रेयत्वं पुना राजयोग्यपण्यस्याविक्रेयत्वम्, पण्यपरिमाणवञ्चकस्य विवादास्पदीभूतपण्यक्रयविक्रयणकर्तुश्च दण्डव्यवस्था, स्थलजजलजयोर्द्विविधयोः शुल्कयोर्निर्धारणं निर्धारितशुल्कानपाकरणे दण्डश्च, स्ववेश्मपार्श्वस्थान्ब्राह्मणान् श्राद्धादिष्वनिमन्त्रणे दण्डविधानम्, देशान्तरगतेषु संभूयकारिषु वणिजेषु कश्चिन्मृतश्चेत्तद्द्रव्यग्रहणाधिकारिनिरूपणम्, संभूयकारिषु वञ्चकस्य निर्लाभत्वप्रतिपादनम्, वणिग्धर्मस्य ऋत्विगादिष्वतिदेशः ।

६. स्तेयप्रकरणम्

स्तेयस्य लक्षणम्, तस्करज्ञानोपायः, शङ्कया गृहीतेन चौरेणात्मा शोधनीयः, शोधनासमर्थस्य दण्डश्च, चौर्ये निश्चिते सति द्रव्यस्वामिने द्रव्यदानमपहृतद्रव्यानुसारेण दण्डश्च, वर्णानुसारेण चौर्ये दण्डव्यवस्था, चौरादर्शनेऽपहृतद्रव्यप्राप्त्युपायः, अपराधविशेषेण दण्डविशेषः, अचौरस्यापि चौरोपकारे दण्डव्यवस्था, परगात्रेषु शस्त्रावपातने गर्भस्य पातने स्त्रीपुरुषप्रमापणे च दण्डविधिः, विशेषेण प्रदुष्टायाः स्वगर्भपातिन्याः पुरुषहन्त्र्याः सेतुभेत्र्याश्च दण्डविधानम्, स्वपतिगुर्वादीन् विषाग्निप्रदानेन मारयित्र्याः स्त्रिया दण्डविधानम्, अविज्ञातकर्तृके हनने हन्तृज्ञानोपायः, क्षेत्रवेश्मवनग्रामादिदाहकानां दण्डव्यवस्था।

७. स्त्रीसंग्रहणविवादपदम्

संग्रहणस्य स्वरूपम्, स्त्रीसंग्रहणस्य ज्ञानोपायः, संग्रहणे स्त्रीपुरुषयोर्दण्डव्यवस्था, सवर्णासवर्णयोः स्त्रीपुरुषयोः संग्रहणे दण्डविधिः, सवर्णासवर्णाकन्याहरणे दण्डव्यवस्था, कन्यादूषणे दण्डविधानम्, पशुगमने दण्डव्यवस्था, साधारणस्त्रीगमने दण्डविधिः, प्रसह्य दास्यभिगच्छतो दण्डव्यवस्था, वेतनग्रहणानन्तरमप्यर्थपतिमनिच्छन्त्याया वेश्याया दण्डविधिः, पत्न्यामयोनौ तथा प्रव्रजितायां गच्छतः पुरुषस्य दण्डव्यवस्था, चाण्डाल्याद्यभिगमने दण्डव्यवस्था ।

८. प्रकीर्णकाख्यं व्यवहारपदम्

प्रकीर्णस्य लक्षणम्, प्रकीर्णकेऽपराधविशेषेण दण्डविशेषव्यवस्था, अभक्ष्यणादिभिर्ब्राह्मणदूषणे दण्डविधानम्, कूटस्वर्णकारादीनां विमांसविक्रयीणाञ्च दण्डविधानम्, चतुष्पादादिभिः कृतो दोषोऽपसरेति वदतश्चतुष्पात्स्वामिनो नास्ति, शकटादियुक्तबलिवर्दनस्यादिच्छिन्नादिना मनुष्यादिहिंसने तत्स्वामिनो दोषाभावप्रतिपादनम्, तदुपेक्षायां तु स्वामिनो दण्डः, जारं चौरेत्यभिवदन्मुञ्चने दण्डव्यवस्था, नृपस्यानिष्टकर्तारं प्रति दण्डविधिः, मृतशरीरादादाय वस्त्रपुष्पादिविक्रेतुः पित्रादिताडयितू राजयानासनारोढुश्च दण्डव्यवस्था, परस्य द्विनेत्रभेदिनो राजद्विष्टादेशकारिणो द्विजलिङ्गधारिणः शूद्रस्य च दण्डव्यवस्था, दुर्दृष्टव्यवहारान्नृपेण पुनरवलोक्य दुर्दर्शिनः सभ्यान् विधेयदण्डव्यवस्था, न्यायतो निर्णीतस्य व्यवहारस्य प्रत्यावर्तयितुर्दण्डप्रतिपादनम्, अन्यायेन गृहीतस्य दण्डधनस्य गतिः ।

ङ) प्रकरणे

१. गर्भाधानतश्छुरिकाबन्धनान्तसंस्कारेषु

प्रथमरजोदर्शने दुष्टमासादीनां फलम्, दुष्टसमयादिषु प्रथमरजोदर्शनजन्यदोषोपशमनम्, गर्भाधानस्य शुभाशुभमुहूर्तादिज्ञापनम्, ऋतावगमे पुरुषस्य दोषप्रतिपादनम्, ऋतौ स्त्रिया अस्पृश्यत्वनिर्णयः, सवर्णासवर्णयोः परस्परं रजस्वलास्पर्शे प्रायश्चित्तनिर्णयः, चाण्डालादिस्पर्शे प्रायश्चित्तविधानम्, रजस्वलास्नानमुहूर्तादिनिर्णयः, पुंसवनसंस्कारस्य मासादिनिर्णयः, सीमन्तोन्नयनस्य मासादिनिर्णयः, सीमन्ते भुञ्जानस्य प्रायश्चित्तविधानम्, गर्भिणीतत्पतिधर्माः, सूतिकाया गृहप्रवेशमुहूर्तनिर्णयः, जातकर्मविधानम्, जन्मनि दुष्टकालानां ज्ञानं तत्फलञ्च, त्रिकप्रसवशान्तिः, जन्मानन्तरं षण्णिशायां कृत्यविधानम्, दत्तकपुत्रपरिग्रहणविधिः, यमलयोः संस्कारक्रमार्थं ज्येष्ठकनिष्ठभावनिर्णयः, सूतिकास्नानमुहूर्तादीनां निर्णयः, नामकर्मणो दिवसादिनिर्णयः, दोलारोहणस्य

दिवसादिनिर्णयः, दुग्धपानविधिः, कर्णवेधस्य मासादिनिर्णयः, ताम्बूलभक्षणविधिः, निष्क्रमणमुहूर्तम्, उपवेशने मासादिनिर्णयः, अन्नप्राशनमुहूर्तनिर्णयः, अब्दपूर्तौ विधेयानि कार्याणि, कटिसूत्र-बन्धनविधानम्, चौलेऽब्दादिनिर्णयः, शिशोर्मातरि गर्भिण्यां चूडाकार्याकार्यत्वनिर्णयः, रजस्वलायां मातरि शिशोश्चौलादि-निषेधप्रतिपादनम्, अब्दाभेदाद् वा ऋतुत्रयादर्वाग्मण्डनान्तरं मुण्डनस्याविधेयत्वम्, शिखास्थापननिर्णयः, विद्यारम्भमुहूर्तम्, अनुपनीतस्य शिशो कामचारादिनिर्णयः, उपनयनेऽब्दनिनिर्णयः काम्योपनयनेऽब्दनिर्णयः, उपनयने मासादिनिर्णयः, उपनयने लग्नादिनिर्णयः, उपनयने पक्षतिथ्यादिनिर्णयः, उपनयने नक्षत्र-वारादिनिर्णयः, सन्ध्यायामुपनयननिषेधः, उपनयनेऽधिकारि-निर्णयः, षण्ढमूकादीनां यथोचितसंस्कारव्यवस्था, संस्कारलोपे प्रायश्चित्तस्य विधेयत्वम्, ब्रह्मयज्ञारम्भः, ब्रह्मचारिधर्माः, मेखलाजिनदण्डादीनां वर्णानुसारेण निर्माणधारणादिनिर्णयः, यज्ञोपवीतनिर्माणधारणविधिः यज्ञोपवीतत्यागे प्रायश्चित्तम्, ब्रह्मचारिधर्मलोपे प्रायश्चित्तम्, पुनरुपनयने निमित्तानि, कन्याया उपनयनविचारः, अनध्यायाः, महानाम्न्यादिव्रतविधानम्, समावर्तननिर्णयः, स्नातकव्रतानि, छुरिकाबन्धनम् ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. समिताक्षरा-याज्ञवल्क्यस्मृतिः (व्यवहाराध्यायः)
२. निर्णयसिन्धुः (तृतीयपरिच्छेदस्यादितश्छुरिकाबन्धनसंस्कारान्तो भागः)

सन्दर्भग्रन्थाः

१. धर्मकोशः (व्यवहारकाण्डम्)
२. व्यवहारनिर्णयः
३. संस्कारकौस्तुभः
४. संस्कारप्रदीपः
५. मनुस्मृतिः (राधाकृष्णाश्रमी टीका)- प्रा.डा. राधाकृष्ण अधिकारी

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - आशौच-प्रायश्चित्त-विवाहादिसंस्कारविवेकः

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. आचारव्यवहार-प्रायश्चित्तान्तर्गतानां सम्बद्धविषयाणां व्याख्या-विश्लेषण-प्राध्यापनादिषु समर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम् ।

२. प्रमाणोपस्थापनपूर्वकं जन्ममरणादिशौचानां नित्यनैमित्तिकादीनां धार्मिककृत्यविधीनाञ्च निर्णये समर्थस्य मनीषिमण्डलस्योत्पादनम् ।

३. धर्माचरणसन्देहभ्रान्तजनसमूहस्य समुचितनिर्णयप्रदानात् स्वधर्मस्यसंस्कृतेः राष्ट्रस्य च रक्षणाय योग्यतापादनम् ।

४. "स्मृतेः श्रुतिर्बलीयसीति" सिद्धान्तानुकूलं स्मृतिमार्गेण श्रुति-धर्मज्ञानाय समर्थानां छात्रवर्गाणामुत्पादनम् ।

५. धर्मशास्त्रविषयकग्रन्थानां संपादन-व्याख्यान-गवेषणादिषु सम्यग्योग्यताप्रदानम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	आशौचप्रकरणम्	३६	२०
ख	आपद्धर्मवानप्रस्थप्रकरणम्	१८	१०
ग	यतिधर्मप्रकरणम्	३६	२०
घ	प्रायश्चित्तचन्द्रिका	३६	२०
ङ	प्रकीर्णप्रायश्चित्तप्रकरणम्	१८	१०
च	विवाहसंस्कारनिर्णयप्रकरणम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

आशौचलक्षणम्, शवसंस्कारविचारः, उदकदानविधिः, पात्रविशेषेणोदकदानादौ च विशेषः, परमार्थचिन्तनं शोकादीनां नैरर्थक्यञ्च, आशौचिनां नियमाः, जन्ममरणाशौचयोः स्वरूपे विशेषः, वर्णवयोऽवस्थादिविशेषेण आशौचे न्यूनाधिक्यम्, प्रेतकृत्यविमर्शः, आशौचिनां नित्यनैमित्तिककर्माचरणादौ निर्णयः, पात्रविशेषादाशौचस्यापि विशेषः, आशौचसंपातादिषु विचारः, गुरु-मातुल-पुत्र-पित्रादिमरणे आशौचनिर्णयः, राज्ञां ब्रह्मचारिणामृत्विगादीनामाशौचापवादः, आशौचान्तस्नाने रजस्वलास्पर्शादौ च विचारः, आशौचशुद्धिहेतवश्च ।

ख) प्रकरणे

आपद्धर्मस्वरूपम्, ब्राह्मण-क्षत्रिय-वैश्यादिनामापत्कालवृत्तिनियमाः, निषिद्धवस्तूनामपवादः, निषिद्धकर्माचरणाद्दोषः दोषाभावश्च, आपत्काले जीवनसाधनानि, राज्ञाकृतं वृत्तिनिर्धारणम्, वानप्रस्थनियमाः, वानप्रस्थिनां द्रव्यसंचयादौ विचारः. चान्द्रायणव्रतविधानम्, भैक्षाचरणम्,

सकलानुष्ठानासमर्थे देहत्यागादिनियमाश्च ।

ग) प्रकरणे

यतिधर्माः, जीवात्म-परमात्मनोरभेदनिरूपणम्, गर्भे शरीरग्रहण-प्रकारस्तद्विकासस्वरूपं च, ज्ञानेन्द्रियकर्मेन्द्रियाणि, प्राणायतनानि, नवच्छिद्राणि, अस्थि-नाडी-शिरादीनां सङ्ख्याः, शरीरगतरसादिपरिमाणम्, परमात्मस्वरूपं शब्दब्रह्मोपासनमाहात्म्यञ्च, वीणावादनसङ्गीतादिभिश्च मोक्षप्राप्तिः, प्रवृत्तिनिवृत्तिमार्गनिरूपणम्, धारणात्मकयोगाभ्यासादि-प्रयोजनम् सदाचारव्रतपूतस्वगृहस्थस्यापि मुक्तिः ।

घ) प्रकरणे

कर्मविपाकनिरूपणं जन्मान्तररहस्यं च, नरकादिस्वरूपम्, महा-पातकानि तत्समपातकानि च, तेषां प्रायश्चित्तं प्रायश्चित्तान्तरव्यवस्था च, उपपातकानि, संसर्गजपातकानि तत्प्रायश्चित्तादीनि च ।

ङ) प्रकरणे

महापातकोपपातकादीनां प्रकारान्तरेण रहस्यप्रायश्चित्तम्, सकल-रहस्य व्रताङ्गभूता धर्माः, सान्तपन-कृच्छ्र-चान्द्रायणादीनि व्रतानि, धर्म-शास्त्रश्रुतिमाहात्म्यञ्च ।

च) प्रकरणे

विवाहादौ कन्यापरीक्षणम्, सापिण्ड्यविचारः, कन्यापरिग्रह-विमर्शश्च, दत्तकविवाहः, सापिण्ड्यम्, गोत्रप्रवरलक्षणम्, सगोत्रादिविवाहे प्रायश्चित्तम्, कन्याविवाहकालः, कन्यादातारस्तेषामभावे कन्यया स्वयंवरवरणव्यवस्था च, विवाहादौ मासनिर्णयः, नान्दीश्राद्धादिविधानञ्च, कन्यायाः वैधव्ययोगे कुम्भविवाहादिविधानम्, विवाहात् प्राक् कन्यामातृ-रजोदर्शने विचारः, विवाहादावाशौचे प्राप्ते निर्णयः, कन्याया रजोदर्शने प्रायश्चित्तव्यवस्था, कन्यावरयोर्वरणं वाग्दानं च, वाग्दानोत्तरमरणे पुनः संस्कारादिविधानम्, मङ्गलोत्तरनिषिद्धकर्मादिविचारः, वधूगृहप्रवेशे मासग्रहनक्षत्रादीनां निर्णयो विवाहान्तरविचारश्च ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. समिताक्षरा याज्ञवल्क्यस्मृतिः । (प्रायश्चित्ताध्यायः)

२. निर्णयसिन्धुः । (विवाहसंस्कारनिर्णयान्तो भागः)

सन्दर्भग्रन्थाः

१.	प्रायश्चित्तकदम्बसारसंग्रहः	काशीनाथः
२.	प्रायश्चित्तकुतूहलम्	कृष्टारामः
३.	प्रायश्चित्तचन्द्रिका	विश्वनाथभट्टः
४.	शुद्धिमयूखः	नीलकण्ठः
५.	प्रायश्चित्तप्रयोगः	अनन्तदीक्षितः
६.	प्रायश्चित्तविवेकः	शूलपाणिः
७.	संस्कारचूडामणिः	रामकृष्णः
८.	संस्काररत्नावलिः	नृसिंहभट्टः
९.	आशौच विवेचन	, प्रा. डा. रामचन्द्र गौतम

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - तृतीयम्

पाठ्यांशनाम : श्राद्धविचारः

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. श्राद्धज्ञानसम्पादनसमर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम्।

प्रकणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	आदितो ब्राह्मणनिरूपणान्तम्	५४	३०
ख	ब्राह्मणनिमन्त्रणादुपकरणान्तम्	३६	२०
ग	श्राद्धदिनकृत्यतःपार्वणश्राद्धनिर्णयान्तम्	५४	३०
घ	आमहेमश्राद्धनिर्णयाद् ग्रन्थसमाप्त्यन्तम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

मङ्गलाचरणम्, ग्रन्थनिर्मितिप्रवृत्तिहेतुकथनम्, सङ्क्षेपतो-विषयानुक्रमणिकाकथनम्, श्राद्धप्रशंसा, श्राद्धस्य कर्तव्यता, श्राद्धस्य स्वरूपकथनम्, श्राद्धलक्षणनिरूपणम्, मुख्यगौणभेदेन श्राद्धशब्दप्रयोग-विचारः, श्राद्धस्य यागदानरूपताविचारः, पित्रादीनां प्रत्येकं देवतात्व-निर्णयः, वस्वादीनां देवतात्वविचारः, पार्वणश्राद्धे देवताविचारः, जीवत्पितृकश्राद्धे देवतानिर्णयः, द्विपितृकश्राद्धे देवतानिर्णयः, पुत्रिकापुत्रकर्तृकश्राद्धे देवतानिर्णयः, वैश्वदेविकश्राद्धे देवतानिरूपणम्, विकिरभुक्तोच्छिष्टयोर्देवतानिर्णयः, सन्न्यासाङ्गश्राद्धदेवतानिर्णयः, विधवाकर्तृकश्राद्धदेवतानिर्णयः, विभक्तिनिर्णयः, सम्बन्धगोत्र-नामोच्चारणक्रमः, गन्धादिद्रव्यसम्प्रदाननिर्णयः, श्राद्धोचितद्रव्यनिर्णयः, अधर्मोपार्जितद्रव्यनिषेधः, श्राद्धोचितद्रव्योत्पत्तिकथनम्, ग्राह्यधान्यम्, वर्ज्यधान्यम्, ग्राह्याणि मूलफलानि, वर्ज्यानि, ग्राह्यक्षीराणि, वर्ज्यक्षीराणि,

मांसविचारः, कालविशेषावच्छेदेन तृप्तिकरपदार्थभेदकथनम्, ग्राह्यान्ननिरूपणम्, वर्ज्यान्ननिरूपणम्, श्राद्धीयब्राह्मणनिरूपणम्, ब्राह्मणप्रशंसा, श्राद्धीयप्रशस्तब्राह्मणनिरूपणम्, पङ्क्तिपावननिरूपणम्, योगिनां श्राद्धे नियोगकथनम्, गृहस्थाद्यपेक्षया योगिनां वैशिष्ट्यकथनम्, प्रशस्तब्राह्मणानुकल्पकथनम्, सन्निहितब्राह्मणानामनतिक्रमणीयत्वकथनम्, श्राद्धे वर्ज्यब्राह्मणकथनम् ।

ख) प्रकरणे

ब्राह्मणनिमन्त्रणम्, निमन्त्रणीयब्राह्मणसंख्या, निमन्त्रणपूर्वकालकृत्यम्, निमन्त्रितनियमाः, कर्तृनियमाः, कर्तृभोक्तृनियमाः, ब्राह्मणानां श्राद्धभोजननियमाः, भोजयितृनियमाः, प्राचीनावीतयज्ञोपवीतविचारः, श्राद्धीयपदार्थाः, यजमानजप्यानि, सप्तार्चिमन्त्रः, सप्तार्चिस्तोत्रम्, पितृस्तवः, श्राद्धदेशाः, निषिद्धदेशाः, श्राद्धदेशादपास्यानि द्रव्याणि, श्राद्धोपकरणानि, अर्घपात्राणि, पाकपात्राणि, भोजनपात्राणि, परिवेषणपात्राणि, गन्धाः, वर्ज्यगन्धाः, पुष्पाणि, वर्ज्यपुष्पाणि, धूपाः, निषिद्धधूपाः, दीपाः, आच्छादनम्, निषिद्धवस्त्राणि, यज्ञोपवीतम्, दण्डयोगपट्टौ, कमण्डल्वादि, छत्रम्, उपानत्पादुके, आसनानि, शय्यादि, चामरव्यजनदर्पणकेशप्रसाधनानि, हिरण्यालङ्कारादि, अलङ्कारविशेषदाने फलविशेषः, गोमहिष्यादिदानम्, गवां वर्णविशेषात्फलविशेषः, भूगृहपुस्तकाभयादिदानम्, प्रकीर्णकदानम् ।

ग) प्रकरणे

श्राद्धदिनकृत्यम्, श्राद्धदिनेऽपराह्णकृत्यम्, पुण्डरीकाक्षस्मरणादिकृत्यम्, ब्राह्मणानामासनदानादिकृत्यम्, आवाहनम्, अर्घ्याद्युपचारविधिः, अर्घदानविधिः, संस्रवग्रहणम्, गन्धादिदानम्, मण्डलकरणादयः पदार्थाः, अग्नौ करणम्, अग्नौ करणे देवतामन्त्रादयः, हुतावशिष्टप्रतिपत्तिः, परिवेषणम्, पात्रालम्भजपाङ्गुष्ठनिवेशनानि, अन्नसङ्कल्पः, सावित्रीजपादि, विकिरदानादि, पिण्डदानकालः, पिण्डदानदेशः, पिण्डदानेतिकर्तव्यता, पिण्डदानेऽन्नविशेषः, अक्षय्योदकदानम्, वरयाचना, दक्षिणादानम्, विसर्जनम्, पिण्डप्रतिपत्तिः, उच्छिष्टोद्वासनम्, श्राद्धोत्तरकालीनकर्म ।

घ) **प्रकरणे**

श्राद्धानुकल्पः – आमहेमश्राद्धम्, ब्राह्मणानुकल्पः, साङ्कल्पिकश्राद्धम्, विकृतिश्राद्धनिर्णयः, वृद्धिश्राद्धम्, सामान्यकृष्णपक्षश्राद्धम्, मघाश्राद्धम्, शस्त्रादिहतचतुर्दशीश्राद्धम्, दौहित्रकर्तृकश्राद्धम्, नित्यश्राद्धम्, सांवत्सरिकश्राद्धम्, श्राद्धभेदाः, श्राद्धविकृतिषूहः, श्राद्धाधिकारिनिरूपणम्, जीवच्छ्राद्धनिर्णयः, संन्यासाङ्गश्राद्धनिर्णयः, ग्रन्थसमाप्तिः।

पाठ्यग्रन्थः

१. वीरमित्रोदयस्य श्राद्धप्रकाशः

सन्दर्भग्रन्थाः

१. निर्णयसिन्धुः (श्राद्धप्रकरणम्)
२. धर्मसिन्धुः (श्राद्धप्रकरणम्)
३. श्राद्धविवेकः – रुद्रधरप्रणीतः
४. श्राद्धकल्पः – हेमाद्रिविरचितः
५. श्राद्धकाशिका – श्रीकृष्णमिश्रकृता

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - दायभागविचारो मुहूर्तविचारश्च

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. दायविभागज्ञानसम्पादनसमर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम् ।

२. मुहूर्तज्ञानसम्पादनसमर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	आदितः पञ्चमाध्यायान्तम्	३६	२०
ख	षष्ठाध्यायतो ग्रन्थसमाप्त्यन्तम्	५४	३०
ग	संस्कारप्रकरणम्	३६	२०
घ	विवाहप्रकरणम्	५४	३०
योगाः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

कर्तव्यार्थप्रतिज्ञा, दायभागनिरूपणम्, दायशब्दस्य यौगिकत्व निरासेन रूढत्वप्रतिपादनम्, विभागशब्दार्थः, स्वत्वस्य लौकिकालौकिकत्वविचारः, विभागकालः, पितृधनविभागकालः, पितामहधनविभागकालः, पित्र्युपरमानन्तरं भ्रातृको विभागः, सवर्णभ्रातॄणां विभागप्रकारः, स्त्रीधननिरूपणम्, स्त्रीधनविभागः, अप्रजस्त्रीधनाधिकारिनिरूपणम्, विभागानधिकारिनिरूपणञ्च ।

ख) प्रकरणे

विभाज्याविभाज्यधननिरूपणम्, विद्याधननिरूपणम्, विभागानन्तरजातानां विभागः, विभागानन्तरागतविभागः, एकपितृकाणां सवर्णानुलोमपरिणीतस्त्रीषु जातानां पुत्राणां विभागः, पुत्रिकौरसयोर्विभागः, अपुत्रधने पत्न्याः प्रथमाधिकारनिरूपणम्, पत्न्यभावे दुहितृदौहित्राधिकारः, दौहित्राभावे पितुरधिकारः, पित्रभावे मातुरधिकारः, मात्रभावे

भ्रात्रधिकारः, भ्रात्रभावे भ्रातृपुत्राधिकारः, संसृष्टिधनविभागः, विभागकाले निह्नुतस्य विभागः, वृत्तविभागसन्देहनिर्णयः, ग्रन्थनिर्माणप्रयोजनम्, ग्रन्थकर्तुः परिचयश्च ।

ग) प्रकरणे

प्रथमरजोदर्शने शुभाशुभफलसूचकमासादिविचारः, प्रथम-रजस्वलायाः स्नानमुहूर्तः, गर्भाधानादिसूतिकास्नानान्तमुहूर्तादिज्ञानम्, प्रथममासोत्पन्नदन्तफलम्, दोलाचक्रम्, निष्क्रमणमुहूर्तः, प्रसूतिकाजल-पूजामुहूर्तः, दुग्धपानमुहूर्तः, अन्नप्राशन-भूम्युपवेशन-ताम्बूलभक्षण-कर्णवेधानां मुहूर्ताः, चूडाकर्मान्तर्गता विषयाः, अक्षरारम्भमुहूर्तः, विद्यारम्भमुहूर्तः, व्रतबन्धनिर्णयात् समावर्तनमुहूर्तान्ता विषयाश्च ।

घ) प्रकरणे

प्रश्नलग्नाद् विवाहयोगद्वयम्, अन्यद्विवाहयोगद्वयम्, प्रश्नलग्नाद् विवाहयोगत्रयम्, प्रश्नलग्नात्कुलटामृतवत्सायोगविकल्पः, विवाहभंग-योगः, बालवैधव्ययोगादि, अस्याः कन्यायाः कीदृशं प्रथमापत्यं स्यादिति प्रश्ने उत्तरम्, निमित्तवशेन शुभाशुभप्रश्नः, कन्यावर-वरणमुहूर्तौ, विवाहकालादि, प्रतिकूलनिर्णयः, विवाहानन्तरं पुरुषत्रये चूडादिनिषेधः, मूलादिदुष्टनक्षत्रोत्पन्नयोर्वधूवरयोः श्वशुरादिपीडकत्वादि, अष्टकूटानि, दुष्टकूटानां परिहारः, नाडीकूटादि, वर्गकूटम्, नक्षत्रराश्यैक्ये विशेषः, षड्वर्गदोषः, राशिनवांशयोः स्वामिनः, षड्वर्गादि, गण्डान्तादिविषयाः, कर्तर्यादि विषघट्यन्ता दोषाः, दिवारात्रिमुहूर्ताः, वारभेदेन मुहूर्ताः, विहितनक्षत्रादिकम्, वेधदोषः, पञ्चशलाकाचक्रम्, सप्तशलाकावेधः, क्रूराक्रान्तादिनक्षत्रदोषात् खार्जुरान्तादोषाः, उपग्रहदोषात्प्रकरणसमाप्त्यन्ता विषयाश्च ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. दायभागः - जीमूतवाहनकृतः ।
२. मुहूर्तचिन्तामणिः(संस्कारविवाहप्रकरणे)-पीयूषधाराव्याख्यायुतो

सहायकग्रन्थः

१. मुहूर्तमार्तण्डः

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकाः	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम - व्यवहारज्ञानशोधविधिज्ञाने

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

व्यवहारस्थापनायाम्, विवाहपदनिबन्धे, विवाहसंयुक्ते, दायविभागे, वास्तुके, समयस्यानपाकर्मणि, ऋणादाने, औपनिधिके, दासकर्मकरकल्पे, सम्भूय समुत्थाने, विक्रीतक्रीतानुशये, दत्तस्यानपाकर्मणि, अस्वामिविक्रये, स्वस्वामिसम्बन्धे, साहसे, वाक्पारुष्ये, दण्डपारुष्ये, द्यूतसमाह्वये, प्रकीर्णकेषु, शोधविधौ च। व्यवस्थितिकरणात्मकज्ञानसमर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम्।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	व्यवहारस्थापनादिसमयस्यानपाकर्मान्तो भागः	५४	३०
ख	औपनिधिद्यूतसमाह्वयान्तो भागः	३६	२०
ग	अनुसन्धानपरिचयः	५४	३०
घ	अनुसन्धानप्रबन्धसङ्घटनम्	३६	२०
योगाः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) व्यवहारस्थापनायाम्

१) धर्मज्ञा धर्मासनस्थाः प्रत्यधिकरणत्रयस्त्रयोऽमात्या भवन्ति ।

२) प्रत्यधिकरणत्रयाणान्त्रयाणाममात्यानां सम्भूय व्यवहारावलोकनोपदेशः ।

३) व्यावहारिकेष्वर्थेषु तिरोहितान्तरागारनक्तारण्योपध्युपह्वरकृतानां प्रामाण्याप्रामाण्यम् ।

४) अनधिकृतमर्थं कुर्वतां दण्डविधानम् ।

५) आचारव्यवहारयोः प्रामाण्यम् ।

६) अपवादं परित्यज्य पश्चिमस्य (उत्तरस्य) करणस्य प्रामाण्यम् ।

ख) विवादपदनिबन्धे

१) भाषास्वरूपम् (वादिपत्रस्वरूपम्)

२) उत्तरपत्रस्वरूपम्

३) वादिप्रतिवादिनोः प्रतिप्रश्नानामर्थानुक्रमेण निवेशनम् ।

४) विवादप्रमाणपरीक्षणम् ।

५) परोक्तहेतवः । तत्र दण्डः । स्वयंवादिदण्डश्च ।

६) अभियुक्ते निषेधः । तत्रापवादः ।

७) अभियोक्तरि निषेधः ।

८) अभियोक्तुरभियुक्तस्य च प्रतिवादसमयः ।

९) तत्र परोक्तस्य दण्डः ।

१०) परोक्तस्यापि (पराजितस्यापि) अहार्यकरणम् ।

११) निष्पततोऽभियुक्तस्य परिणामः ।

१२) प्रेतस्य विपद्ग्रस्तस्य वा प्रामाण्योपस्थापनविधिः ।

१३) पराजितात्प्रत्यर्थिनः स्वधनग्रहणप्रकारः ।

१४) राजधर्मस्य सर्वधर्मप्रवर्तकत्वम् ।

१५) विवादार्थचतुष्पादेषु प्राबल्यम् ।

१६) अर्थसाधकं प्रमाणम् ।

१७) पराजयनिमित्तानि ।

ग) विवाहसंयुक्ते

१) विवाहः । २) विवाहधर्मः ।
३) स्त्रीधनकल्पः । ४) आधिवेदनिकम् ।
५) शुश्रूषा । ६) मर्म ।
७) पारुष्यम् । ८) द्वेषः ।
९) अतिचारः । १०) उपकारः ।
११) प्रतिषेधः । १२) निष्पतनम् ।
१३) पथ्यनुसरणम् । १४) ह्रस्वप्रवासः ।
१५) दीर्घप्रवासः ।

घ) दायविभागे

१) दायक्रमः । २) पुत्रविभागः ।

ङ) वास्तुके

१) गृहवास्तुकम् । २) वास्तुविक्रयः ।
३) विवीतक्षेत्रपथहिंसा ।

च) समयस्यानपाकर्मणि

१) समयस्यानपाकर्म ।

छ) ऋणादाने

१) ऋणादानम् ।

ज) औपनिधिके

१) औपनिधिकम् ।

झ) दासकर्मकरकल्पे

१) दासकर्मकरकल्पः ।

ञ) सम्भूयसमुत्थाने

१) सम्भूयसमुत्थानम् ।

ट) विक्रीतक्रीतानुशये -

१) विक्रीतानुशयः । २) क्रीतानुशयः ।

ठ) दत्तस्यानपाकर्मणि -

१) दत्तस्यानपाकर्म ।

ड) अस्वामिविक्रये -

१) अस्वामिविक्रयः ।

ढ) स्वस्वामिसम्बन्धे -

१) स्वस्वामिसम्बन्धः ।

ण) साहसे

१) साहसम् ।

त) वाक्पारुष्ये

१) वाक्यारुष्यम् ।

थ) दण्डपारुष्ये

१) दण्डपारुष्यम् ।

द) द्यूतसमाह्वये

१) द्यूतम् । २) समाह्वयः ।

ध) प्रकीर्णकेषु

१) द्वादशपणदण्डार्हा व्यवहाराः ।
२) चत्वारिंशत्पणदण्डार्हा व्यवहाराः ।
३) शतपणदण्डार्हा व्यवहाराः ।
४) प्रथमसाहसदण्डार्हा व्यवहाराः ।
५) मध्यमसाहसदण्डार्हा व्यवहाराः ।
६) उत्तमसाहसदण्डार्हा व्यवहाराः ।
७) सहस्रपणदण्डार्हा व्यवहाराः ।
८) अपराधानुसारं दण्डविशेषः ।
९) अनुग्राह्यापराधिनामुल्लेखः ।
१०) येषां कार्यं धर्मस्थैर्विधेयं तेषां निर्देशः ।

११) पुरुषाणां पूज्यत्वनिमित्तानि ।

१२) धर्मस्थानां कृते उक्तव्यवहारव्यवस्थापनप्रकारनिर्देशः।

न) **शोधविधौ**

१) अनुसन्धानबोध्यार्थः ।

२) अनुसन्धानस्यावस्था ।

३) अनुसन्धानस्य महत्त्वं परम्परा च ।

४) अनुसन्धानाधिकारी ।

५) विषयनिर्वाचनम् ।

६) अनुसन्धानस्य प्रस्तावः ।

७) सामग्रीसंग्रहः ।

८) पुस्तकालयप्रयोगः ।

९) अध्ययनं विश्लेषणं निष्कर्षश्च ।

१०) अनुसन्धानपद्धतिः ।

११) अवयवसंघटनम् ।

१२) प्रबन्धसारः ।

१३) टङ्कनम् ।

१४) अनुसन्धातृपरिचयः ।

१५) आन्तरिकपरीक्षणम् ।

१६) बाह्यमूल्याङ्कनम् ।

१७) परिशिष्टञ्च ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. कौटलीयार्थशास्त्रम् ।(धर्मस्थीयं तृतीयमधिकरणम्)

२. अनुसन्धानप्रकाशः ।(हरिप्रसादस्थानेश्वरयोः)

सहायकग्रन्थाः

१. धर्मकोशः । (व्यवहारकाण्डम्)

२. द्वैतनिर्णयः ।

३. धर्मद्वैतनिर्णयः ।

४. धर्मसंग्रहः ।

५. व्यवहारनिर्णयः ।

६. धार्मिकविमर्शसमुच्चयः ।

७. अनुसन्धानपद्धतिः ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

फलितज्यौतिषम्

स्तरगतविषयशिक्षणोद्देश्यम्

१. फलितज्यौतिषानुसारेण जातकस्य भूत-भविष्यद्-वर्तमान-कालिकविशिष्टफलादेशे समर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम्।

२. जातकहोरासंहितादिफलितज्यौतिषप्रतिपादितविषयाणां समालोचनात्मकाध्ययने तेषां समन्वयकरणे च सामर्थ्योत्पादनम्।

३. पौरस्त्यपद्धत्याः वास्तुशास्त्राणां विवेचने ग्रहचारादीनां तथा प्राकृतिक-परिवर्तनानाञ्चाधारे विशिष्ट-फलादेशे सामर्थ्य-सम्पादनम्।

४. फलितज्योतिर्विदां कृतिविवेचने परिचयप्रदाने शोधपद्धतिपरिज्ञाने च सामर्थ्योत्पादनम्।

५. फलितज्यौतिषस्य संरक्षणे संवर्धने च समर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम्।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	होराशास्त्राधारे शुभाशुभफलविवेचनम्	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	संहिताशास्त्रं फलशास्त्रञ्च	१००	४०
तृतीयपत्रम्	संहिताशास्त्रम्	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	जातकपद्धत्या फलादेशप्रकारः	१००	४०
पञ्चमपत्रम्	स्वराधारे फलादेशप्रकारः शोधपद्धतिश्च	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- होराशास्त्राधारे शुभाशुभफलविवेचनम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१) राशिशीलपरिज्ञानपूर्वकं ग्रहस्थानानुरूपफलादेशपरिज्ञानं सापवाद-

मरिष्टफलनिरूपणम्।

२) ग्रहाणां योगचारानुसारेण फलादेशपरिज्ञानम्।

३) लग्नादिभावस्थग्रहाधारे जातकस्य शुभाशुभत्वविवेचनमायुर्दाय-साधनम्।

४) दशान्तर्दशाफलसमीक्षणं स्त्रीजातकफलनिदर्शनमष्टवर्गफलसाधनं वियोनिजत्मपरिज्ञानञ्च।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	सारावल्याः शास्त्रावताराध्यायात् सकलारिष्ट-भङ्गाध्यायान्तो भागः	३६	२०
ख	सारावल्याश्चन्द्रयोगाध्यात् शनिचाराध्यायान्तो-भागः	५४	३०
ग	सारावल्या ग्रहभावफलाध्यायात् आयुर्दाया-ध्यायान्तो भागः	५४	३०
घ	सारावल्या मूलदशाफलाध्यायादवशिष्टो भागः	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

शास्त्रावतार-प्रयोजनम्, राशिभेदनिरूपणम्, ग्रहगुणवर्णनम्, मिश्रकवर्णनम्, योग-कारक-ग्रहाणां फलविवेचनम्, कारकाधारे फल-कथनम्, आधानस्थितिज्ञानम्, जन्मस्थितिपरिज्ञानम्, अरिष्टवर्णनम्, चन्द्रकृतारिष्टविवेचनम्, सकलारिष्टभङ्गसमीक्षणम्।

ख) प्रकरणे

चन्द्रसूर्ययोगाधारे फलकथनम्, द्वित्रिचतुःपञ्चषड्ग्रहयोगाधारे फलादेशप्रकारः, प्रव्रज्यानाभसयोगानां सलक्षणं फलसमीक्षणम्, ग्रहाणां चारवशात् चन्द्रनवमांशवशाच्च फलादेशप्रकारवर्णनम्।

ग) प्रकरणे

ग्रहाणां भावफलविवेचनम्, द्विग्रहकेन्द्रफलपरिज्ञानम्, भाग्यचिन्ताविचारः, कर्मचिन्ताविचारः, लोकयात्राविचारः, राजयोगविश्लेषणम्, रश्मिचिन्तानिरूपणम्, पञ्चमहापुरुषलक्षणवर्णनम्, गुणतत्त्वफलविवेचनम्, राजयोगभङ्गपरिज्ञानम्, आयुर्दायसंसाधनम् ।

घ) प्रकरणे

मूलान्तर्दशाफलवर्णनम्, दशारिष्टफलज्ञानम्, उच्चादिस्थग्रहफल-विवेचनम्, स्त्रीजातकपरिज्ञानम्, निर्याणफलनिरूपणम्, नष्टजातकज्ञानम्, होरागुणकथनम्, होराद्रेष्काणनवमांशफलवर्णनम्, सफलमष्टवर्गकुण्डलीनिर्माणम्, वियोनिजन्मपरिज्ञानम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. सारावली - कल्याणवर्मा ।

सहायकग्रन्थः

१. मानसागरी ।

२. बृहज्जातकम् - वराहमिहिरः ।

३. ऐतिहासिक कुण्डलीदर्पण - शङ्करमानराजवंशी ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - संहिताशास्त्रं फलशास्त्रञ्च

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. ग्रहाणां गतिप्रकृतिसंस्थानमाकारादिज्ञानम्।
२. ग्रहाणां गतिस्थित्यादिवशात्, शुभाशुभफलकथनम्।
३. ग्रहाणां युद्धसमागमवशात्, शुभाशुभफलनिरूपणम्।
४. ग्रहणवशात् शुभाशुभफलादेशप्रकारपरिज्ञानम्।
५. पराशरोक्तफलादेशविधानम्।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	बृहत्संहिताया उपनयनाध्याय-सांवत्सर-सूत्राध्यायौ	३६	२०
ख	बृहत्संहिताया आदित्य-चन्द्र-राहु-भौम-बुधचाराध्यायाः	५४	३०
ग	बृहत्संहिताया बृहस्पति-शुक्र-शनैश्चरचाराध्यायाः	३६	२०
घ	पाराशरीयफलादेशप्रकारः	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

मुनिकृतानां ग्रन्थानां समीक्षणपूर्वकं ग्रन्थारम्भस्यौचित्योपस्थापनम्, जगदुत्पत्तिक्रमः, ज्योतिःशास्त्रस्वरूपं सञ्ज्ञान्तराणि च, स्कन्धत्रयविभागः, ज्योतिषशास्त्रस्य सारकथनप्रतिज्ञा, सांवत्सर (दैवज्ञ) लक्षणम्, त्रिस्कन्धवाक्प्रशंसा, होराजातकयोर्भेदाः, संहिताशास्त्रप्रशंसा, संहिताशास्त्रे वर्ण्यविषयाः, ज्योतिषशास्त्रस्य ज्ञानं विनैव दैवज्ञत्वे दूषणानि, विदग्धसांवत्सरिकस्य लक्षणम्, तिथिनक्षत्रश्रवणफलम्, आप्तदैवज्ञलक्षणम्।

ख) प्रकरणे

अयनलक्षणं तत्परीक्षणं तद्वशेन फलकथनञ्च, त्वष्टाच्छादनादर्कस्य शुभाशुभफलम्, चन्द्रार्कमण्डलगतानां तामसकीलकानां दर्शनवशाद् वर्णस्थानाकृतिवशाच्च शुभाशुभफलम्, अर्करश्मिवर्णाकृतिवशेन फलनिरूपणम्, भास्करस्य ऋतुवर्णलक्षणं तद्वशेन फलकथनम्, अर्कस्य सन्ध्यकाले शुभाशुभलक्षणम्, अर्काक्रान्तनक्षत्रफलम्, सफलं प्रतिसूर्यलक्षणम्, राज्ञोऽन्तकरजनघातकर-रविलक्षणमन्यशुभलक्षणञ्च, सूर्यरश्मिभिश्चन्द्रस्य शुक्लत्वम्, चन्द्रस्य शुक्लवृद्धिवर्णनम्, चन्द्रस्य नक्षत्रगमनयोगादिवशेन शुभाशुभफलम्, चन्द्रशृङ्गाकारवशेन फलादेशः, चन्द्रबिम्बस्य स्वल्पबृहदाकारादिवशेन फलकथनम्, चन्द्रस्य कुजादिभिर्ग्रहैः सह संयोगेन शृङ्गभेदने फलम्, भौमादिग्रहैर्विदारितस्य चन्द्रस्य फलविचारः, ग्रहणकाले उल्काहतचन्द्रस्य फलम्, चन्द्रस्य परुषादिवर्णवर्णनम्, चन्द्रस्य हिमकुन्दादिस्वरूपवशेन शुभाशुभफलम्, पक्षयोर्दिनसंख्यावशेन शुभाशुभफलम्, अविकृतगतिककुमुदादिवद्गौरचन्द्रस्य फलम्, राहुविषये मतान्तरं विविच्य स्वमतोपस्थापनम्, चन्द्रसूर्ययोर्ग्रहणे ग्राहकादिविवेचनम्, ब्रह्मादिसप्तपर्वणां सफलानि नामानि, एकस्मिन् मासे चन्द्रसूर्ययोर्ग्रहणफलम्, ग्रस्तोदितग्रस्तास्तयोश्चन्द्रार्कयोग्रहणफलम्, उदयात् प्रभृत्यस्तमयं यावत् कुत्रचिद् ग्रस्तयोश्चन्द्रार्कयोः सप्तस्वाकाशभागेषु फलविचारः, सौम्ययाम्यायने तथा सौम्यादिदिक्षुग्रहणफलम्, मेषादिराशिषु ग्रस्तयोश्चन्द्रार्कयोः फलम्, सव्यापसव्यादिदशग्रासास्तेषां सफलानि लक्षणानि, राहोः श्वेतादिवर्णफलम्, ग्रस्तयोश्चन्द्रार्कयोर्भौमादिग्रहदृष्टिफलानि, भौमादिग्रहाणां ग्रस्तानां पृथक् पृथक् फलानि, कार्तिकादिमासेषु राहुदृष्टं फलम्, चन्द्रार्कग्रहणयोर्दशमोक्षभेदास्तेषां सफलानि नामानि, ग्रहणमुक्तेः सप्ताहान्तफलानि, चन्द्रग्रहणानन्तरमर्कग्रहणस्यार्कग्रहणानन्तरं चन्द्रग्रहणस्य फलम्, भौमस्य सफलानि पञ्चवक्त्रलक्षणानि, भौमस्य नक्षत्रयोगवशेन फलं विशेषयोगफलञ्च, रोहिणी-श्रवण-मूल-ज्येष्ठा-त्र्युत्तरा-स्थित भौमस्य शुभाशुभफलम्, कतिचिन्नक्षत्रैः सहोदितस्य भौमस्य फलम्, भौमस्य सफलं वर्णलक्षणम्, बुधोदितफलम्, नक्षत्रस्थ-

बुधस्य फलम्, बुधस्य सप्तगतयस्तासां नक्षत्रवशेन सफलानि नामानि, तत्र पराशरमतञ्च, देवलमतेन सफलं गतिचतुष्टयम्, बुधस्योदयास्तवशेन शुभाशुभफलम्, बुधस्य सफलं बिम्बलक्षणम् ।

ग) प्रकरणे

कृतिकादिनक्षत्रवशेन कार्तिकादिमासक्रमेण च वर्षसंज्ञा, तासां फलानि च, नक्षत्रस्थगुरोर्विशेषफलम्, गुरोः सफलं वर्णलक्षणम्, संवत्सरपुरुषविचारः, सष्ट्यब्दानयनप्रकारः, बृहस्पतिनक्षत्रज्ञानं तद्वशेन वर्षज्ञानम्, पञ्चवर्षात्मकद्वादशयुगानां नामानि तेषां पृथक् पृथक् फलानि च, षष्ट्यब्दपूर्वस्य प्रभवाख्यस्य प्रवृत्तिकालज्ञानं तदन्येषु च सफलानि नामानि, वीथीविषयकविचारः, दिवादृष्टस्य शुक्रस्य विशेषफलम्, शुक्रस्य नक्षत्रभेदफलम्, शुक्रकृतरोहिणीशकटभेदफलम्, नक्षत्रेषु गतशुक्रस्य फलम्, शुक्रस्य तिथिषूदयास्तफलम्, अन्योन्यं सप्तमस्थयोर्गुरुशुक्रयोः फलम्, नक्षत्रेषु गतशुक्रस्य फलम्, शुक्रस्याग्रवर्तिनां सर्वग्रहाणां फलम्, शुक्रस्याग्रवर्तिग्रहाणां पृथक् पृथक् फलानि, शनैश्चरस्य नक्षत्रावस्थिति-वशेन फलम्, विशाखास्थगुरोः कृतिकास्थसौरस्य तथा अनयोरेकर्क्षगतयोः फलम्, वर्णस्वरूपं लक्षणञ्च।

घ) प्रकरणे

पराशरग्रन्थे वर्ण्यविषयनिर्देशः, फलादेशोपदेशः, पराशरशास्त्रस्य विशेषता, ग्रहदृष्टिस्थानम्, भावस्थ-भावाधीशग्रहवशेन तेषां सम्बन्धवशेन च शुभाशुभफलकथनम्, प्रबलं मारकस्थानम्, कर्मनेतृत्वे त्रिकोणनेतृत्वे च शुभकारकाः ग्रहाः, भावसम्बन्धवशेन शुभाशुभयोगकारका ग्रहाः, भाग्ययोग-राजयोगकारका ग्रहाः, अन्तर्दशादौ योगजं फलम्, आयुर्दाय-विषये बलिष्ठं मारकस्थानम्, आयुसमाप्तियोगः, मारके शनिग्रह-वैशिष्ट्यम्, दशान्तर्दशावशात् शुभाशुभफलमीमांसा, केन्द्रेशदशा, राजयोगारम्भे मारकेशेन सह सम्बन्धः, योगजं शुभफलम्, अन्तर्दशानु-सारेण योगकारकौ तमोग्रहौ, पापमिश्रात्यन्तपापफलप्राप्तियोगाः, शुभ-भुक्तिषु पापभुक्तिषु च मारकयोगः, व्यत्ययेन शुभाशुभफलदौ शनिशुक्र-ग्रहौ, विख्यात-राजयोगः ।

पाठ्यग्रन्थौ

१. बृहत्संहिता – वराहमिहिरः ।

२. लघुपाराशरी – पराशरः ।

सहायकग्रन्थौ

१. नारदसंहिता ।

२. गर्गसंहिता ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकृतयः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् – तृतीयम्

पाठ्यांशनाम – संहिताशास्त्रम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१) केत्वगस्त्यसप्तर्षिचार–ग्रहभक्तियोग–ग्रहयुद्ध–ग्रहवर्षफलानां लक्षणानि फलानि च ।

२) गर्भलक्षण–प्रवर्षण–रोहिणीयोग–वातचक्र–सद्योवर्षण–सन्ध्या–दिग्दाहानां सलक्षणं फलवर्णनम् ।

३) उल्का–भूकम्प–परिवेषेन्द्रायुध–निर्घात–सस्यजातकानां लक्षण–

फलकथनम् ।

४) द्रव्यनिश्चयार्घकाण्डेन्द्रध्वजसंपन्नीराजन-खञ्जनकानां सफलं लक्षणकथनम् ।

५) उत्पात-मयूरचित्रक-पुष्यस्नान-पट्ट-खङ्गाङ्ग-पिटकानां लक्षणानि फलानि च ।

प्रकरणविभाग:

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषया:	पाठा:	अङ्का:
क	बृहत्संहिताया: केतुचाराध्यायाद् ग्रहशृङ्गाटकाध्यायान्तो भाग:	५४	३०
ख	बृहत्संहिताया गर्भलक्षणाध्यायात् प्रतिसूर्यलक्षणाध्यायान्तो भाग:	५४	३०
ग	बृहत्संहिताया निर्घातलक्षणाध्यायादुत्पातान्तो भाग:	३६	२०
घ	बृहत्संहिताया मयूरचित्रकाध्यायात् पिटकलक्षणाध्यायान्तो भाग:	३६	२०
योग:		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे -

केतुचाराध्यायोक्तदिव्यान्तरिक्षभौमादिशुभाशुभकेतूनां लक्षणानि फलानि च, अगस्त्योदयकारणात् समुद्रादीनां शोभावर्णनं तल्लक्षणकथनञ्च, सप्तर्षिदिक्संस्थानलक्षणानि, उल्कादिहतमुनीनां लक्षणं फलञ्च, मध्यादिषु देशेषु दिक्षु च परिगणिता देशा: कृत्तिकादिषु त्रिषु त्रिषु नक्षत्रेषु भवन्तीति कथनम्, पदार्था: कृत्तिकादिनक्षत्राणामधीने सन्तीति कथनम्, ग्रहयुतौ देशजनविशेषेण ग्रहाधिपत्यानि, ग्रहयुद्धस्य लक्षणं फलञ्च, सर्व-ग्रहविनितभौमादिग्रहाणां लक्षणं फलञ्च, राशिग्रहसमागमयोगा:,

सूर्यादिग्रहवर्षफलानि, ग्रहशृङ्गाटकोक्तनक्षत्रस्थ ग्रहजन्यफलानि ।

ख) प्रकरणे

सप्रयोजनं गर्भ (गगनस्थजलवाष्पराशि), लक्षणम्, धृतस्य गर्भस्य प्रसव (जलवर्षण) कालनिरूपणं मेघादीनां लक्षणानि च, गर्भधारण-प्रवर्षणाध्यायोक्तविषयाः, चन्द्रस्य रोहिण्यादिनक्षत्रैः सह योगे जातानि शुभाशुभफलानि, अष्टदिक्स्थवातानाम्, वर्षाप्रश्नलग्नाद् द्वादशभावस्थ ग्रहजन्य सद्योवर्षणयोगानाम्, कुसुमलताध्यायोक्तविषयाणां लक्षणानि फलानि च, सन्ध्या-दिग्दाह-भूकम्पोल्कापरिवेषलक्षणाध्यायेषु कथिता विषयाः, तत्तद्-विषयकलक्षणानि फलानि च, इन्द्रायुध-गन्धर्वनगर-प्रतिसूर्यलक्षणाध्यायेषु प्रोक्ता विषयास्तेषां लक्षणानि फलानि च ।

ग) प्रकरणे

सलक्षणं निर्घातस्य फलकथनम्, सस्य जातकथनम्, विभिन्नानां योगानां विवेचनं च, सफलं वर्गीकृतद्रव्याणां मेषादिराश्याधिपत्यकथनम्, अर्घकाण्डस्य प्रयोजनं राशिषु वस्तूनां क्रयविक्रयनियमकथनम्, इन्द्रध्वजोत्पत्तिकारणं तत्रस्थपिटकादिचिह्नानां विवेचनं फलकथनञ्च, निराजनस्य लक्षणं विधानं शान्तिगृहतुरगादीनां लक्षणानि फलानि च, खञ्जनक (विहग)स्य लक्षणं तद्दर्शनफलकथनञ्च, सलक्षणमुत्पातोत्पत्ति-कारणं तज्जन्यशुभाशुभफलानि च ।

घ) प्रकरणे

मयूरचित्रकस्य परिचयकथनं तदाधारेण यथोक्तफलकथनञ्च, पुष्यस्नानस्य महत्त्वकथनं तदर्थं स्थानस्य चयनं तत्प्रकारकथनञ्च, विस्तृतरूपेण पट्टस्य शुभाशुभलक्षणकथनम्, खड्गस्य लक्षणम्, प्रमाणम्, तत्रस्थव्रणानां शुभाशुभफलकथनम्, अङ्गविद्याध्यायान्तर्गतानां विभिन्नानां विषयाणां समीचीनतयाध्ययनम्, सफलं ब्राह्मणादिवर्णानां पिटकस्य लक्षणं स्थानवशात् तस्य शुभाशुभफलकथनञ्च ।

पाठ्यग्रन्थः

१. बृहत्संहिता ।

सन्दर्भग्रन्थौ

१. गर्गसंहिता ।

२. नारदसंहिता ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - चतुर्थम्

पाठ्यांशनाम - जातकपद्धत्या फलादेशप्रकारः

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. राशिसंज्ञापरिशीलनपूर्वकं ग्रहाणां नामस्वरूपगुणभेदवर्णनम् ।

२. वियोनिजन्मनिरूपणं प्रसवस्थितिपरिज्ञानं सभङ्गमरिष्टविवेचनञ्च।

३. आयुर्दायसाधनं सापवादं योगानुरूपफलकथनञ्च ।

४. ग्रहस्थित्याधारे राजयोगसमीक्षणम्, जन्मवारादिवशाज्जातकस्य शुभाशुभफलादेशप्रकारपरिज्ञानञ्च ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	जातकपारिजातस्य राशिशीलाध्यायो ग्रह-नामस्वरूपगुणभेदाध्यायश्च	३६	२०
ख	जातकपारिजातस्य वियोनिजन्माध्यायो-ऽरिष्टाध्यायश्च	३६	२०
ग	जातकपारिजातस्य आयुर्दाध्यायजातक-भङ्गाध्यायौ	३६	२०
घ	जातकपारिजातस्य राजयोगद्व्यादिग्रहयोग-मान्द्यादिफलाध्यायाः	७२	४०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

राशीनां विशेषसंज्ञानिदर्शनपूर्वकं तेषां बलाबलादिज्ञानम्, ग्रहाणां मूलत्रिकोण-नीचोच्च-दशवर्गिज्ञानोपायाः, दशवर्गजनितपारिजातादि-विशेषसंज्ञापरिज्ञानम्, षड्वर्गसंज्ञानिरूपणम्, द्वादशभावानां विशेषसंज्ञा-परिज्ञानं केन्द्रादिनामकरणञ्च, राशीनामुदयनामानि शुभाशुभयोगा वासदेशाः प्लवत्वनिरूपणानि, ग्रहाणां कालात्मादिपरिज्ञानमुपग्रहनिदर्शनञ्च, रव्यादिग्रहाणां स्वरूपनिदर्शनपुरःसरं वर्णद्रव्यादिज्ञानम्, ग्रहाणां दृष्टिस्था-नादिविवेचनं ग्रहैःसामान्यविचारणीयविषयपरिज्ञानञ्च, ग्रहाणां भावस्था-नादिनिरूपणपूर्वकं पीडाकरणप्रकारपरिज्ञानम्, राशौ फलपरिपाकपरिज्ञानं रोगनिवृत्तये ग्रहदेवपूजनम्, ग्रहाणां बाल्याद्यवस्थापरिज्ञानं ग्रहजन्य-शुभाशुभफलप्राप्तिकालवर्णनम्।

ख) प्रकरणे

जन्मलग्नाद् वा प्रश्नलग्नाद् वियोनिजन्मप्रकारज्ञानम्, वियोन्यङ्गे राशिस्थापनप्रकारः, वियोनिवर्णज्ञानम्, चतुष्पदादिजन्मज्ञानम्, निषेक-विधिः, गर्भधारणलक्षणम्, निषेककालान्मैथुनादिप्रकारपरिज्ञानम्,

निषेककालाद् वा जन्मकालात् पित्रादीनां शुभाशुभत्वम्, गर्भाधाने शुभाशुभकालनिर्णयः, ऋतौ ग्रहस्थितिवशात् पुत्रादिजन्मविवेचनम्, प्रसूतिकालज्ञानोपायः, दीर्घकालप्रसवयोगः, निषेककालात् संस्कारविहीनादीनां जन्मज्ञानम्, जन्मदेशज्ञानोपायः, मात्रा त्यक्तयोगः, मात्रा त्यक्तस्यापि दीर्घायुष्यादिविचारः, जन्मलग्नात् प्रसवस्थानादिविचारः, उपसूतिकाज्ञानं जातकस्य स्वरूपज्ञानम्, जाताङ्गे चिह्नज्ञानम्, द्वादशवर्षे आयुषोऽनिश्चितत्वे कारणम्, अरिष्टपूर्वकमायुषां भेदाः, पित्रादीनामरिष्टदा ग्रहस्थितयः, गर्भमासेश्वराः, गर्भे सुखयोगाः, जातकस्य आत्मनः पितुश्च मरणयोगौ, एकद्वित्र्यादिवर्षेषु मरणयोगाः, अल्पायु-र्योगाः, सामान्यारिष्टभङ्गयोगाः, चन्द्रादिग्रहजन्यारिष्टभङ्ग-योगाः, मध्यमायुर्दायादीनां भेदवर्णनम्, ब्रह्मपदप्राप्तियोग-ज्ञानम्, आयुषः सप्तभेदानां वर्णनम्।

ग) प्रकरणे

निसर्गाद्यायुषां स्पष्टीकरणम्, मनुष्येतरणामायुर्ज्ञानम्, अरिष्टदशापरिज्ञानम्, छिद्रग्रहलक्षणं तद्दशाफलवर्णनम्, द्रेष्काणस्वरूपम्, जीवदेहमृत्युसंज्ञापरिज्ञानम्, सहेतुकं निर्याणकालसाधनम्, हस्तादिविच्छेदयोगाः, दुर्मरणयोगः, निर्याणदिग्ज्ञानम्, मोहकालः, शवपरिणामः, मरणान्तरगतिज्ञानम्, राजयोगभङ्गयोगानां वर्णनम्, नीचस्यापि विद्वत्त्वे कुलीनस्यापि मूर्खत्वे योगद्वयवर्णनम्, भिक्ष्वादियोगानां लक्षणानि फलानि च, सूर्यस्थित्या नेत्रविकारयोगपरिज्ञानम्, रोगयोगसर्पभययोगयोर्निदर्शनम्, कर्णरोगादीनां लक्षणानि फलानि च, देवभूतप्रेतादिदर्शनजातरोगयोगानां वर्णनम्, रोगयोगविवरणम्, कामादियोगवर्णनम्, सुखयोगनिरूपणम्।

घ) प्रकरणे

सामान्यराजयोगवर्णनम्, नृपतुल्ययोगज्ञानम्, विविधराजयोगानां भेदाः, ग्रहाणामुच्चादिवशेन फलदानप्रकारः, पञ्चमहापुरुषयोगाः, रुचकादियोगानां लक्षणानि फलानि च, केमद्रुमसमानयोगवर्णनम्, केमद्रुमयोगापवादाः, कुजादिजन्यसुनफादियोगानां विशेषफलानि, शकटादियोगानां लक्षणानि फलानि च, चन्द्रलग्नाधियोगपरिज्ञानम्, गजकेशर्यादियोगफलानि, शुभाशुभकर्तरियोगाः, पर्वतादियोगानां लक्षणानि फलानि

च, आश्रयदलयोगलक्षणं प्राचीनैरनयोर्लक्षणफलाऽवर्णने कारणम्, गदादियोगानां लक्षणानि फलानि च, संख्यायोगाः, आश्रयादियोगफलानि, द्व्यादिषड्ग्रहयोगफलानि, मेषादिद्वादशराशिस्थग्रहफलानि, ग्रहाणां दृष्टिफलानि, चन्द्रदृष्टिवशाद् विशेषफलकथनोपायाः, लग्नादि-द्वादशभावस्थितग्रहफलानि, स्वोच्चादिस्थग्रहफलानि, मान्दिस्थित-द्वादशभावफलानि, ग्रहयुक्तमान्दिफलवर्णनम्, संवत्सरायनादिषु जन्मफलानि, नक्षत्राणां नामान्तराणि तत्स्वामिनिदर्शनञ्च, सलक्षणानि गण्डान्तयोगजन्मफलानि, अभुक्तमूलप्रमाणं तज्जातफलञ्च, ज्येष्ठा-मूलाश्लेषादिजन्मफलम्, गण्डान्तजातस्य फलप्राप्तिकालज्ञानम्, जन्मनि तिथियोगजन्यदोषास्तदाधारे फलादेशप्रकारश्च ।

पाठ्यग्रन्थः

१. जातकपारिजातः – वैद्यनाथविरचितः ।

सहायकग्रन्थाः

१. बृहज्जातकम् – वराहमिहिरः ।
२. मानसागरी –
३. ऐतिहासिककुण्डलीदर्पण – शङ्करमानराजवंशी ।
४. भावकुतूहलम् – जीवनाथः ।
५. भावप्रकाशः – जीवनाथमिश्रः ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - पञ्चमम्

पाठ्यांशनाम- स्वराधारे फलादेशप्रकारः, शोधपद्धतिश्च

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. स्वरशास्त्रस्य तदन्तर्गतविषयाणाञ्चावबोधनम्, आयुर्दायादि-विचारावगतिश्च ।

२. पञ्चस्वराणामाधारे शुभाशुभफलकथनरीतेः परिज्ञानम् ।

३. निर्दुष्टशोधप्रस्तावलेखने सामर्थ्योत्पादनम् ।

४. शोधप्रबन्धसंरचने पाटवोत्पादनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	स्वरशास्त्रस्य प्रयोजनमहत्त्वादिज्ञानम्, - अरिष्टप्रमाणादिकञ्च	३६	२०
ख	स्वरशास्त्राधारे आयुर्दायादिविचारः	५४	३०
ग	शोधप्रस्तावलेखननियमाः	३६	२०
घ	शोधप्रबन्धसंरचने विचारणीया विषयाः	५४	३०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

स्वरशास्त्र-संरचनप्रयोजनम्, स्वरशास्त्रस्य महत्त्वादिकथनम्, अरिष्टप्रमाणम्, वेधप्रकारः, राशीशकथनम्, ग्रहाणां बलाबलनिरूपणम्, ग्रहाणां राशिभोगकालः, ग्रहाणां मुक्तादिलक्षणम्, ग्रहाणां सौम्यासौम्य-निरूपणम्, ग्रहणामुच्चनीचादिविचारः, बालारिष्टविमर्शः, दण्डेशाधारे शुभाशुभादिविचारः, अर्धयामेशविचारः, दण्डेशविचारः ।

ख) प्रकरणे

वयःसीमाविचारः, वर्षलग्नादिविचारः, केतुपातकीचक्रविचारः, दशान्तर्दशादिविचारः, केतुकुण्डलिकादिविचारः, रव्यादीनां दशाफल-

विचारः, गुरुकुण्डलीप्रकरणम्, पञ्चस्वराणां परिचयः, तिथिनक्षत्रादिस्वर-विचारः, वर्षगणितप्रकारः, कर्मादिकोष्ठसाधनम्, तिथ्यादिसाधनप्रकारः, निधनयोगचक्रविचारः, बालारिष्टविचारः, पितुररिष्टविचारः, पुंस्त्र्यादि-जन्मज्ञानोपायाः, मेषादिद्रेष्काणजस्वरूपवर्णनम्, जारजादियोगवर्णनम्।

ग) प्रकरणे

१) शोधशीर्षकचयनम् ।

२) शोधप्रस्तावः ।

क) शोधविषयकसमस्याकथनम् ।

ख) अनुसन्धेयविषयपरिचयः ।

ग) अनुसन्धेयविषयस्यावश्यकता ।

घ) अनुसन्धेयविषयोपयोगिता ।

ङ) अनुसन्धेयविषयक्षेत्रम् ।

च) अनुसन्धेयविषयमहत्त्वम् ।

घ) प्रकरणे

१. शोधप्रबन्धलेखननियमाः ।

क) सामग्रीसङ्कलनम् ।

अ) पत्रपद्धतिः (Card System) ।

आ) टिप्पणीविधिः (Notes System) ।

इ) पुस्तकालयप्रयोगः ।

ई) प्रश्नोत्तरेण तद्विषयकज्ञानोपार्जनप्रकारः ।

ख) शोधप्रबन्धस्याध्यायाः ।

ग) अध्यायस्य शीर्षकस्थानम् ।

घ) मूलपाठः ।

ङ) उपशीर्षकस्थानम् ।

च) मूलपाठः ।

छ) पादटिप्पणी (टिप्पणीलेखनप्रकारः) ।

ज) सदर्भग्रन्थसूची ।

झ) परिशिष्टम् ।

ञ)   अनुक्रमणिका ।

ट)   पारिंभाषिकशब्दावली (अर्थसहिता) ।

आवरणपृष्ठम्

१.   शोधप्रबन्धशीर्षकस्थानम् (विषयः) ।

२.   सम्बद्धसंस्थाया मुद्रिका (Logo) ।

३.   निर्देशकनामाङ्कनस्थानम् ।

४.   अनुसन्धातुर्नामाङ्कनस्थानम् ।

५.   शोधप्रबन्धप्रस्तुतवर्षोट्टङ्कनस्थानम् ।

पाठ्यग्रन्थाः

१.   पञ्चस्वराः – प्रजापतिः ।

सन्दर्भगन्थौ

१.   अनुसन्धानपद्धति – डा. भागीरथप्रसाद त्रिपाठी ।

२.   अनुसन्धानप्रबन्धको रूप र शैली – चूडामणि बन्धु ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

सर्वदर्शनम्

स्तरगतोद्देश्यम्

१. इह व्यवहार भूमौ परीक्षकजनसंसदि वा ज्ञातुमिष्टमर्थं यथायथं प्रतिपादयन् प्रतिपादयिताऽवधेयवचनो भवति विदुषाम्, अनीप्सितमर्थं प्रतिपादयँस्तु विचारशीलैरुन्मतवदुपेक्षां प्राप्नोति कश्च प्रतिपित्सितोऽर्थ इति जिज्ञासायां यो ज्ञातः सन्निहलोके परलोके च अभ्युदयनिःश्रेयसं साधयेत् स इति मनीषिणां मतिः। कस्यचिदपि देशस्य विचारशास्त्रं दर्शनशास्त्रं वाऽतुलनीयं रिक्थं भवति । दर्शनशास्त्रेण विचारशास्त्रेणैव मानवः पशुना भिद्यतेऽन्यथाऽऽहारनिद्राभयमैथुनानि तु पशुतुल्यान्येव मानवानामपि। तथा च स्वकीयदर्शनशास्त्रस्य रक्षणं तस्य देशस्य परमं कर्तव्यमेवेति मन्तव्यमेव । शास्त्ररक्षा चाधीतिबोधाचरणप्रचारणैर्भवति, तदर्थं दर्शनशास्त्रस्य पाठ्यक्रमे निवेशः सर्वथौचित्यमावहतीत्यत्र न भवेन्मतभेदः कस्यचिदपि । प्राच्य देशेषु दार्शनिकप्रधानोऽस्मद्देशो नेपाल आर्यदर्शनानां संरक्षकरूपेणावर्तत सदैव । आर्यदर्शनानि प्राच्यदर्शनानि वा वैदिका-वैदिकनास्तिकास्तिकादि भेदेन वा भिन्नानि बहूनि तेषां भेदे कारणञ्च भिन्नरूचीनां मानवानां रुच्यनुसारं चिन्तनमार्गं साधनमार्गं वा प्रस्तोतुमिति कथयितुं शक्यते । किञ्च सोपानश्रेणीन्यायेन स्थूलारुन्धतीन्यायेन वाऽस्माकं दर्शनानि तत्त्वं ग्राहयन्तीति सर्वदर्शनशास्त्राध्यायनेनैव तत्त्वज्ञानं कर्तुं शक्यत इति कथयितुं शक्यते । तथा च मानवः स्वकीये जीवने सर्वदा मानवतासंरक्षणे समर्थः स्यात् सर्वेषामेव मानवानां कल्याणाय प्रवर्तेतेति नेपालदेशे सर्वदर्शनशास्त्राध्ययनस्य प्राथमिकम् उद्देश्यम् मन्तव्यम् ।

२. संस्कृतविश्वविद्यालयस्य विद्यापीठेषु सर्वदर्शनविषयस्याचार्य-

परीक्षान्तं प्राध्यापनसामर्थ्योत्पादनममपि स्तरगतमुद्देश्यम् ।

३. शोधकार्ये सामर्थ्योत्पादनम् ।

४. सर्वदर्शनविषयस्योच्चतमज्ञानसम्पादनम् ।

५. राजकीयप्रज्ञाप्रतिष्ठानादिषु दर्शनविषयस्य प्रातिनिध्यं कर्तुं समर्थाया जनशक्तेरुत्पादनम् ।

६. सर्वदर्शनविषये गभीरविवेचनसामर्थ्योत्पादनम् ।

७. दार्शनिकप्रवचनेन सामान्यजनानां मनःसु शान्तिभावनामुत्पादयितुं समर्थस्य जनस्योत्पादनम् ।

८. विविधदर्शनग्रन्थानां सम्पादने समर्थस्य जनस्योत्पादनम् ।

९. सर्वदर्शनविषयस्य व्यवहारविधौ विनियोजनसामर्थ्योत्पादनम्।

१०. सर्वदर्शनविषयस्य वैयक्तिकीं सामाजिकीञ्चोपयोगितां प्रकटयितुं समर्थस्य जनस्योत्पादनम् ।

११. सर्वदर्शनविषये विद्यावारिध्युपाधिप्राप्तये शोधप्रबन्धलेखन-समर्थस्य जनस्योत्पादनम् ।

१२. आत्मसंयमादिनैतिकगुणसंपादनेन सच्चरित्रस्य जनस्योत्पादने प्रयत्नकरणम् ।

विषयशिक्षणोद्देश्यम्

१. त्रिविधदुःखात्यन्तनिवृत्तिः पुरुषार्थः सचात्मज्ञानेन तत्त्वज्ञानापर पर्यायेण भवतीति राद्धान्तमाश्रित्य दर्शनशास्त्रे प्रस्थानभेदाः परमपुरुषार्थसाधनाय रुचीनां वैचित्र्यादिदमेव प्रस्थानं पथ्यमिदमेव ग्राह्यमित्यादिरूपेण मनीषिभिः प्रतिपादिताः । सामान्यतः सर्वेषां भेदानां सम्यग्ज्ञानेन कतरः पन्थाः श्रेयस्कर इति ज्ञातुं सामान्योऽपि जनः समर्थोभवेत् किञ्च स्वरुच्यनुसारं सरलं पन्थानमनुसृत्य श्रेयः प्राप्नुयादित्युद्देश्यमादाय सर्वदर्शनविषयस्य अध्ययनबोधा-चरणप्रचारणानां प्रवर्तनमस्यविषयस्याध्ययनस्य प्रयोजनम् ।

२. दर्शनशास्त्रे रूचीनां वैचित्र्यात्प्रस्थानभेदाः सन्तीति न तिरोहितम्। तथा च सर्वदर्शनविषये प्रस्थानभेदानुसारं विषयगतमुद्देश्यं भिन्नं

भवेदिति स्वाभाविकमेव । तथा च तत्र प्रथमपत्रत्वेन निर्धारित-स्यार्हतदर्शनविषयस्य शिक्षणस्योद्देश्यम् प्राथम्येनोपस्थापनम् ।

३. वर्धमानस्य चतुर्ण्णामतिशयानां प्रतिपादनम् ।

४. अर्हतमतमनुसृत्य वैशेषिकमतपरीक्षा ।

५. जैनमतमनुसृत्य नैयायिकमतसमालोचनम् ।

६. पूर्वमीमांसामतसमीक्षणं जैनानुसारम् ।

७. वेदान्तमतपर्यालोचनमनेकान्तवादानुसारम् ।

८. सांख्यमतविश्लेषणं जैनमतमनुसृत्य ।

९. जैनमतमनुसृत्य बौद्धसिद्धान्तपर्यवेक्षणम् ।

१०. अनेकान्तवादमनुसृत्य चार्वाकमतखण्डनम् ।

११. अनेकान्तवादस्थापनम्, जैनसिद्धान्तस्य दोषरहितत्वसाधनञ्च ।

१२. मीमांसामनुसृत्य धर्मलक्षणस्य धर्मे प्रमाणस्य च विचारः। धर्म-लक्षणप्रमाणादिज्ञानेन शास्त्रविषये संशयरहितज्ञानोत्पादनम् ।

१३. अर्थवादस्य धर्मे प्रामाण्यप्रतिपादनम्, स्मृतीनां धर्मे प्रामाण्यप्रति-पादनम् ।

१४. मन्त्राणां सार्थक्यं प्रतिपाद्य होलाकादिशिष्टाचाराणां धर्मे प्रामाण्यं न वेति विचारः ।

१५. प्रत्यभिज्ञापदविवेचनम् । ईश्वरविषयकसन्देहानुपपत्तिविवेचनञ्च।

१६. जीवनं किमिति विवेचनम्, ज्ञानक्रिययोः सिद्धिश्च ।

१७. पूर्वपक्षरूपेण भेदतो विश्वाभासविवेचनम्, ज्ञानस्मृत्यपोहनशक्ति-मतो विवेचनञ्च ।

१८. स्मृतितत्त्वनिरूपणम्, ज्ञानशक्तिनिरूपणम्, अपोहनशक्ति-निरूपणञ्च ।

१९. स्मृत्यादीनामेकाश्रयस्य महेश्वरस्यनिरूपणम्, माहेश्वर्यनिरूपणम्।

२०. परमेश्वरे कीदृशी क्रियेति विवेचनम्, निर्माणशक्तिविवेचनञ्च ।

२१. प्रमाप्रमाणप्रमेयदीनां विवेचनं प्रत्यभिज्ञानुसारं प्रमातुर्महेश्वरस्य च विवेचनम् ।

२२. सादाख्यतत्त्वविवेचनमीश्वरतत्त्वविवेचनम्, सद्विद्याविवेचनञ्च ।

२३. विद्याशक्तिमायाशक्त्योर्विवेचनम् , मेयविवेचनं बाह्यान्तःकरणावल्योर्विवेचनम् ।

२४. रुद्रब्रह्म विष्ण्वादीनां विवेचनम्, संसारिणो मुक्तस्य च विवेचनम्, प्रत्युःपशोश्च विवेचनम् ।

२५. मलनिरूपणमाणवमलं कार्ममलं मायीयमलञ्च ।

२६. विज्ञानाकलप्रलयाकलसकलभेदनिरूपणम्, सुषुप्त्याद्यवस्थाभेदनिरूपणञ्च ।

२७. जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तितुर्यतुर्यातीतावस्थानां हेयोपादेयत्वविवेचनम्।

२८. परमशिवतत्त्वनिरूपणम्, प्रत्यभिज्ञामार्गस्य सुघटत्वं नवत्वञ्चेति निरूपणञ्च ।

२९. तत्त्वसंग्रहग्रन्थानुबन्धचतुष्टयबोधनम्, बौद्धमतमनुसृत्यसांख्याभिमतप्रकृतिपरीक्षा ।

३०. ईश्वरसाधकहेतूपन्यास ईश्वरपरीक्षा, प्रकृतीश्वरोभयपरीक्षा बौद्धमतमनुसृत्य ।

३१. स्वाभाविक जगद्वादपरीक्षा, शब्दब्रह्मपरीक्षा च ।

३२. पुरुषपरीक्षणमात्मपरीक्षणं शान्तरक्षितमतमनुसृत्य ।

३३. बौद्धमतमनुसृत्य स्थिरभावपरीक्षणं कर्मफलसम्बन्धपरीक्षणम्।

३४. बौद्धानुसारं द्रव्यपदार्थपरीक्षणं गुणपदार्थपरीक्षणञ्च ।

३५. बौद्धमतमनुसृत्य कर्मपदार्थपरीक्षणम्, सामान्यपदार्थपरीक्षणञ्च।

३६. बौद्धमतानुसारं विशेषपदार्थपरीक्षणम्, समवायपदार्थपरीक्षणञ्च।

३७. अनुसन्धानशब्दविवेचनपूर्वकमनुसन्धानप्रक्रियोपस्थापनम्, तत्र वैज्ञानिकविधेः परिचयश्च ।

३८. अनुसन्धानाधिकारविवेचनम्, शोधग्रन्थस्वरूपकीदृशं भवेदिति विवेचनादिकञ्च ।

३९. आलोचनानुसन्धानभेदनिरूपणपूर्वकमैतिहासिकानुसन्धानादिविवेचनम् ।

४०. अनुसन्धाने चिन्तनशक्तेर्महत्त्वोपस्थापनपूर्वकं चिन्तनशक्तिवृद्ध्युपायविवेचनम् ।

४१. अनुसन्धाने कल्पनायाः स्वोपज्ञतायाश्च महत्त्वविवेचनम् ।

४२. अनुसन्धाने मननचिन्तनयोरूपयोगविवेचनम्, संवेगशक्तेर्विवेचनञ्च ।

४३. कल्पनायाः प्रयोगोऽनुसन्धाने कथं कर्तव्य इति विवेचनम् ।

४४. भागवतीयसांख्यदर्शनविवेचनम्, प्रसङ्गेन कपिलावतारविवेचनम्।

४५. देवहूतिकपिलसंवादे कपिलप्रोक्तभक्तियोगनिरूपणम् ।

४६. महदादितत्त्वानामुत्पत्तिवर्णनम्, प्रकृतिपुरुषविवेकफलविवेचनम्।

४७. सबीजयोगस्वरूपविवेचनम्, देहगेहासक्तपुरुषगतिविवेचनादिकञ्च ।

४८. जीवस्य देहप्राप्तिः कथमिति विवेचनपुरःसरं धूमादिमार्गगतिविवेचनम् ।

४९. देवहूतिकृताया भगवत्स्तुतेर्विवेचनम्, देवहूतेर्ब्रह्मभावापत्तिविवेचनञ्चेत्यादिविषयाणां ज्ञानोत्पादनं सर्वदर्शनविषयकाचार्यपरीक्षायां प्रथमखण्डस्य विषयगतोद्देश्यं वर्तते ।

पाठ्यक्रमपरिचयः

पत्रनाम	पाठ्यांशनाम	पूर्णाङ्काः	उत्तीर्णाङ्काः
प्रथमपत्रम्	जैनदर्शनम्	१००	४०
द्वितीयपत्रम्	पूर्वमीमांसादर्शनम्	१००	४०
तृतीयपत्रम्	प्रत्यभिज्ञादर्शनम्	१००	४०
चतुर्थपत्रम्	बौद्धदर्शनम्	१००	४०
पञ्चमंपत्रम्	शोधपद्धतिः, मूलविषये भागवतीयं सांख्यदर्शनञ्च	१००	४०

पत्रम् - प्रथमम्

पाठ्यांशनाम- जैनदर्शनम्

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	मूलातिशयप्रतिपादनं वैशेषिकमतखण्डनम्	३६	२०
ख	वैशेषिकपदार्थखण्डनपूर्वकमात्मविभुत्वखण्डनं न्यायमतखण्डनपूर्वकमीमांसामतखण्डनम्	३६	२०
ग	ब्रह्माद्वैतवादखण्डनम् सामान्यविशेषोभयात्मकवाच्यवाचकभावखण्डनं सांख्यमतखण्डनं ज्ञानाद्वैतवादक्षणिकवादशून्यवादखण्डनम्	३६	२०
घ	क्षणिकवाददोषप्रदर्शनवासनासङ्क्रमणानुपपत्तिप्रदर्शनचार्वाकमतखण्डनवस्तुतत्त्वकथनसप्तभङ्गनिरूपणानेकान्तवादखण्डनम्	३६	२०
ङ	अनेकान्तवादमुख्यभेदप्रतिपादनतः स्वाभिधानप्रकाशनवर्धमानोपासकचातुर्यप्रतिपादनप्रकरणान्तम्	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

वर्द्धमानस्यानन्तविज्ञानतीतदोषाबाध्यसिद्धान्तमर्त्यपूज्यविशेषणानां व्याख्यानम्, जिनस्याप्तमुख्यत्वप्रतिपादनम्, यथार्थवादो जैनदर्शनमुख्यं वैशिष्ट्यमिति प्रतिपादनम्, सत्यं नयवर्त्म विचारणीयमितिप्रतिपादनम्, एकान्तनित्यानित्यपक्षनिरसनम्, जगतः कर्ता कश्चिदस्तीत्यस्य खण्डनम्, ईश्वरस्य सर्वज्ञत्वस्य स्ववशत्वस्य सर्वगतत्वस्य खण्डनम्, धर्मधर्मिणोरतीवभेदे धर्मधर्मित्वं न स्याद् वृत्त्यस्ति चेन्न त्रितयं चकास्तीति प्रतिपादनम् ।

ख) प्रकरणे

वैशेषिकाभिमतषट्पदार्थविवरणपूर्वकं भेदनिरूपणवैशिष्ट्य-प्रतिपादनरूपपूर्वपक्षोपस्थापनम्, सतामपि क्वचिदेव सत्तेति कथनस्य विवेचनम्, चैतन्यमात्मनोऽन्यदित्यस्य विवेचनम्, मुक्तिः संविदानन्दमयी नेत्यस्य खण्डनम्, आत्मनो विभुत्वस्य खण्डनम्, आत्मनः काय-प्रमाणत्वस्य स्थापनम्, छलजातिनिग्रहस्थानानां परोपन्यासनिरासमात्र-फलकानामुपदेशकस्यायुक्तत्वप्रतिपादनम्, वेदविहितहिंसाया धर्म-हेतुत्वप्रतिपादनपूर्वकं तन्निरसनम्, हूयमानस्य वस्तुनो देवप्रीतिकरत्वस्य खण्डनम्, श्राद्धकरणस्य मृतजन्तूनां प्रीतिकरत्वस्य निरसनम्, वचनं पौरुषेयम् वेदाश्च पौरुषेया इति प्रतिपादनम्, ज्ञानस्य स्वप्रकाशत्व-विरोधिमीमांसकमतोपस्थापनपुरःसरं खण्डनम्, ज्ञानं स्वान्यप्रकाश्यम्, ईश्वरज्ञानान्यत्वे सति प्रमेयत्वादित्यस्य विवेचनम् ।

ग) प्रकरणे

माया सती चेद् द्वयतत्त्वसिद्धिरित्यस्य विवेचनम्, मायाऽसती चेत् कुतः प्रपञ्च इत्यस्य विवेचनम्, मायैव चेदर्थसहा च तत् किं माता च वन्ध्या च भवत्परेषामित्यस्य विवेचनम्, वेदान्तसिद्धान्तो-पस्थापनं तन्निराकरणञ्च, सामान्य विशेषोभयात्मकवाच्यवाचकभाव-स्थापनम्, स्वतन्त्रसामान्यवादस्य स्वतन्त्रविशेषवादस्य विवेचनम्, निरपेक्षसामान्यवादस्योपस्थापनपूर्वकं खण्डनं जैनमतोपस्थापनञ्च, वाच्यमेकात्मकं सदेवानेकमित्यस्य विवेचनम्, चिदर्थशून्या जडा च बुद्धिरिति विवेचनन्तत्रजैनमतोपस्थापनञ्च, शब्दादितन्मात्रजमम्बरा-दीत्यस्य विवेचनपुरःसरं खण्डनम्, न बन्धमोक्षौ पुरुषस्येत्यस्य व्याख्यानं तत्खण्डनञ्च, न तुल्यकालफलहेतुभाव इत्यस्य विवेचनम्, हेतौ विलीने न फलस्य भाव इत्यस्य विवेचनम्, ज्ञानाद्वैतवादोपस्थापनं तन्निरसनञ्च, क्षणिकवादविवेचनं निरसनञ्च, विना प्रमाणं परवन्न शून्यं स्वपक्षसिद्धेः पदमश्नुवीतेत्यस्य विवेचनम्, शून्यवादस्योपस्थापनपुरःसरं खण्डनम्, कुप्येत् कृतान्तःस्पृशते प्रमाणमित्यस्य व्याख्यानञ्च, अहो सुदृष्टं

त्वदसूयिदृष्टमित्यस्य व्याख्यापुरःसरं प्रमाणप्रमाताप्रमेयप्रमिति चतुष्टयं परिकल्पितमवस्त्वेवेतित्यस्य विवेचनपुरःसरं खण्डनम्, शून्यवादव्यवस्थापनस्यायुक्तत्वप्रतिपादनम्, प्रमातृसिद्धिः, प्रमेयसिद्धिः, प्रमाणसिद्धिः, प्रमितिसिद्धिश्च ।

घ) प्रकरणे

क्षणिकवादे लोकपरलोकव्यवस्था न संभवतीति प्रतिपादनम्, क्षणिकवादे पञ्चदोषप्रदर्शनम्, क्षणिकवादे कृतप्रणाशदोषप्रदर्शनम्, क्षणिकवादेऽकृतकर्मभोगदोषप्रदर्शनम्, क्षणिकवादे स्मृतिभङ्गदोषप्रदर्शनम्, क्षणिकवादे प्रमोक्षभङ्गदोषप्रदर्शनम्, क्षणिकवादे भवभङ्गदोषप्रदर्शनम्, क्षणिकवादे प्रमोक्षभङ्गदोषप्रदर्शनम्, बौद्धसम्मतमोक्षस्वरूपप्रदर्शनपूर्वकं तत्खण्डनम्, वासनया क्षणसन्तत्या च सर्वं सुघटमित्यस्य प्रतिपादनं तत्खण्डनञ्च, वासनैव न संभवतीति प्रतिपादनम्, आलयविज्ञानस्य खण्डनम्, चार्वाकमतोपस्थापनं तत्खण्डनञ्च, भूतचैतन्यवादखण्डनम्, अनेकान्तवादसमर्थने युक्तिप्रदर्शनम्, वस्तुतत्त्वस्वरूपम्, स्याद्वादमतस्थापनाय वस्तुनोऽनन्तधर्मात्मकत्वमिति प्रतिपादनम्, अपर्ययं वस्तु समस्यमानमित्यस्य विवेचनम्, अद्रव्यमेतच्च विविच्यमानमित्यस्य विवेचनम्, द्रव्यपर्यायविवेचनम्, हिंसाया निषिद्धत्वस्य प्रतिपादनम्, सप्तभङ्गानां प्रदर्शनायादेशभेदप्रदर्शनम्, सप्तभङ्गी प्रतिभङ्गं सकलादेशस्वभावा विकलादेशस्वभावा चेति प्रतिपादनम्, एकान्तवादिनश्च्युता भवन्तीति प्रतिपादनम्, अस्तित्वनास्तित्वादिधर्माणां परस्पर-विरोधाभावप्रतिपादनम् ।

ङ) प्रकरणे

अनेकान्तवादस्य मुख्यभेदानामुपस्थापनम्, एकं वस्तु स्यात् कथञ्चिन्नाशि स्यात् कथञ्चिन्नित्यमिति प्रतिपादनम्, स्यात्सदृशम् स्याद् विरूपमिति प्रतिपादनम्, स्याद्वाच्यम् स्यान्नवाच्यमिति प्रतिपादनम्, एकं वस्तु स्यात् सत् स्यान्नसदिति प्रतिपादनम्, नित्यैकान्तवादे दोष-

प्रदर्शनम्, एकान्तवादे सुखदुःखभोगौ न घटेते इति प्रतिपादनम्, एकान्तवादे पुण्यपापे न घटेते इति प्रतिपादनम्, दुर्नीतिवादव्यसनेनैवं परैर्विलुप्तं जगदप्यशेषमित्यस्य विवेचनम्, प्रमाणस्वरूपे प्रत्यक्ष-स्वरूपम्, परोक्षप्रमाणविवेचनम्, मितात्मवादे दोषप्रदर्शनम्, जीवा-नन्त्यवादसमर्थनम्, पृथिव्यादीनां जीवत्वसाधनम्, परदर्शनानां परस्पर-विरुद्धार्थसमर्पकतया मत्सरित्वप्रकाशनम्, जैनसिद्धान्तस्य मात्सर्या-भावत्वस्य प्रतिपादनम्, स्याद्वादस्य मुख्यमभिधेयं किमिति विवेचनम्, वर्द्धमानोपासकानामेव चातुर्यमिति प्रतिपादनम् ।

पाठ्यग्रन्थः

१. स्याद्वादमञ्जरी ।

सन्दर्भग्रन्थाः

१. दर्शनकौस्तुभः - चूडानाथभट्टरायः
२. सभाष्यं तत्त्वार्थाधिगमसूत्रम् ।
३. अयोगव्यवच्छेदिका ।
४. स्याद्वादरत्नाकरः ।

मूल्याङ्कनयोजना (प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना)

प्रकरणानि	प्रश्नप्रकाराः		प्रश्नसङ्ख्याः		अङ्काः
			प्रष्टव्याः	समाधेयाः	
	निबन्धात्मकेषु	विवेचनात्मकाः	२	१	२०
		तुलनात्मकाः	२	१	२०
		व्याख्यात्मकाः	२	१	२०
	सङ्क्षिप्तोत्तरापेक्षिणः		६	४	४०
योगः			१२	७	१००

पत्रम् - द्वितीयम्

पाठ्यांशनाम - पूर्वमीमांसादर्शनम्

पाठ्यांशस्योद्देश्यम्

१. अथातो धर्मजिज्ञासेति सूत्रेण मीमांसादर्शनस्याध्ययनस्य प्रयोजनं विषयोऽधिकारी सम्बन्धश्चेत्यनुबन्धचतुष्टयनिरूपणं विहितम्। तत्र तेन प्रथमसूत्रेण प्रमाणस्वरूपसाधनफलैर्धर्मस्य विचारं प्रतिज्ञाय तस्य मीमांसादर्शनस्य प्रथमेऽध्याये धर्मे प्रमाणं निरूपितम्। तथा च साक्षाद् धर्मे प्रमाणभूतायाश्चोदनायाः पौरुषेयत्वादिना अप्रामाण्यहेतुशङ्कानिराकरणपूर्वकं चोदनाया धर्मे प्रामाण्यसाधनम्।

२. धर्मलक्षणोपस्थापनम्।

३. धर्मे प्रमाणान्वेषणम्।

४. प्रत्यक्षादिप्रमाणलक्षणनिरूपणपूर्वकं तेषां धर्मे प्रामाण्यं न संभवतीति प्रतिपादनम्।

५. चोदनैव (शब्द एव) धर्मे प्रमाणं संभवतीति प्रतिपादनम्।

६. वेदानामपौरुषेयत्वस्य नित्यत्वस्य च प्रतिपादनम्।

७. शब्दनित्यत्वप्रतिपादनम्, आत्मनिरूपणं शून्यवादनिरालम्बन-वादखण्डनपुरःसरम्।

८. अर्थवादानां धर्मे प्रामाण्यप्रतिपादनम्, विधिवन्निगदानां धर्मे प्रामाण्यम्।

९. हेतुवन्निगदानां धर्मे प्रामाण्यं न वेति चिन्तनम्, मन्त्राणां सार्थक्यं न वेति चिन्तनम्।

१०. स्मृतीनां धर्मे प्रामाण्यं न वेति चिन्तनम्, औदुम्बरवेष्टनस्मृतेः प्रामाण्यविषये चिन्तनम्।

११. पदार्था लोकप्रसिद्धा ग्राह्याः शास्त्रप्रसिद्धावेति चिन्तनम्, म्लेच्छ-प्रसिद्धार्थानां ग्राह्यत्वविषये विचारः।

१२. कल्पसूत्राणां धर्मे प्रामाण्यविषये चिन्तनम्, होलाकादीनां शिष्टा-चाराणां विषये चिन्तनम्, अपभ्रंशशब्दाः प्रमाणं नवेति चिन्तनम्।

१३. जातौ शक्तिर्व्यक्तौ वेति चिन्तनम् ।

१४. उद्भिदादीनां चित्रादीनामग्निहोत्रादीनां श्येनादीनां शब्दानां यागनामधेयत्वे विचारः ।

१५. यजमानः प्रस्तर इत्यादीनां विषये विचारः, यूपादिशब्दविचारः।

१६. 'अपशवो वाऽन्ये' इत्यस्य विचारः, सृष्टीरूपदधातीत्यत्र गुण-विधिरर्थवादोवेति विचारः ।

१७. अग्निहोत्रं जुहोति, श्येनेनाभिचरन् यजेत इत्यादिविधिवाक्यगता-नामग्निहोत्रादिपदानां नाम्ना कर्मभेदः, नाम्ना दूरस्थस्यानुवाद, इत्यादि प्रयोजनवत्तया कर्मनामतया च प्रामाण्यमिति प्रतिपा-दनम् ।

प्रकरणविभागः

प्रकरणानि	पाठ्यांशविषयाः	पाठाः	अङ्काः
क	धर्मजिज्ञासातो धर्मे वेदप्रामाण्यस्थापनान्तम्	३६	२०
ख	शब्दार्थसम्बन्धस्य नित्यत्वप्रतिपादनतोऽर्थ-वादानां विधिशेषत्वप्रतिपादनम्	३६	२०
ग	विधिवन्निगदाधिकरणतः कल्पसूत्रास्वतः - प्रामाण्याधिकरणान्तम्	३६	२०
घ	मीमांसाशाबरभाष्ये प्रथमाध्यायेतृतीये पादे - होलाकाधिकरणतः पादसमाप्तिपर्यन्तम्	३६	२०
ङ	मीमांसाशाबरभाष्ये प्रथमाध्याये चतुर्थपादः	३६	२०
योगः		१८०	१००

पाठ्यवस्तुविवरणम्

क) प्रकरणे

वेदाध्ययनानन्तरं धर्मजिज्ञासा कर्तव्येति प्रतिपादनम्, धर्म-लक्षणप्रतिपादनम्, धर्मलक्षणे प्रमाणान्वेषणम्, मीमांसानुसारं प्रत्यक्षा-नुमानप्रमाणलक्षणोपस्थापनम्, शब्दप्रमाणस्वरूपोपस्थापनम्, शब्दार्थ-